

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VII. évfolyam
1997/4.

A TARTALOMBÓL

A magyar tudomány napjáról

Konferencia a nemzeti katonai
stratégiairól

Nemzeti érdekek és katonai stratégia

A légierő fejlesztésének irányai

A különleges hadviselési erőkről

A hadászat tartalmának fejlődése,
változása

Önvezetői képesség és kreativitás

Logisztikai tisztképzés az egyetemen

Marketingkoncepció a honvédelemben

A határforgalom ellenőrzéséről

Objektumok geoinformatikai rendszere

Az informatikai rendszerek
matematikai védelme

A tanulmányok szerzői

Dr. Bak Antal nyá. mk. ezredes

Dr. Gyarmati István,
a HM helyettes államtitkára,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Hanuszka János alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Kőszegvári Tibor nyá. vezérőrnagy,
a hadtudomány doktora

Dr. Kormos László nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Kulcsár Kálmán akadémikus,
az MTA IX. osztályának elnöke

Dr. Lenkefi Ferenc,
a történelemtudomány kandidátusa

Mráz István dandártábornok,
a HVK vezetési csoportfőnöke

Dr. Nagy György hőr. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Nagy Miklós százados,
aspiráns

Dr. Seebauer Imre nyá. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Szelezsán Norbert,
a Budapesti Közgazdaságtudományi
Egyetem V. éves hallgatója

Dr. Szántó Mihály ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Vágó Ferenc százados,
doktorandusz hallgató

Dr. Váncsa Julianna,
egyetemi adjunktus

Dr. Ravasz István alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
CZÉKUS JÁNOS,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Béres Endre,
Bertalan György,
Fülöp Imre,
Gáspár Tibor,
Turák János,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot
gondozta és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

Felelős vezető:
Nagy László
ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VII. évfolyam

4. szám

1997. december

Tartalomjegyzék

A MAGYAR TUDOMÁNY NAPJA 3

NEMZETI KATONAI STRATÉGIA

Háber Péter Tudományos konferencia a nemzeti
katonai stratégiáról és integrációról 5

Gyarmati István A Magyar Köztársaság nemzeti érdekei
és katonai stratégiája 15

DOKUMENTUM A NATO-csatlakozásról népszavazás döntött
(Részlet az MK kormányának szándéknyilatkozatából) .. 22

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Szántó Mihály A hadászat tartalmának fejlődése 23

Kormos László A légierő építésének néhány tanulsága
az európai országokban 32

Kőszegvári Tibor A jövő század hadviselése és a különleges erők 45

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Mráz I.–Hanuszka J. A katonai vezetés fejlesztéséről 59

Seebauer Imre Az önvezetés képessége
a vezetői kreativitás feltétele 62

VÉDELEMGAZDASÁG

Szelezsán Norbert	Marketingkoncepció a honvédelemben	75

RENDVÉDELEM

Nagy György	A határforgalom ellenőrzését meghatározó és befolyásoló főbb tényezők	81

FÓRUM

Bak Antal	A katonai objektumok geoinformatikai rendszere ...	93
Váncsa J.–Vágó F.	A katonai informatikai rendszerek matematikai védelme	105
Kozma Péter	Nyelvében él a nemzet!	115

SZEMLE

Nagy Miklós	Reális jövőnk könyve	116
Ravasz István	Pataky Iván: A vonakodó szövetséges című könyvéről	120
Lenkefi Ferenc	Domokos Gy.–Hausner G.–Veszprémy L.: Hadtudományi nyomtatványok régi könyvjegyzékeinkben	125

TÁRSASÁGI ÉLET

Védelemgazdasági konferencia	127
A hadművészeti szakosztály tevékenységéről és feladatairól	127
A társaság pályázatairól	128

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálthatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

A MAGYAR TUDOMÁNY NAPJA

E kimagasló esemény megünneplésére az MTA, a magyar tudományos élet gazdag programokkal készült. Ennek részeként 1997. november 4–6. között a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem – együttműködve a Honvéd Vezérkarral, a Honvédelmi Minisztériummal és háttérintézményeivel valamint a Belügyminisztériummal – kiállításokkal egybekötött ünnepi hadtudományi rendezvénysorozatot szervezett.

A rendezvény célja volt: a magyar hadtudomány múltjának és jelenének áttekintése, a jövőben várható kihívások összefoglalása; a hadtudomány társadalmi elismerésének és prioritásának növelése, a védelmi szféra tudományos műhelyei eredményeinek, a tudományos munka folyamatának, valamint a tudományos képzés rendszerének bemutatása; a kiemelkedő tudományos teljesítmények elismerése; a fiatalok tudományos érdeklődésének felkeltése.

A rendezvénysorozat három napján közel 300 fő vett részt; 16 előadás hangzott el.

A konferencia záró részében a rendező szervek vezetői méltatták az alkotók munkáját. Kifejezve elismerésüket és köszönetüket, a hadtudomány szolgálatában kifejtett tevékenységükért mintegy 60 kutatónak tiszteletdíjat és emléklapot adtak át.

A rendezvény gazdag programja teljesült. Tartalmilag és külsőségekben is méltóan képviselte, reprezentálta a védelmi szféra területén közreműködők népes taborának kutatási eredményeit, kifejezte a haza védelmét szolgáló nemzeti hadtudományunk fejlesztésére irányuló töretlen akaratát.

Az alábbiakban közreadjuk dr. Kulcsár Kálmán akadémikusnak, az MTA IX. osztálya elnökének köszöntőjét.

A hadtudománynak múltja, jelene és jövője van!

Engedjék meg, hogy a Magyar Tudomány Napján üdvözljem Önöket a Magyar Tudományos Akadémia nevében, s eredményes munkát kívánjak az elkövetkező néhány napra éppen úgy, mint az előttünk álló esztendőkre.

A hadtudomány a legrégebbi tudományágak egyike. Sőt napjainkra – ahogyan a tudomány egyre gyorsabban differenciálódik, s ahogyan e differenciálódás kikényszeríti az összefüggések felismerését – összetettebbé is válik. Helye és fontossága a hadsereg, a katonai vezetés számára szinte napról napra növekszik. Nem véletlen, hogy a fejlett országokban egyre inkább előretör a hadtudományt a gyakorlatban is magas szinten alkalmazni képes professzionális hadsereg. A korszerű katonai tevékenység ugyanis olyan magas szintű szakértelmet igényel, amely már aligha sajátítható el és gyakorolható be egy vagy két év, s különösen nem néhány hónap alatt. Ez a hadsereg már valóban hivatásos

katonát igényel! Magyarország számára a NATO-ba való bekerülés perspektívája nem csupán nagyobb biztonságot jelent, hanem belátható időn belül a hadsereg egésze professzionális jellegét is. Ilyen hadsereg tábornoki, tiszti, beosztott tiszthelyettesi, legénységi állományával szemben követelmény a begyakorolt tudásszint állandó emelése is.

A hadseregben – ahogyan a foglalkozások szinte mindegyikében s nyugodtan állíthatjuk, az élet minden területén – gyorsuló ütemben *növekszik a tudomány jelentősége*. Némi túlzással azt is állíthatjuk, hogy *a hadviselés mára már tudománnyá vált*, ráadásul kockázati szintje is több tényezőtől függően jelentősen növekedhet. A kockázatot azonban nem kis mértékben a tudás nagysága és megbízható alkalmazása, a szakemberek, azaz a katonák korrekációs képessége, gyors reagálása határozza meg. Mindez azonban jelentős mértékben szintén a tudásuktól, s a hadseregnek a tudáson is alapuló gyors reagálási képességétől függ.

A modern hadseregről szólva kétségtelenül előtérbe kerül a hadtudományban, a fegyverzetben és általában a technikában megjelenő emberi tudás. Jóllehet mindennek a jelentősége egyre növekszik, ma sem közömbösítheti a katonai magatartás szubjektív tényezőit. *Ma sem lebecsülhető tehát az egyéni bátorság, a kitartás s a kezdeményezőkészség jelentősége.*

Mégis, a katonai hagyományok őrzése és felhasználása mellett a modern hadseregnek, különösen, ha nemzetközi rendszerbe, ha a NATO-ba tagozódik, kiemelt figyelmet kell szentelnie egyrészt annak az „egésznek” a hagyományaira és benne élő tulajdonságaira, amelynek részévé válik, másrészt tudományosan fel kell készülnie azokra a feladatokra, amelyek a fogadó közeg tevékenységéből és szervezetéből adódnak. A felkészülésen túlmenően hozzá kell járulnia azoknak a változásoknak a kidolgozásához, amelyek az alapvető helyzetváltozásból következően szükségszerűen átalakítják a NATO-szervezetét, valamint politikai és katonai feladatait.

Az alkalmazkodás tehát egyúttal innovációs feladatok kimunkálását, változások bevezetését, illetőleg többnyire változások érdekében folytatott küzdelmet is jelent. A NATO-ba való belépés sok mindennek az elfogadásával jár együtt. *Ám ez az elfogadási kötelesség távolról sem kárhoztatja passzivitásra, pusztán a befogadás feltételeinek kimunkálására, illetőleg következményeinek feltárására a magyar hadtudományt.* Mindez természetesen szükséges és aligha lebecsülhető, ahogyan egyúttal odaadó munkát is követel. A világon kialakult új politikai, katonapolitikai és technikai helyzet következményeinek felismerése és kimunkálása azonban nem csak egyetlen hadsereg vagy ország tudásától és e tudáson is alapuló gyors reakcióképességtől függ. *Szervezett közös munkát igényel, a tagországok szakembereinek és kutatóinak együttműködését.* Az egyes hadseregek értéke nem csupán, sőt talán nem is elsősorban nagyságuktól és nem is csak a NATO-ban eltöltött éveinek számától függ. Nem elhanyagolható a tudomány fejlettsége, a jelenségek és folyamatok felismerésére kialakult képesség, és a mindezekben alapuló innovatív készség.

A magyar tudomány ma mostoha körülmények között, sokféle hiányossággal küzdve dolgozik. *Eredményei mégsem becsülhetők le. Felülmúlja esetenként kimagasló eredményekkel azt a szintet, amely ellátottsága alapján várható lenne.* Ez a tény reményt ad, de a problémát nem oldja meg. A NATO-ba való remélhető belépésünk előestéjén a hadtudomány gondos áttekintése, fejlesztése legfontosabb irányai koncentrált továbbművelésének biztosítása s a hazai tudomány egészével történő kapcsolatainak kimunkálása éppen ezért nem csupán lehetséges, hanem halaszthatatlanul fontos feladat.

NEMZETI KATONAI STRATÉGIA

Háber Péter

Tudományos konferencia a nemzeti katonai stratégiáról és integrációról

A nemzeti katonai stratégia és integráció volt a témája annak a tudományos konferenciának, amely ez év október 10–11-én került megtartásra a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, valamint a Magyar Hadtudományi Társaság közös rendezésében.

A konferencia céljaként a rendezők a nemzeti katonai stratégia kialakítása külső és belső feltételeinek, követelményeinek és főbb téziseinek megvitatását, továbbá a haderőreform eddigi eredményeinek és a folytatásával kapcsolatos feladatoknak a számbavételét tűzték ki. A vita alapanyagát a Fehér könyv a nemzeti katonai stratégiáról című kiadvány tervezete képezte, de előadások is segítették a vita kibontakozását.

A konferencia fontos eredménye, hogy az előterjesztett anyagot a résztvevők – köztük országgyűlési képviselők és a parlamenti pártok katonai szakértői – összességében elfogadták, elkészülését pozitívan értékelték. A vita során azonban az is kitűnt, hogy számos alapvető kérdésben még nincs meg az a nézetazonosság, amely alapját képezhetné a nemzeti katonai stratégia kidolgozásához – és főként az elfogadtatásához – szükséges konszenzusnak. Ezért a résztvevők közül többen is javasolták, hogy az álláspontok tisztázása és közelítése érdekében tematikusan napirendre kell tűzni a stratégia alapkérdéseinek megvitatását.

Folyóiratunk részt kíván venni ebben a vitában és helyt ad a stratégiával kapcsolatos írásoknak. Az alábbi cikk, a konferencia áttekintése és méltatása mellett, a konferencia négy vitatémáját – az európai helyi háborúk lehetőségét, Magyarország katonai veszélyeztetettségének megítélését, a katasztrófák elleni védelmet és a haderőreform elvi megalapozottságát – elemzi. Reméljük, hogy a témák felkeltik Olvasóink érdeklődését és kiváltja hozzászólási szándékát. Szerkesztőségünk várja Olvasóink írásait.

A konferencia három különböző aspektusból elemezte a nemzeti katonai stratégiáról kialakult felfogásokat, illetve a betervezett tervezetet. Ennek megfelelően a vita is három panelben zajlott le: az első panel előadói a Külügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, a Honvéd Vezérkar, valamint a Határőrség álláspontját vázolták; a második panel előadói a parlamenti pártok felfogását fejtették ki; a harmadik panel előadói pedig a biztonságpolitikai, illetve a védelmi kutatásokkal foglalkozó intézményekben kialakult nézeteket ismertették.

A vita mindhárom panelben igen élénk, tartalmas és konstruktív volt: összesen 13 előadás és több mint 20 hozzászólás hangzott el, s ezek számát csak a szűkre szabott idő korlátozta.

A konferenciát – noha témája nem először és bizonyára nem is utoljára képezi tudományos tanácskozás tárgyát – joggal nevezhetjük a magyar politikai, katonai és hadtudományi élet jelentős eseményének, ha figyelembe vesszük az alábbiakat:

- hosszú idő óta ez volt az *első olyan tudományos konferencia*, ahol a biztonság- és védelmi politika, a parlamenti pártok, a hadtudomány, illetve a katonai szervezetek vezető személyiségei, szakértői, kutatói a legszélesebb körben és *közösen vitatták meg* a nemzeti katonai stratégia kidolgozásának alapvető formai és tartalmi kérdéseit;
- ezen a konferencián egyértelművé vált, hogy az Országgyűlés által korábban elfogadott *biztonságpolitikai, illetve honvédelmi alapelvek című dokumentumokban foglaltak sok tekintetben módosításra szorulnak*, s egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy ezeket olyan új dokumentumokkal célszerű felváltani, amelyek – külön-külön – összefoglalják a nemzeti biztonsági stratégiát, a nemzeti katonai stratégiát, valamint a haderőnemek és a fegyvernemek alkalmazási doktrínáit;
- egyetértés alakult ki abban is, hogy *a nemzeti biztonsági stratégia kidolgozásának elvben meg kell előznie a nemzeti katonai stratégia kidolgozását*, de a munkát lehet – és szükséges – *párhuzamosan* is végezni, hiszen mindkét dokumentum vonatkozásában rendelkezünk olyan elemekkel, amelyek már régóta szilárd tételeit képezik a biztonsági és katonai stratégiánknak (ezek közül számos előírást az alkotmány is rögzít);
- egyértelművé vált, hogy a stratégiák és doktrínák sokoldalú, komplex dokumentumok, s olyan hierarchiát képeznek, amelynek csúcán *a nemzeti biztonsági (vagyis a politikai) stratégia áll*, amelynek kidolgozását a Külügyminisztérium végzi, illetve koordinálja; ezzel összhangban *kell lennie a nemzeti katonai stratégiának*, amelynek kidolgozásáért a Honvédelmi Minisztérium felelős; *a stratégiákban foglaltak határozzák meg a haderőnemek, illetve a fegyvernemek alkalmazási doktrínáit*, amelyek kidolgozása a honvédvezérkar, illetőleg az adott haderőnemi vezérkarok felelőssége, a fegyvernemi főnökségek bevonásával;
- tisztázódott – s ebben is kialakult az egyetértés –, hogy *a nemzeti katonai stratégia és a Fehér könyv nem ugyanazt a műfajt képviseli*, hanem külön-külön dokumentumot, illetve kiadványt képeznek, s az utóbbi csak azután készülhet el, miután a katonai stratégia elkészült, illetve elfogadást nyert (itt is érvényesülni kell azonban a párhuzamos munkának).

A konferencia tehát megmutatta, hogy *a biztonság és a védelem szervezésének főbb szereplői* – pártpolitikusok, a politikai és katonai felső vezetésben tevékenykedők, csapat-szervezetekben és intézetekben dolgozók, tudományos kutatók – *nagyjából, egészéből azonos módon gondolkodnak a meghatározó alapelvekről és a továbbhaladás útjáról, módjáról. Ennek tisztázása, illetve ezek továbbgondolásának elősegítése a konferencia nagy érdeme.*

A tanácskozáson azonban az is kiderült – s ez nem kisebb értéke a konferenciának, mint a gondolkodásbeli azonosságok feltárása –, hogy *a résztvevők nézetei helyenként igen élesen szemben állnak a tervezetben foglaltakkal és egymás felfogásával*. Az eltérő, vitás nézetek egy része a nemzeti katonai stratégia – sőt: a nemzeti biztonsági stratégia – olyan alapvető kérdéseit érinti, *amelyek tisztázása nélkül el sem képzelhető egy, minden részletében konzisztens dokumentum kidolgozása.*

A konferencián felszínre került ellentétes nézetek átfogó ismertetését és elemzését egy – terjedelmileg amúgy is korlátozott – cikkben természetesen lehetetlen lenne elvégezni. Ezért csak négy – a stratégia kidolgozása és az elfogadáshoz nél-

különbözhetetlen konszenzus kialakítása szempontjából alapvetően fontos – vitatémára irányítjuk az olvasók figyelmét, bízva abban, hogy minél több hozzászólás érkezik be közlésre a szerkesztőségbe.

Helyi háborúk lehetősége Európában

A konferenciára kiadott vitaanyag helyzetelemzésének egyik fontos kiindulópontja, hogy a bipoláris szembenállás időszakának lezárulásával a nemzetközi viszonyok merőben új időszaka vette kezdetét. A hidegháború és a globális katonai szembenállás véget ért, a belátható jövőben *államok közötti nagyméretű katonai konfliktussal és az országok teljes védelmi potenciálját igénybe vevő háborúval nem kell számolni*. A katonailag is kiélezett bipoláris szembenállás frontvonala mentén kettéosztott Európa véglegesen a múlté.

A felszólalók közül többen is kritizálták ezt a megállapítást, mondván, hogy éppen a bipolaritás megszűnése teszi lehetővé a helyi háborúkat Európában is. Korábban – amikor a szembenálló katonai blokkok léteztek – egy európai helyi háború globális konfliktushoz vezetett volna, ezért valójában a „blokk-kontroll” és a „blokksszolidaritás” állta útját az egyes országok közötti esetleges fegyveres összeütközéseknek. Ezzel összefüggésben kifejtették azt is, hogy *Európa megosztottsága nem szűnt meg és nem is fog megszűnni*. Ennek elsődleges oka az óriási gazdasági és kulturális különbségekben rejlik, s ugyanez okból tételezhető fel Európában az országok közötti helyi háború lehetősége is.

A kétféle állításból nyilvánvalóan kétféle következtetés adódik, mind a gyakorlati biztonságpolitikát, mind a haderő építését – méreteit, struktúráját, felszerelését és fegyverzetét, alkalmazását stb. – illetően.

A konferenciára előterjesztett vitaanyag ismeretében *jelenleg az az álláspont látszik elfogadhatóbbnak*, hogy Európában ha ki is alakulhatnak korlátozott helyi háborúval fenyegető veszélyhelyzetek, ilyen háborúnak – legalábbis Magyarország vonatkozásában – *nincs valószínűsége*. Inkább az látszik kézenfekvőnek, hogy az egyes országok között kialakuló és elmélyülő konfliktusok esetén *a megelőző, válságkezelő, béketeremtő mechanizmusok lépjenek működésbe*, amelyek elejét vennék a háborús összeütközéseknek. A vitaanyag elemzése arra enged következtetni, hogy a katonai erő –, mint a konfliktusok megelőzésének és megoldásának eszköze – továbbra sem veszített jelentőségéből, megőrzését és fejlesztését több ország is fontosnak tartja. *De a jövőben a biztonságnak elsősorban a stabilitásban kell megnyilvánulnia*. A stabilitás úgy érhető el, ha az egyes országokban érvényesül a demokrácia, a törvényesség, érvényre jutnak az általános emberi, kisebbségi és nemzetiségi jogok, a jószomszédi kapcsolatok.

Európa ma átmeneti állapotban van, ahol a stabilitás és az instabilitás elemei még valóban egy időben vannak jelen. Miközben Európa középső és északi részére egyre inkább a stabilitás a jellemző, addig kontinensünk déli régiója konfliktusforrásokkal terhes. Ezek a konfliktusok azonban *nem államok közötti, hanem államokon belüli konfliktusok*. A mai biztonsági helyzetet az alacsonyabb kockázatokat hordozó, de váratlanul is bekövetkezhető veszélyek jellemzik, melyek kezelése egyre inkább csak nemzetközi keretek között, illetve az egyes országok rendelkezésére álló valamennyi eszköz együttes alkalmazásával lehetséges. *A nemzetközi közösség számára tehát alapvető feladat kívülről segíteni az államok belső konfliktusainak megoldását*.

A konferencián természetesen nem volt mód az ellentétes nézetek mélyreható megvitatására és állásfoglalás kialakítására. Erre csak egy sokoldalú vita ad lehetőséget és a konszenzus is csak ezen az úton érhető el.

Magyarország katonai biztonságának megítélése

Igen kemény kritika érte az előterjesztett *anyag*nak az ország elleni külső fegyveres veszélyekkel kapcsolatos elemzését is. Tekintettel arra, hogy ez a kérdés a katonai stratégia elsődrendű és meghatározó kiindulópontja, érdemes kissé részletesebben áttekinteni mind az előterjesztés, mind a kritikák ezzel foglalkozó megállapításait.

A vitaanyag a katonai-biztonsági környezet elemzéséből arra következtet, hogy térségünk s ezzel együtt Magyarország biztonságpolitikai helyzete az elmúlt években lényegesen kedvezőbbé vált. A jelenlegi helyzetben ellenünk irányuló közvetlen fenyegetés vagy egy ellenünk indított háború veszélye – noha lehetőségének felmerülése teljességgel soha nem zárható ki – nem körvonalazható. *Hazánk ellen az állami politika szintjén tervezett, hadászati célú és méretű katonai agresszió egyetlen irányból sem valószínű.* Bár térségünk egyes országainak katonai ereje számszerűleg nagyobb, mint Magyarországé, de katonai, még kevésbé pedig gazdasági potenciáljuk nem tenné lehetővé számukra agresszió komoly mérlegelesét, s jelenleg ilyen irányú szándék sem azonosítható.

A környezetünk országaiban végbement demokratizálódási folyamat, valamint az országaink közötti regionális és kétoldalú együttműködés eredményeként biztonságunk jelentősen javult. A szomszédos országok NATO-tagságra – és az európai integrációs szervezetekbe – irányuló törekvése tovább csökkenti egy katonai konfrontáció valószínűségét. A NATO bővítésének meghirdetése már eddig is kedvezően hatott biztonságunkra, s térségünkben pozitív folyamatokat indított el, úgymint például a szomszédos országokkal az alapszerződések megkötése.

A globális veszélyforrásokból eredő közvetett potenciális veszélyek mellett olyan regionális veszélyek is jelentkeznek, amelyek a környezet gazdasági és társadalmi instabilitásából, a demokráciába való átmenet nehézségeiből és ellentmondásaiból, az újonnan felszínre került, területi vitákkal is párosuló etnikai-nemzeti-ségi ellentétekből adódnak. Ezek a veszélyek jellegükben eltérőek és többirányúak, ami nehezíti felismerésüket és hatásuk megítélését. A nemzeti katonai stratégia – a reálisan számításba vehető veszélyforrások és az azokból keletkező veszélyek elemzése alapján – abból indul ki, hogy Magyarország ellen a *nem állami szinten szervezett és vezetett, háborús küszöb alatti, nem az ország totális elfoglalására irányuló, céljában, méreteiben és a működő erők nagyságát illetően is korlátozott, hagyományos fegyverzetet alkalmazó, alacsony intenzitású fegyveres konfliktusok fordulhatnak elő.* A fentiekből következően a *nemzeti katonai stratégia a háborús küszöb alatti, korlátozott, alacsony intenzitású fegyveres konfliktusokat tekinti a védelmi tervezés alapjának*, figyelembe véve, hogy azok katonai megnyilvánulási formái az alábbiak szerint valószínűk:

- a kelet-európai instabil térségekben kialakuló harccselekmények átszaphatnak határainkon s ott – az adott ország (ok) részéről történő központi elhatározás és háborús szándék nélkül is – katonai veszélyeztetettségi helyzeteket hozhatnak létre;

- a határ menti fegyveres konfliktusok során nem zárható ki idegen csapatok behatolása magyar területre üldözés, menekülés, átcsoportosítás céljából;
- nem kizárható, hogy egy idegen állam megkísérli az ország területét és légtérét felhasználni harmadik fél elleni harctevékenységre;
- fennállhat az ország közlekedési-szállítási, energiaellátási vagy hírközlési rendszere ellen irányuló, erőszakos akciók veszélye, amely harmadik fél hadviselési képességét érintő tranzit meggátlására irányul;
- számolni kell továbbá a háborús küszöb alatt álló, nem állami szintű erőszak alkalmazásának egyéb formáival: félkatonai szervezetek, fegyveres terrorista csoportok tranzit- vagy célországként szemelhetik ki az országot;
- a térség dezintegrálódási folyamatai során biztonságpolitikai eszközökkel kezelendő veszélyeztetettséget okozhat a szervezett és erőszakos eszközöket alkalmazó nemzetközi bűnözés, amely fegyverkereskedelemhez, kábítószerhez, egyéb árucsempészethez kapcsolódik.

A veszélyforrások erejét növeli, hogy a fegyveres erőszaknak, mint a problémák megoldása „hagyományos” eszközének alkalmazására való hajlandóság és szándék tendenciájában újra és újra felmerülhet, ami elősegíti az erre irányuló folyamatok ismételt előtérbe kerülését.

Az ilyen típusú, külső fegyveres veszélyek lehetősége helyileg előre megjelölhető, elhárításuk előkészíthető, bekövetkezésük ideje és intenzitása azonban váratlan is lehet, ami megfelelő állandó készenlétet igényel. A lokális és korlátozott jelleg mellett figyelembe kell venni az eskalálódás lehetőségét, a jelenlegi európai helyzetben azonban nem valószínű, hogy ennek mértéke a háborús küszöb fölé emelkedik.

Az előterjesztett anyag szerint a nemzeti katonai stratégia abszolút értelemben nem zárja ki, hogy az esetleges fegyveres konfliktusok – néhány jellemző vonásukat tekintve – időlegesen elérhetik a háborús szintet. Ennek valószínűsége azonban csekély, azt nem lehet a védelmi-katonai felkészülés alapjának tekinteni. Viszont e csekély lehetőség is elegendő indok arra, hogy az általános hadkötelezettség ma még ne legyen megszüntethető, s – ami ezzel egyet jelent – az ország lakossága, a honvédelmi törvényben meghatározott módon, a védelmi feladatok ellátására felkészítést nyerjen. Ebből is következik, hogy a katonai kiképzés alapvető tartalma továbbra is a fegyveres harc megvívására való felkészítést jelenti, s a többi feladatra békefenntartás stb. való hatékony és eredményes kiképzés is csak erre épülhet. Ezzel a magyar védelmi rendszer biztosítja a feltételt ahhoz, hogy konfliktusok esetén a honvédség erői a veszély nagyságával arányosan növelhetők legyenek.

A biztonság egyéb tényezői mellett a katonai tényező jelenleg is alapvető és bizonyos szituációkban mással még hosszú ideig nem pótolható szerepet tölt be a biztonság garantálásában. Ennek a katonai erőnek azonban más a rendeltetése, feladata, működése, mint korábban.

Ezzel az elemzéssel szemben a felszólalók egy része azt állította, hogy az előterjesztés „lebecsüli a katonai veszélyforrásokat”, s erőteljesen aláhúzta, hogy a globális konfliktusok helyébe „igenis” olyan biztonságpolitikai kockázatok kerültek, amelyek adott esetben átlépik a háborús küszöböt. Egyetértés volt ugyan abban, hogy helyes az az álláspont, miszerint Magyarországnak nincs ellenségekpe, de azt állították, hogy ugyanakkor a környezetében bizonyos politikai erőknél olyan „komoly politikai szándékaik vannak, amelyek ellentétesek a Magyar Köztársaság vagy általában a magyar nemzet

kárpát-medencei érdekeivel". Utaltak arra is, hogy „az 1990 óta eltelt hét-nyolc esztendőben öt komoly agresszió érte a kárpát-medencei magyarságot”. A felszólalók szerint ezekből keményebb következtetéseket kell levonni a katonai felkészültségünket illetően annál, ahogyan az az előterjesztésben szerepel, és a katonai stratégia kidolgozásában „semmiképpen nem lehet meghatározó elem a mosolydiplomácia”.

A fenti nézeteket valló hozzászólók felfogásának lényege, hogy *reális lehetőségnek tartják valamelyik szomszédos ország (vagy országok) és Magyarország közötti háborús összeütközés kialakulását és – mint legrosszabb változatot – ezt tekintik elsődlegesnek és részünkről a védelmi katonai felkészülés alapjának*. Ezzel szemben az előterjesztés – figyelembe véve az európai korlátozott háborúkról az előzőekben kifejtetteket is – nem tartja reális lehetőségnek, hogy egy szomszédos ország (vagy országok) az állami politika szintjén tervezett és szervezett hadászati méretű katonai agressziót – egyszóval: háborút – indítsanak Magyarország ellen. Ennek *valószínűségét tovább csökkenti országunk NATO-csatlakozási tárgyalásainak előrehaladott állapota, illetve leendő NATO-tagságunk*. Ezért nem a totális háborúra, hanem valamely szomszédos ország instabil helyzetéből kialakuló, *háborús küszöb alatti külső fegyveres veszély elhárítására való felkészítést tekint a védelmi-katonai felkészülés alapjának*. Ennek kimondása viszont elengedhetetlenül fontos a stratégia kidolgozása szempontjából, mert lényegében ez lesz az objektív kiindulópontja egyfelől a célok és feladatok, továbbá a haderő méretei, struktúrája, fegyverzete, alkalmazása, vezetési és ellátási rendszere kialakításának, másfelől a védelmi kiadások meghatározásának.

Ismert – és igaz – mondás, hogy *a politikában bármi előfordulhat, semmi sem zárható ki, a hadsereg pedig a politika eszköze és így a mondás a hadseregre is érvényes*. Valóban: *minden előfordulhat és semmi sem zárható ki*, hiszen senki sem lát a jövőbe. *De erre a felfogásra nem lehet tervezni és hadsereget építeni*. Tervezni és hadsereget építeni csak *a tényekre alapozott helyzetértékelésre, s az abból levonható és indokolható következtetésekre lehet és szabad, rokon- és ellenszenvnek ebben nem játszhatnak szerepet. A veszélyforrások és az abból reálisan számításba vehető veszélyek megítélése eléggé nehéz feladat*, mert a feltételezett szándékok nehezen értelmezhetők, és – mint esetünkben is – szubjektív vélemények, érzelmek erősen befolyásolhatják a megítélést, ezért abban konszenzusra jutni is nehéz. A védelmi-katonai felkészítés alapjának meghatározásában viszont könnyebb az egyetértést megtalálni, mert megfelelő információk birtokában eldönthető, hogy a másik fél folytat-e háborús felkészülést. Jelenleg erre utaló tények nem tapasztalhatók és az is nyilvánvaló, hogy amennyiben a magunk részéről *az országok közötti háború megvívására való felkészítést tekinténk a védelmi-katonai felkészülés alapjának, az végtelenen kimerítené az ország erőforrásait*, nem is szólva arról a fegyverkezési spirálról, amelyet a térség országai között egy ilyen alapállással elindítanánk. Ezért igenis vállalni kell a felelősséget – figyelemmel a régi igazságra, miszerint a harag rossz tanácsadó és az aggodalom nem világnézet – ki kell mondani azt, ami a tényekre épített józan helyzetértékelésből és mérlegelésből következik. Jelenlegi ismereteink alapján úgy véljük, hogy az előterjesztett anyag ezekre építve fogalmazza meg a védelmi-katonai felkészítés alapjait és közelebb áll a valósághoz, mint a felszólalók egy részének véleménye.

Mindazonáltal az előterjesztett anyag sem zárja ki, hogy valamelyik szomszédos ország instabil helyzetéből kialakuló, *határ menti fegyveres konfliktusok eszkalálód-*

hatnak és néhány jellemző vonásukat – például a fegyveres összeütközés intenzitását – tekintve elérhetik a háborús szintet. Éppen ezért javasolja, hogy a katonai stratégia – mindaddig, amíg létre nem jönnek és meg nem szilárdulnak az önkéntes hadsereg és az ország NATO-beli működésének feltételei – foglalja magába a kötelező katonai szolgálatot, továbbá hogy legyen megbízható mozgósítási rendszer és legyen lehetőség a honvédség békeállományának a fegyveres konfliktus eszkalációjával arányos növelésére.

A „legrosszabb változatra való felkészülés” szcenárióját az előterjesztés tehát *nem az elméletileg elképzelhető, hanem a reális veszély alapján lehetségesnek ítélt legrosszabb változatként értelmezi.* Ez nem is értelmezhető másként, hiszen ha lehetségesnek tartanánk egy szomszédos ország (vagy országok) részéről ellenünk indítandó szervezett, előkészített háborút, *hogyan tűzhetnénk ki célul az önkéntes haderőre való áttérést egy viszonylag közeli időpontra?* Megjegyzendő, hogy az önkéntes haderőre való áttérés viszont valamennyi parlamenti párt programjában megvalósítandó feladatként szerepel.

A konferencián tehát kifejezésre jutott, hogy az ország katonai biztonságának megítéléséről és a védelmi-katonai felkészülés feladatairól a stratégiai kidolgozásban érintettek nézetei igen távol esnek egymástól. A stratégia kidolgozásához szükséges konszenzus kialakításához ebben a kérdésben is további kutatásokra, vitákra van szükség, hiszen a konferencián elhangzottak *a mostani nézeteket tükrözték, amelyek a vélemények ütköztetése eredményeként a jövőben bizonyára módosulnak és közelednek egymáshoz.*

Polgári védelem, katasztrófavédelem

A konferencián többen is foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a *polgári védelem – s ezen belül a katasztrófavédelem – részét képezi-e a katonai stratégiának vagy sem.* Az előterjesztett anyag a polgári védelemmel csak „leíró” jelleggel – és pontatlanul –, a katasztrófavédelemmel pedig egyáltalán nem foglalkozott.

A felszólalások meggyőzőek voltak a tekintetben, hogy *mindkét terület része a katonai stratégiának,* és érdemben kell foglalkozni a honvédségre háruló ilyen irányú feladataival. Különösen meggyőzőek voltak *az árvízvédelem* fontosságára vonatkozó példák és korábbi tapasztalatok, s ennek ismeretében az előterjesztést elmarasztaló hozzászólások igazát el kell ismerni.

A felszólalók felhívták a figyelmet arra, hogy a több mint öt éve zajló haderőátalakítás folyamatából kimaradt egy sor fontos feladat rendezése. Így például a reform következményeként jelentős mértékben csökkent a honvédség műszaki csapatainak, de a vegyvédelmi csapatoknak is a mennyisége. *Ennek következtében a Magyar Honvédség ma már nem képes teljesíteni azokat a feladatokat, amelyek korábban a katasztrófa elhárítás területéről reá hárultak.* Az árvízvédelem sikere eddig nagyrészt a műszaki csapatokon állt vagy bukott. Ez a védelmi lehetőség most jelentősen lecsökkent. Ugyanakkor ezzel egyidőben nem fejlesztették fel azokat a védelmi területeket, amelyek feladata lesz – pontosabban már ma az lenne – átvenni a műszaki csapatoktól a feladatot. Vonatkozik ez mindenekelőtt a polgári védelemre, sőt a vízügyi szervezetek is oly mértékben csökkentek, hogy az már megkérdőjelezheti a védelem hatékonyságát is. Nem tekinthető túlzásnak az az állítás, miszerint ha most

történne egy országos méretű árvíz-katasztrófa, a vízügy két-három nap alatt rendkívül súlyos helyzetbe kerülne. *A honvédség csak töredékét tudná korábbi feladatainak teljesíteni, a polgári védelem pedig csak napok múlva tudna teljes készenléte elérése után jelentős erővel bekapcsolódni a védelembe.* És ez csak egy területe a katasztrófa elhárításnak.

Indokolt az az állítás is, hogy *a védelem összes területét egyszerre és átfogóan kell vizsgálni*, legyen szó akár a külső fegyveres támadás elleni védelemről, akár katasztrófa elhárításról, vagy a biztonság más területeiről.

A haderőreform

A konferencián részletes tájékoztatás hangzott el a haderőreform eddigi menetéről és a jövőbeni feladatokról. A hozzászólásokban a résztvevők elismerték a haderőreform eredményeit, de számos hiányosságra is felhívták a figyelmet.

Aggályosnak tartották például azt, hogy *a haderőreform a nemzeti katonai stratégia hiánya mellett kezdődött és folytatódik.* Egyértelműen tisztázódott azonban, hogy a reform a nemzeti katonai stratégia hiányában sem lóg a levegőben, hiszen – amint erre már korábban is utaltunk – a nemzeti katonai stratégia kidolgozásában sem a nulláról indulunk. Igaz ugyan, hogy a nemzeti katonai stratégia filozófiaváltást jelent a védelemről, sőt a hadügy egészéről alkotott felfogásunkban, mégis építhetünk a korábban már erre az új filozófiára támaszkodva kidolgozott – s többségében hatályos dokumentumokban rögzített – alapelveinkre.

A haderőreform tehát nem koncepció nélküli tevékenység. Az ezzel kapcsolatos előadások is úgy értékelték, hogy a haderő-átalakításnak van koncepciója, megelégezve a nemzeti katonai stratégia néhány tételét. Rámutattak, hogy kénytelenek voltunk ezt az eljárást alkalmazni, hiszen nem lehetett várni a haderő-átalakítással addig, amíg minden kérdésre kidolgozzuk a megfelelő választ. A nemzeti katonai stratégia alaptételei tulajdonképpen már körvonalazódtak akkor is, ha ezek még nem voltak részletesen leírva, rendszerezve és elfogadva, illetve más formában és más dokumentumokban kerültek rögzítésre. Most a kidolgozásnak tulajdonképpen az az egyik feladata, *hogy ezeket összegyűjtse, rendszerezze, kiegészítse és egy, minden tekintetben koherens okmányban elfogadásra előkészítse.* Ez nem könnyű feladat, mert azt is jelenti, hogy a teljesség és a koherencia, a deficitek megszüntetése, illetve kiküszöbölése érdekében *számos kérdést kell újragondolni, tisztázni, megfogalmazni és konszenzusra juttatni.* Mindenesetre nem arról van szó, hogy egy koncepciótlan haderőreformot szándékozunk stratégiai elvekkel utólag legalizálni, hanem a korábban is meglevő stratégiai alapelveket kíséreljük meg egy egységes dokumentumban összefoglalni.

A haderőreform alapelveit egyébként – amint az az erről szóló tájékoztatóban is elhangzott – összefogták azon a tudományos konferencián is, amely a Honvéd Vezérkar rendezésében ez év február 21-én került megtartásra. Ezzel kapcsolatban a tájékoztató kiemelte, hogy a vezérkarnál tartott tudományos konferencia, mint egy katalizátor, felgyorsította a nemzeti biztonsági, a nemzeti katonai stratégia és a doktrínák kidolgozását. A témában igen sok, a gyakorlatban is felhasználható tanulmány készült, amelyek legfontosabb gondolatai, tartalmi megállapításai bekerültek a köztudatba, s e három

alapvető terület fogalomrendszerét használják a katonai és a civil szervezetek egyaránt. Az előző konferencia tehát – az addig jellemzően egyéni és kisebb csoportokban folytatott kutatások eredményeit bemutatva – *elindította azt a gyűjtő-, értékelő-, elemzőmunkát, amely lehetővé tette a most folyó konferencia megrendezését.* Arra van szükség, hogy a konferencia tisztázza a még nem egyértelmű fogalmakat, rögzítse a stratégiák tartalmi és módszertani kérdéseit, segítse az e témával foglalkozó kutatók, katonák gondolkodásának helyes irányba fordítását, tárja fel a meglevő elmentmondásokat és azok megoldásának módját.

A haderő-átalakítással kapcsolatban az előadás rámutatott arra is, hogy a reform, amelyet elkezdünk, bonyolult, egyben fájdalmas folyamat. Bonyolult, mivel bonyolultak azok a viszonyok, amelyek között rövid időn belül meg kell teremtenünk a megváltozott követelményekhez leginkább igazodó új struktúrát, miközben folyamatosan fenn kell tartanunk a szükség- és válsághelyzetekre való megfelelő reagálás képességét. Fájdalmas, mert a folyamat során meg kell válnunk a hivatásos állomány sok értékes tagjától, olyan emberektől, akiket barátként és kollégaként ismertünk meg és fogadtunk el.

Mindazonáltal ahhoz, hogy létrejöjjön egy modern Magyar Honvédség, egy, a NATO-val együttműködni képes szervezet, *következtesen végig kell vinni a reformot.*

Az előadás felhívta a figyelmet, hogy *ennek érdekében egy sor feladatot kell megoldani,* amelyek közül megalapozott vélemények szerint az alábbiak lehetnek a legfontosabbnak:

- folyamatosan szem előtt kell tartani a törvényességi előírásokat (alkotmány, honvédelmi törvény, biztonságpolitikai alapelvek, honvédelmi alapelvek, szolgálati törvény, parlamenti határozatok stb.) és erősíteni kell a Magyar Honvédség feletti demokratikus civil ellenőrzést;
- a kulcsfontosságú feladat a NATO-val való kompatibilitás és interoperabilitás mielőbbi elérése, ezen belül legfontosabb a szellemi kompatibilitás és a kommunikációs rendszerek interoperabilitásának a megteremtése;
- el kell érni, hogy mire Magyarország belép a szövetségbe, az ország és a honvédség képes legyen a NATO közös védelmi rendszeréhez történő hozzájárulásra, illetve az általa nyújtandó segítség fogadására;
- a változásoknak megfelelően át kell dolgozni a készenléti és a mozgósítási feladatokat, a rugalmas reaklási képességek lehetséges fokozásával összhangban;
- növelni kell a készenléti erők alkalmazhatóságát és a szerződéses katonák arányát a sorállományú katonákhoz viszonyítva;
- a haderő átalakítása során meg kell őrizni a tisztai állományt, a tiszthelyettesi állomány létszámát pedig növelni szükséges. Folytatni kell a személyi állomány teljes körű átképzését és végül, de nem utolsó sorban – a gazdaság teljesítőképességétől függően – meg kell kezdeni a haderő átfogó technikai modernizálását;
- folytatni a kiképzési-felkészítési rendszer átalakítását.

A reform első szakasza – ami a rendszerváltozás után azonnal megkezdődött – a parlamenti határozatokkal összhangban 1997 végén befejeződik. Ezek a mennyiségi változások alkotják, a haderőcsökkentés és az átszervezés időszakát.

A reform második szakaszában a minőségi változásokra helyeződik a hangsúly. Átdolgozásra kerül a Magyar Honvédség alkalmazási stratégiája, elkezdődik a haditechnikai és az egyéb eszközök szükséges modernizálása. E folyamat eredményeként a Magyar Honvédség kisebb, rugalmasabb és mozgékonyabb, jobban felszerelt és kiképzettebb haderővé válik.

Az utóbbi időben az átalakítás folyamata jelentősen felgyorsult, ezért a korábban középtávon tervezett változtatások némelyike már jelenleg is folyik. Az új középtávú terv – amely a következő 1+4 év időszakát öleli fel – jelenleg kidolgozás alatt áll.

A NATO-val való szellemi kompatibilitás megteremtése, vagyis az, hogy képesek legyünk megérteni egymást a NATO-val és annak tagállamaival, azonnal megkezdődött, miután Magyarország kinyilvánította szándékát, hogy a szövetség tagja kíván lenni. Ugyancsak megkezdődött a nyelvi jártasság megszerzése, a NATO-szabványok és eljárásmodok értelmezése és adaptációja a legfontosabb területeken. A tervezési rendszert is már a NATO eljárásoknak megfelelően alakítjuk át. A védelmi tervezésben biztosítani kívánjuk a teljes átláthatóságot.

A technikai fejlesztés tekintetében azzal a ténnyel számolunk, hogy a Magyar Honvédség technikai felszerelése néhány évig alapvetően nem változik. A különböző forrásokból beszerzett új fegyverzet nem fogja növelni a meglévő mennyiséget, mivel hasonló nagyságrendű felszerelést kivonunk az elavult állományból. A korlátozott anyagi, elsősorban finansziális lehetőségek miatt az új eszközök beszerzését és vásárlását néhány jól behatárolt területre kívánjuk összpontosítani.

Nyilvánvaló azonban, hogy a reform megvalósítása nem lehet kizárólag a fegyveres erők felelőssége. A legkisebb eredmény eléréséhez is szükség van a politikai közélet, az egész társadalom támogatására és megértésére.

A konferencia résztvevői egészében támogatták a tervezetnek és az előadásoknak a haderőreformmal kapcsolatos alapvető megállapításait. A hozzászólásokból azonban az is kitűnik, hogy nem tartják kielégítőnek a légierőre vonatkozó fejlesztési elképzeléseket, gyengének találják a humánpolitikával, valamint a védelemgazdasággal és a tervezéssel kapcsolatos részeket, hiányolják a 21. századi katonai-technikai kihívások elemzését. Ezekben a felvetésekben igazat kell adni a felszólalóknak, ami azt is mutatja, hogy a haderőreform is olyan területe a nemzeti katonai stratégia kidolgozásának, ahol a soron levő feladatok tisztázása érdekében folytatni kell a vitát.

Összességében úgy gondolom, hogy a konferencia megrendezéséért és lebonyolításáért elismerés illeti meg a Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztályát, a Magyar Hadtudományi Társaságot, az előterjesztett anyag kidolgozóit, az előadókat és a hozzászólókat, valamint a szervezésben közreműködőket egyaránt. A konferencia elérte a célját, de nem azáltal, hogy lezárta volna a katonai stratégia kidolgozásával kapcsolatos tennivalókat, hanem inkább azzal, hogy megjelölte a haladás irányát és felvázolta a tisztázásra váró problémák széles körét. Üdvös lenne, ha ezek megoldásának kimunkálása érdekében a folyóirat hasábjain is széles körű vita alakulna ki és erőteljesebben kibontakozna az a folyamat, amelyben a konferencia tapasztalatai valóban a legszélesebb körben hasznosulnának.

Gyarmati István

A Magyar Köztársaság nemzeti érdekei és katonai stratégiája

Az előző cikkben méltattuk a Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztálya és a Magyar Hadtudományi Társaság közös rendezésében, 1997. október 10–11-én megtartott konferenciát. Bemutattuk azt a keretet, amelyben a kétnapos fórum *A nemzeti katonai stratégia és a NATO integráció* című témát, az ehhez kapcsolódó kérdéseket, problémákat, feladatokat, a közeli és távolabbi tennivalókat értelmezte. Az előre kiadott vitaanyag (Fehér könyv) segítette a konferencia résztvevőinek felkészülését.

Az előadások közül némi rövidítéssel az alábbiakban közreadjuk dr. Gyarmati Istvánnak a nemzeti katonai stratégia alapkérdéseiről, a nemzeti érdekérvényesítésről és a NATO-tag-sághoz kapcsolódó új filozófiáról elmondott gondolatait.

A konferencia teljes anyagát a HM Oktatási és Tudományszervező Főosztálya az év végén könyv alakban kiadja. Mód lesz tehát arra, hogy a gazdag vitát a széles közvélemény is megismerhesse. A téma fontosságára való tekintettel folyóiratunk a konferencia előadóinak egyetértésével vállalja az előadások főbb gondolatainak ismertetését, és helyt ad az olvasók véleményének is.

1990-ben, amikor az ország visszanyerte függetlenségét és katonailag is kiszabadult – bár formálisan csak 1991-ben – a Varsói Szerződésből, felmerült a szükségessége annak, hogy radikálisan új alapokra helyezzük az ország katonai védelmét szabályozó elképzeléseket, megalkossuk – bár akkor még nem így hívtuk – az ország nemzeti biztonsági stratégiáját és ezen alapulva a nemzeti katonai stratégiát.

A nemzeti katonai stratégia megalkotása – s itt most nem kívánok foglalkozni a nemzeti biztonsági stratégiával, bár a problémák nagyon hasonlóak – azonban komoly nehézségekbe ütközött. 1990-ben a világ s benne Európa folyamatos változásban volt, a korábbi korszak alapvető elemeit képező összetevők, nemzetközi szervezetek – a Varsói Szerződés és a KGST-államok, a Szovjetunió és Jugoszlávia – bizonytalan jövő elé néztek. Az európai biztonsági rendszerről szinte semmit sem lehetett tudni, bizonytalan volt, milyen elveken és alapokon jön létre, a létező szervezetek fennmaradnak-e, átalakulnak vagy teljesen átadják helyüket másoknak. Magyarország környezete is állandó változásban volt. Szomszédságunkban új országok jöttek létre, nem is mindig nyugodt, békés körülmények között. A magyar honvédelem s benne a haderő átalakításának alapelvei is bizonytalanok voltak s az átalakításnak igencsak a kezdetén jártunk. Nem tudtuk azt sem, hosszú időre kell-e berendezkednünk szigorúan nemzeti alapokon történő védelemre vagy ez csak egy átmeneti

időszak lesz. S végül, de nem utolsósorban, senki sem tudhatta, mi lesz egyáltalán a katonai erő szerepe a biztonságban, senki sem láthatta előre, hogy a katonai erő súlya általában csökken ugyan a biztonság garantálásában, de – különösen bizonyos térségekben – ezzel ellentétes folyamatok is végbemennek s a korábban, a hidegháború idején elképzelhetetlen korlátozott helyi háború Európában a kontinens mindennapjainak valóságos fenyegetésévé, sőt: egyes helyeken valósággá válik.

Mára e kérdések nagy részére már képesek vagyunk választ adni. S bár Magyarország még mindig egyfajta átmeneti állapotban van, ez az átmenet minőségileg más, mint a korábbi: ma már világosan tudjuk, mi lesz az átmenet vége, azt is, meddig tart, sőt: azt is, milyen követelmények vannak ahhoz, hogy az átmenet viszonylag zökkenőmentes és az eredményeként kialakuló állapot célszerű és hatékony védelmet biztosító megoldás legyen.

Ennek tudatában fogtunk hozzá a nemzeti katonai stratégia kidolgozásához, amelyen belül a nemzeti katonai stratégia és a nemzeti érdekek összefüggéseiről kívánok szólni. Mielőtt erre rátérnék, hadd mondjak néhány szót magáról a nemzeti katonai stratégiáról.

A nemzeti katonai stratégia és a haderőreform

A nemzeti katonai stratégia megalkotása igen nehéz feladat. Ennek legfőbb oka, hogy *rengeteg ismeretlennel* kell számolnunk, amelyekre még nem tudjuk a választ, és mégis ki kell dolgozunk egy nemzeti katonai stratégiát. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy miért szaladunk előre, *miért nem várjuk meg a nemzeti biztonsági stratégia* elkészültét, ami a logikus és helyes eljárás lett volna.

Úgy gondolom, hogy erre több válasz van. Az egyik az, hogy reméljük: ezzel az eljárással *sikerül gyorsítani* a nemzeti biztonsági stratégia kidolgozását. Vannak ugyanis bizonyos kérdések, amelyekre akkor is választ kell adnunk, ha bizonyos alapelvek még nem kellően tisztázódtak. Egy ország nem maradhat haderő nélkül, nem maradhat védelmi tervek nélkül. A NATO-csatlakozásban olyan kérdések vetődnek fel, amelyekre választ kell adnunk saját magunknak is és a NATO-nak is, nemzeti biztonsági stratégiával vagy anélkül, nemzeti katonai stratégiával vagy anélkül. Úgy véltük, hogy ha elkezdjük kidolgozni a nemzeti katonai stratégiát, akkor a nemzeti biztonsági stratégia kérdéseiről is elkezdünk gondolkodni és van esélyünk arra, hogy mind a két területet érintő alapelveket illetően a jó válaszokat adjuk meg.

Másik megjegyzésem a nemzeti katonai stratégiáról az, hogy *több dilemmával* kell szembenéznünk. Nem tudjuk pontosan – még a meghívás és az igen után sem –, hogy mennyi időre szóljon és milyen jellegű legyen az a stratégia, amit most kidolgozunk. Nevezetesen: úgy dolgozzunk ki, úgy gondolkozzuk, mintha már NATO-tagok lennénk, vagy még a NATO-tagságon kívüli állapotot – ezt a se kint, se bent helyzetet – tükröztessük a stratégiában, amit igen nehéz lenne kivitelezni. Ez olyan dilemma, amelyre választ várunk és segítséget, többek között a katonai szakértőktől, a kutatóktól.

A harmadik megjegyzésem arra a kérdésre vonatkozik, amelyet ma is bizonyára feltesznek: miként lehet a NATO-ba menni, hogyan lehet egy haderőreformot

végrehajtani, amikor még nemzeti katonai stratégiánk sincsen. Ennek alapján nagyon sokszor megkapjuk azt a kritikát – külföldön nem annyira, mint belföldön –, hogy a haderő átalakítása, amit folytatunk, úgymond: koncepciótlan. Válaszom erre az, hogy ez így nem igaz. *A haderő-átalakításnak van koncepciója*, megelőlegezve a nemzeti katonai stratégia néhány tételét. Kénytelenek voltunk ezt tenni, hiszen nem lehet várni a haderő-átalakítással addig, amíg minden – az előzőekben is említett – kérdésre megkapjuk a választ. *A nemzeti katonai stratégia alaptételei ma is világosak számunkra, akkor is, ha ezek nincsenek kidolgozva és elfogadva*, illetve más formában és más dokumentumokban kerültek kidolgozásra és elfogadásra. Korábban azt tanultuk, hogy a *katonai doktrína* a hadüggyel kapcsolatos döntések és nézetek összessége, amely nincs ugyan összegyűjtve egyetlenegy dokumentumban, de magába foglalja a legfontosabb alapelveket. *Ez egy kicsit igaz a katonai stratégiára is*, vannak olyan elemei ma is már, amelyekről tudjuk, hogy részei a katonai stratégiának, csak nem egy ilyen című okmányban kerültek megfogalmazásra és elfogadásra, hanem más dokumentumokban: a biztonságpolitikai alapelvekben, a védelempolitikai alapelvekben, az alkotmányban, a honvédelmi törvényben, néhány más törvényben, politikai vagy jogi dokumentumban, országgyűlési határozatokban. Tehát itt nem arról van szó, hogy szűz területről indulnánk, egy koncepciótlan haderő-átalakítást próbálnánk utólag legalizálni, hanem mindazt a koncepciót, amely létezik, megpróbáljuk egy egységes dokumentumban összefoglalni azért, hogy a további lépéseket már egy minden tekintetben koherens koncepció alapján hajtsuk végre.

A nemzeti érdekek érvényesítéséről

Mindenki tudja, hogy *a katonai stratégia, mint a nemzeti biztonsági stratégia része, egy ország érdekérvényesítési képességeinek és szándékainak része*. A nagy kérdés azonban az, amivel foglalkoznunk kell: hogyan változik meg az érdekérvényesítés mechanizmusa, mi lesz a nemzeti katonai stratégia szerepe, miként alakulnak lehetőségei és korlátai egy NATO-tagság előestéjén és majd magával a NATO-tagsággal. A nemzeti érdekek érvényesítésének ugyanis egészen más módjai, lehetőségei és korlátai vannak a NATO-n kívül és a NATO-n belül. Nagyon sokszor elfelejtjük ezt, amikor számon kérjük magunktól, hogy miért csökkentjük „felelőtlen” módon a hadsereget, ki fog minket megvédeni, amikor a hadsereg nem elég arra, hogy két hadműveleti irányból egyszerre támadó ellenséget visszaverjen. Ez azt mutatja, hogy nem értjük, miszerint a nemzeti érdekek érvényesítésének ma már nem ez a módja. Soha nem is volt igazán ez, mert Magyarország soha nem rendelkezett akkora haderővel, hogy két hadműveleti irányból érkező támadást egyszerre vissza tudjon verni, de most aztán különösen nem lehet ilyen módszerekben gondolkodni, hiszen egy katonai szövetségi rendszer tagjai vagyunk, leszünk. Ez a katonai szövetségi rendszer pedig nem többet és nem kevesebbet jelent, mint azt, amit a szerződés ötödik cikkelye kimond, miszerint: egy ország elleni támadás valamennyi ország elleni támadásnak minősül és erre alapulva az egyéni és a kollektív védelem összhangja az, amelyre minden ország támaszkodhat.

Azt természetesen senki sem gondolhatja, hogy saját erőfeszítéseink nélkül, majd a NATO többi országa fog megvédeni bennünket. Senki sem gondolhatja azt, hogy nincs

szükségünk hadseregre, mert a NATO tagjai vagyunk. Senki se gondolhatja azt, hogy minden egyes konfliktusban automatikusan a NATO-országok fognak a segítségünkre sietni. Vannak, lehetnek olyan konfliktusok – most nem a politikai valószínűségről beszélek, mert az a nullához van közel –, amikor Magyarországnak saját magának kell megvédenie magát egészen addig, amíg a konfliktus mérete magyar eszközökkel kezelhető. Nem tudjuk megmondani, hogy ez mekkora méretű konfliktus, nincs is szükség erre. A NATO mechanizmusában az a konfliktus kezelhető nemzeti eszközökkel, amelyet az adott ország vezetése nemzeti eszközökkel kezelhetőnek ítél meg. Attól válik nem kezelhetővé, hogy az Észak-atlanti Tanácshoz fordul segítségért. Ennek küszöbe nyilván változni fog a magyar haderő fejlődésével, feltehetően most kisebb méretű konfliktust lennének képesek kezelni, mint 10 év múlva, de ebből a szempontból ennek nincsen jelentősége. Az egyéni védelem tehát ebben az összefüggésben – és abban az összefüggésben is, hogy a kollektív önvédelemnek is a legfontosabb része az egyéni önvédelem az adott ország részéről, amelyet támogatnak a NATO erői, ha szükséges – elengedhetetlen követelmény minden országgal szemben.

Az egyéni önvédelmen túlmenően a NATO tagjai számíthatnak – joggal számíthatnak – arra, hogy bármely ország megtámadása esetén az összes többi tagország a megtámadott segítségére siet. Lehet ebben kételkedni természetesen és meg kell kérdezni, hogy mi erre a garancia. Lehet javasolni azt, hogy szép, szép ez a NATO-segítségnyújtás, de azért biztos, ami biztos, tartsunk fenn akkora haderőt, hogy meg tudjuk védeni magunkat akármilyen ellenség ellen. Akinek viszont ez a véleménye, az ne lépjen be a NATO-ba, mert nincs értelme. A NATO-ba akkor érdemes belépni, ha a tagságot előnyeivel és kötelezettségeivel együtt – komolyan vesszük. Ha valakinek az a véleménye a NATO-ról, hogy a tagsági szerződés egy darab papír, az ne lépjen be. A NATO története azonban azt bizonyítja, hogy ez nem így van. Nem azért, mert olyan sok esetben sietett volna megtámadott országok segítségére, hanem azért mert a NATO pusztá léte is biztosította azt tagjainak, hogy senki nem támadta meg őket. A NATO-tagság persze alapvetően nem erről szól, hiszen nem arra készülünk belátható időn belül, hogy háború tör ki valahol Európában, a nemzeti katonai stratégiának azonban erről kell szólnia, nem a valószínűségről, hanem a lehetőségről.

NATO-n belül a nemzeti érdekek érvényesítésének sokkal nagyobb lehetőségei nyílnak meg minden ország előtt, mint a NATO-n kívül. Ki tagadná, hogy a NATO döntései hatással vannak Európa biztonságára, azoknak az országoknak a biztonságára is, amelyek nem tagjai a NATO-nak. S ennek alapján ki tagadná, hogy az az ország, amelyik részese – nemcsak tárgya, hanem alanya is – a döntéshozatalnak, az jobban tudja érvényesíteni érdekeit, mint az, amelyik a szövetségen kívül tárgya, elszenvédője vagy élvezője a döntésnek. A szuverenitásnak tehát semmiféle ilyen értelmű korlátozásáról nincs szó a NATO-tagságban. A szuverenitás modern felfogása – én úgy gondolom – éppen az érdekérvényesítési képességet jelenti: az az ország szuverén, amely saját érdekeit megfelelő mértékben tudja érvényesíteni, s ha igaz az, hogy a NATO-tagság érdekérvényesítési lehetőségeink és képességeink erősítését jelenti, akkor a NATO-tagsággal növekszik és nem csökken a szuverenitásunk.

Nem igazán értem azokat a felvetéseket sem, hogy „keményen meg kell védeni” nemzeti érdekeinket a NATO-tagság feltételeinek tárgyalásakor. A NATO-hoz

nem azért akarunk csatlakozni, mert ellenkezők az érdekeink a NATO-val, hanem azért, mert úgy ítéljük meg, hogy érdekeink nagymértékben egybeesnek a szövetség érdekeivel. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nincsenek olyan kérdések, ahol vannak érdekellentétek. Minden nemzetközi szervezetben minden tag a lehető legkisebb hozzájárulást szereti fizetni a közös költségekhez, ebben pl. érdekkülönbségek vannak. Általában a költségviselésben mindig érdekkülönbségek vannak, de az országok helyzetéből adódóan vannak ezen túlmenő érdekkülönbségek is. Az alapvető érdekek azonban egybeesnek. Ha nem esnek egybe, ne lépünk be. Aki úgy gondolja, hogy Magyarország érdekeit a NATO-val szemben kell megvédeni, az azt mondja, hogy nem kell belépni. *Magyarország érdekeit a NATO-n belül kell megvédeni, a NATO-val együtt*, akkor is természetesen, amikor érdekeink eltérnek egyes NATO-tagországok érdekeitől.

A NATO-ban az országoknak nem vétőjoga van, hanem konszenzusra törekednek. Ez formailag lehet, hogy ugyanúgy néz ki, mint ha vétőjoga lenne, hiszen ha nincsen konszenzus, ha valaki nem ért egyet az adott javaslattal, akkor nincs cselekvés, azaz „vétőjoga” van minden tagnak. De a hozzáállás nem az kell hogy legyen, hogy nekem vétőjogom van és azt minden alkalommal gyakorolom, amikor úgy érzem, hogy az érdekeim sérülnek, hiszen ezzel megbénítom a szövetséget. Az az ország, amelyik ilyen hozzáállással lép be a NATO-ba, nem érett a NATO-tagságra. Az az ország viszont, amelyik úgy gondolja, hogy *a konszenzus kialakításában részt akar venni és ennek során érvényesíti a saját érdekeit úgy, hogy nem adja fel a sajátját, de tekintettel van a többi ország érdekeire* – azért, hogy kialakulhasson egy közös álláspont, mert az is nemzeti érdek, hogy az a szövetségi rendszer, amelynek tagjai vagyunk működjön és közös álláspontot tudjon kialakítani a legfontosabb, bennünket is érintő kérdésekben –, az az ország érett a NATO-tagságra.

Végig kell tehát gondolni, hogy a NATO-n belül lesznek olyan nemzeti érdekeink, amelyeket a NATO-n keresztül, a NATO-val együtt közösen képviselünk, és bizony *lesznek olyan nemzeti érdekeink is, amelyeket továbbra is csak nemzetként képviselhetünk*, mert nem képeznek közös érdeket, mert a NATO mint közösség nem feltétlenül áll ki ezeknek az érdekeknek a védelmében. Például Bős–Nagymaros kérdésében, ha NATO-tagok leszünk, sem fogjuk a többi 16 vagy 18 NATO-tagország egyöntetű támogatását megkapni. A NATO ugyanis nem erről szól, nekünk pedig igen komoly nemzeti érdekeink fűződnek ahhoz, hogy ez a vita a mi elképzeléseinkhez a lehető legközelebbi módon rendeződjön. De nagyon téved az, aki úgy gondolja, hogy a NATO tagjaként majd mozgósítani tudjuk a NATO-t a bős–nagymarosi kérdés megoldása érdekében.

A NATO-tagság új filozófiát jelent

Úgy gondolom, hogy a NATO-tagság egy új filozófiát jelent az ország számára, de új filozófiát jelent a Magyar Honvédség számára is. A NATO-tagság azt jelenti a Magyar Honvédség számára, hogy *komolyan kell venni* magunkat. Komolyan kell venni magunkat abban az értelemben, hogy arra kell készülni, amiért egy hadsereget létrehozunk és fenntartanak, vagyis arra, *ha alkalmazására kerül sor akkor az sikerrel járjon*, és ne azért imádkozzunk valahol csukott ajtók mögött, hogy sohase ke-

rüljön sor az alkalmazásra, mert nem vagyunk rá felkészülve. A politika célja természetesen az, hogy sohase kerüljön sor a hadsereg alkalmazására, de minél inkább alkalmas egy hadsereg arra, hogy alkalmazás esetén sikerrel oldja meg feladatait, *annál kisebb a valószínűsége* annak, hogy bármikor is alkalmazásra kerül. Komolyan kell venni tehát magunkat, az egyéni védelmet és a kollektív önvédelmet egyaránt. Olyan hadsereget kell kialakítanunk, amely képes ezeknek a feladatoknak a teljesítésére.

Véleményem szerint ez a folyamat elkezdődött, ami egyben jó hír is és rossz hír is. Azt jelenti ugyanis, hogy a tennivalók egy része már mögöttünk van, de azt is jelenti, hogy egy része még előttünk van. Ahhoz képest, *amilyen feladatokkal kell szembenézni, amilyen és ahány feladatot kell egyszerre megoldani, ahhoz képest rengeteget haladtunk előre* az elmúlt években. Ez a hadsereg egészen más már, mint a korábbi volt. Ebben a hadseregben benne van a lehetősége – és ez fokozatosan megvalósul –, hogy a honvédség komoly, hatékony, erős hadsereg legyen. Még nem értünk el ide, de jó úton haladunk.

Mi, magyarok hajlamosak vagyunk a rossz híreket azonnal elhinni akkor is, ha egy utolsó amerikai vidéki napilapban jelennek meg, a jó híreket meg akkor sem hisszük el, hogyha tekintélyes nemzetközi szervezetek vagy tekintélyes személyiségek mondják. A folyóirat e sorai között is azt kérem, főleg a katonáktól –, hogy higgyék el a jó híreket is. *Ha azt mondják nekünk azok, akik értenek ezekhez a dolgokhoz – és a britek, az amerikaiak, a franciák, a németek és így tovább értenek hozzá –, hogy jó úton haladunk, hogy a változások pozitívak, hogy ebben a folyamatban benne van a lehetőség, hogy ez a hadsereg 5–6–8 éven belül nagyon jó hadsereg legyen, akkor higgyük el, hogy ez így van.* Nekem ez a személyes meggyőződésem is – de talán ez másnak nem túlságosan meggyőző –, a NATO-katonáknak viszont higgyük el ezeket a híreket, higgyük el ezeket az ítéleteket.

Önmagában a NATO-meghívás is bizonyítványt állított ki Magyarországról: az országot és ezt a hadsereget 16 NATO-ország politikai és katonai vezetője alkalmasnak ítélte arra, hogy NATO-tag legyen, már 1999-ben is és potenciálisan később még inkább. Tudom, hogy sok változásra van még szükség, de úgy gondolom, ismerjük ezek tartalmát és közülük sokat megvalósítunk. Én is szeretném, hogy ha ez sokkal gyorsabb ütemben folyna, és azt hiszem, hogy bizonyos dolgokat lehetne gyorsabban is csinálni, mint ahogy csináljuk. Azt is tudom, hogy a csapatok a pozitív változásokat még nem igazán érzik, de azt is tudom, hogy meg kell békülnünk egy dologgal nekünk is és másoknak is, nevezetesen azzal, hogy ezeket a változásokat mi indítottuk el, jó részét mi hajtjuk végre, de nem mi fogjuk befejezni, vagyis a megvalósítás hosszú időt vesz igénybe. Mi átmeneti szereplők vagyunk, de azok, akik majd végigviszik ezeket a változásokat, azok a fiatalok, akik majd tőlünk átveszik a stafétabotot, s akkor lesz igazán NATO-kompatibilis vagy másképpen mondva: modern és hatékony a magyar honvédség.

Ez ugyanolyan dolog, mint ahogy minden jelenlévő tudja, hogy a tizenéves gyerekek sokkal jobban értenek a komputerhez, mint mi, ugyanez igaz erre is. *Valójában az a katonageneráció lesz NATO-kompatibilis, amelyik már egy NATO kompatibilis hadsereg felé haladó hadseregben nőtt fel.* Ez persze nem mentesít minket a feladatok alól, nekünk az a feladatunk, hogy a lehető legnagyobb mértékben előbbre halad-

junk és a lehető legjobban előrehaladott állapotban adjuk át majd a vezetést a fiatalabb generációnak. Nem túlságosan hamar, nekünk még van egy kis időnk, még vagy 10–15 évünk, remélem, de tudják, hogy tudjuk, hogy nem mi leszünk azok, akik ezt befejezzük és élvezzük ennek a gyümölcseit.

Összefoglalva: a védelemnek napjainkban egy rendkívül fontos – lehet mondani, hogy a paradigmaváltás vagy a filozófiaváltás – szakaszát éljük meg, de ez vonatkozik nemcsak a védelemre, hanem a nemzeti érdekek felfogására és érvényesítésére is. Ha a 21. század NATO-jában, a 21. század Európájában a régi, a hidegháború által kialakított koncepciókkal, elképzeléseinkkel és elvárásainkkal próbáljuk meg érvényesíteni nemzeti érdekeinket, akkor NATO-tagság ide vagy oda, úgy fogunk tűnni, mint egy őskori lelet, mint egy valahol feltámadott dinoszaurusz. Nem szabad így viselkednünk! Már most is meg kell értenünk, hogy ez a világ egy másik világ, *hogy a nemzeti érdekeket, a nemzeti sajátosságokat nem elfelejteni kell, hanem másképpen kell képviselni és másképp kell érvényesíteni.* Nem szabad ezeket elfelejteni, mert akkor nem tudjuk érvényesíteni az érdekeinket, és mások fogják érvényesíteni az érdekeiket velünk szemben. De ha nem a megváltozott körülményeknek, nem a kor követelményeinek megfelelő, vagy azokhoz alkalmazkodó eszközökkel próbáljuk nemzeti érdekeinket érvényesíteni, ugyanez lesz az eredmény.

Az európai integráció, az euroatlanti integráció nem a nemzeti érdekek és a nemzeti sajátosságok feladását, hanem egy újfajta érvényesítést követeli meg. Olyan, ha szabad ezt mondanom: dialektikus érvényesítést – és szeretném emlékeztetni az urakat, hogy Hegel, és még sok más filozófus már Marx előtt is dialektikus volt, ezért ne vádoljanak azzal, hogy a régi rendszer szótárát használom –, miszerint *a nemzeti érdekek és az európai érdekek csak akkor érvényesülhetnek, ha a kettőt egymással harmóniában törekszünk érvényesíteni.* Azok az érdekek, amelyek az általános európai érdekek ellen hangolnak egy országot, azok nem igazán nemzeti érdekek. Azok az országok, amelyek feladnák nemzeti érdekeiket, azok még nem értik meg és nem is tudják megérteni, hogy merrefelé halad Európa, a nemzetek Európája, amely ettől még egységes Európa lesz.

Egy kicsit talán elkalandoztam a nemzeti katonai stratégiától, de remélem, azért sikerült érzékeltetnem, hogy közvetlen összefüggés van a nemzeti katonai stratégia és ezen gondolatok, kihívások között. Hiszen ha nemzeti katonai stratégiánk rossz katonai válaszokat ad, annak pontosan az lesz a következménye, amit az előbb a nemzeti érdekekről mondtam. Jó kérdéseket kell feltenni, jó válaszokat kell adni és ami a legfontosabb, meg kell valósítani azokat a jó válaszokat, amelyeket a jó kérdésre kidolgoztunk. Azt hiszem, hogy ez lesz az elkövetkező évek feladata, és akkor majd 15 év múlva nyugodtan adjuk át a stafétabotot a fiataloknak, s ők olyan országot, olyan honvédséget fognak átvenni, ahol még mindig marad sok-sok tennivaló, de ezeket a feladatokat, amelyeket most végzünk el, nekik már nem kell elvégezni.

A NATO-csatlakozásról népszavazás döntött!

A népszavazás döntése alapján a Magyar Köztársaság külügyminisztere a NATO főtitkárnak szándéknyilatkozatot küldött, amelyben – többek között – kifejezésre juttatta az alábbiakat:

...a Magyar Köztársaság az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének bővítését történelmi jelentőségű lépésnek tekinti, amely a stabilitás és biztonság övezetét keleti irányban terjeszti ki. A bővítés egyedülálló alkalmat kínál országunk számára arra, hogy szilárdan beilleszkedjék a demokratikus nemzetek azon közösségébe, amelynek értékeit, érdekeit és céljait egyaránt osztja.

...a Magyar Köztársaság a szövetség teljes jogú tagjaként részesévé kíván válni az Észak-atlanti Szerződésnek. Magyarország eltökélt szándéka, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete keretében gondoskodjon saját biztonságáról és hozzájáruljon szövetségesei biztonságához is. Élni kíván a tagságból eredő valamennyi joggal, és teljes mértékben elfogadja az Észak-atlanti Szerződésben lefektetett valamennyi kötelezettséget, továbbá mindazokat, amelyeket a NATO 1995. évi bővítési tanulmánya tartalmaz, valamint amelyeket a közelmúltban véget ért csatlakozási tárgyalások során azonosítottunk. Magyarország vállalja a szövetség valamennyi egyéb politikai kötelezettségeinek, így a harmadik országokkal kapcsolatos kötelezettségeknek a teljesítését is.

A Magyar Köztársaság csatlakozni kíván mindazokhoz a jogi dokumentumokhoz és jegyzőkönyvekhez, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a jelenlegi tagállamok meghívják országunkat a szövetségbe, valamint azokhoz az egyéb jogforrásokhoz, amelyek a szövetségben belüli megfelelő tevékenységhez szükségesek.

A Magyar Köztársaság elfogadja a szövetség stratégiai koncepciójában felvázolt, a biztonsággal és védelemmel kapcsolatos átfogó megközelítést. Szándékában áll teljes mértékben részt venni a NATO integrált katonai struktúrájában, a Nemzetközi Titkárság, a Nemzetközi Katonai Törzs és a főbb NATO-parancsnokságok mindegyikének a munkájában éppúgy, mint a kollektív védelmi tervezésben. Magyarország a szövetség tagjaként fegyveres erőinek nagy részét rendelkezésre bocsátja a kollektív védelem céljára, emellett szükség esetén kész erőket biztosítani más NATO-akciók számára is.

A Magyar Köztársaság vállalja, hogy biztosítja a tagságból adódó kötelezettségeinek teljesítéséhez szükséges költségvetési forrásokat, míhelyt a szövetség tagjává válik.

A Magyar Köztársaság elismeri és elfogadja azt, hogy a szövetség a nézetek összehangolására támaszkodik, amely a konszenzussal történő döntéshozatal elvén alapul. Magyarország konstruktív módon vesz részt a konszenzusépítés folyamatában.

A Magyar Köztársaság teljes mértékben támogatja, hogy a szövetség – az Észak-atlanti Szerződés 10. cikkelyével és az Euro-atlanti Biztonságról és Együttműködésről szóló Madridi Nyilatkozat 8. bekezdésével összhangban – a továbbiakban is fenntartja nyitott jellegét.

Fentiek alapján a Magyar Köztársaság Kormánya megerősíti a Magyar Köztársaság érdekeltiségét abban, hogy meghívást kapjon az 1949-ben aláírt Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásra.

Szántó Mihály

A hadászat tartalmának fejlődése

A szerző megállapítja, hogy a rendszerváltás következtében a hadtudomány fogalomrendszere is változáson ment keresztül. Korábban ugyanis – a hadügy minden területén érvényesülő szovjet determináció hatására – a hadtudomány fogalmai is nagyfokú ideológiai töltést kaptak, miáltal gyengült tartalmuk objektivitása. A szerző cikkében az egyik legfontosabb fogalom, a hadászat tartalmának történelmi változásait kíséri végig az ókortól napjainkig. Nagy figyelmet fordít e közben a változások okainak feltárására, bemutatására, igazolva ezzel, hogy az új tartalmak kialakítása nem szubjektív, hanem történelmi okok hatására ment végbe. Ezzel a szerző a magyar katonai gondolkodásnak a NATO-felfogáshoz való közelítését is nagy mértékben elősegíti.

A rendszerváltás, a Varsói Szerződés megszűnése, hazánk függetlenségének kivívása új helyzet elé állította sok más területtel együtt a hadtudományt és a katonai vezetést is. Újra kellett értelmezni az ország védelmével, biztonságával kapcsolatos elképzeléseket, az egyes fogalmak tartalmát, értelmét. Az Európai Unióhoz és a NATO-hoz csatlakozás szándéka ugyanis szükségessé teszi, hogy elsősorban gondolati vagy gondolkozási síkon váljunk kompatibilissé az előbb említett szervezetekkel. Ezért szükségesnek tartom az ország védelmével, biztonságával kapcsolatos fogalmak tartalmának történelmi fejlődését nyugati szemmel áttekinteni. Jelen cikkemben – gondolatébresztőként – elsőként a hadászattal foglalkozom.

A hadászat fogalmának kialakulása

A hadászat fogalmának keletkezése az ókori görögökhöz vezethető vissza. A görög városállamok hadseregei főleg nehézgyalogosokból (hoplitákból) álltak. Fő fegyverzetük a 2,5–3 méter hosszú lándzsa és a test különböző felületét védő vértet volt, melyet saját pénzen szereztek be. Harchoz szorosan zárt, 8–12 soros ún. falanxba csoportosultak. Előre szegezett lándzsákkal a falanx – melyben jól kiképzett polgár katonák szolgáltak – félelmetes alakzatnak bizonyult, míg megőrizte egységét. Erejét tömege és zártsága biztosította mind a gyalogsággal, mind a lovassággal szemben. Gyengeségének számított, hogy szárnyai bekeríthetők voltak, illetve mozgás közben könnyen szétzilálódott és így elvesztette kohézióját.

A stratégia (hadászat) ennek a korszaknak a hagyatéka, görögül hadvezért (sztrategosz) jelent. A stratégián a hadvezér hozzáértését, tudását, művészetét értették, mely elég átfogó volt ahhoz, hogy gyakorlatilag magába foglalja az ókori

hadviselés minden területét. Így kiterjedt a hadsereg szervezésétől, vezetésétől és felfegyverzésétől kezdve mindenre, a hadjárat megtervezésig, az anyagi alapok megteremtéséig.

A stratégiához tartozott a cselvetések kidolgozása is, melyeket gyakran alkalmaztak, hogy az ellenséget hátrányos helyzetbe hozzák még az ütközet előtt. Az ókori hadtörténelem bővelkedik a hadvezéri művészet cselvetésekben megtestesülő példáival: így i. e. 490-ben az athéni falanx Miltiadész terve szerinti felállása Marathónnál, Nagy Sándor meglepő átkelése a Hydospesz folyón i. e. 326-ban, vagy Hannibál rajtaütése lesből a rómaiakon a Trasimenus-tónál i. e. 217-ben és Scipio hadjárata Észak-Afrikában i. e. 202-ben, mely a zámai csatához vezetett.

Marathóntól a 30 éves háborúig (1618–1648) eltelt csaknem 2000 év alatt a hadviselésben nem sok hadászati (stratégiai) változás történt. A hadfelszerelés és a harcrend természetesen változott, de az ütközet kimenetelének eldöntése jórészt hasonló módon történt. Nevezetesen a gyalogság vagy a lovasság tömegei megközelítették egymást és az ütközet sorsát eldöntő fegyverrel (pikával, szuronnal, karddal) küzdöttek. II. (Nagy) Frigyes gránátosai ugyanolyan ütemmel meneteltek Közép-Európában, mint Julius Caesar veteránjai Galliában, nagyjából napi 30 km-rel.

A 30 éves háború a hadviselésnek olyan példáját szolgáltatta, amelynek korszaka 1789-ig, a francia forradalom kezdetéig tartott, és nevezhetnénk korlátozott hadviselésnek is. A hadtörténeti irodalom metodizmus néven tartja számon, de a korlátozása részben az elhatározásnak, részben a szükségszerűségnek tulajdonítható. A 30 éves háború borzalmait, főleg veszteségeit arra késztették az uralkodókat, hogy a háború menetét kézben tartsák. A háborúkat ugyanis valójában korlátozott célokért – pl. kereskedelmi előny, kisebb területfoglalás, vagy trónöröklés stb. – folytatták. A harcok résztvevői zömében a társadalom nem produktív elemeiből verbuválódtak: a tiszteket a tétlen vagyonos réteg (nemesség) adta, a katonákat erőszakkal toborozták gyakran lumpen elemekből oly mértékben, hogy a termelői kapacitást ne csökkentsék lényegesen. A szükségszerű korlátozást a 18. századi Európa gazdasági helyzete determinálta, mert bár a lakosság nagy tömegeit foglalkoztatták a mezőgazdaságban, illetve a céhekben, az előállított anyagi javak alig fedezték a lakosság elemi szükségleteit. Ez okozta azt, hogy az országok nagy létszámú haderő fenntartására képtelenek voltak.

A korlátozások a haditechnikából és a hadviselés elveiből is adódtak. A kor gyalogsági szabványfegyvere az előltöltő muskéta volt, mely mindössze 50–60 m hatásos lőtávolsággal és percenként 3–5 lövés tűzgyorsasággal rendelkezett. Ehhez tartozott a foglalatzárás szurony, amely 2–2,5 m-es lándzsává változtatta a muskétát. A tüzelés befejezése után a muskéta-szurony kombinációja közelharcra is (védelem-támadás) alkalmassá tett minden katonát, így szükségtelenné vált a gyalogság felosztása pikásokra és muskétásokra. Korábban ugyanis a muskétások csak a tűzharcban vehettek részt, a pikások pedig csak a közelharcban, mivel a muskéta alkalmatlan volt ilyen feladatra.

A muskéta-szurony kombináció hatásos alkalmazására való törekvés a vonalharcászat kialakulásához vezetett, ez uralta a 18. századot. A csapatok tűzerejének lehető legteljesebb kihasználása érdekében a katonákat 3, ritkábban 4–5 hosszanti vonalba sorakoztatták fel. Mivel a hatásos lőtáv alig több 50 méternél, a gyalogsági

vonalak annyira megközelítették egymást hogy sortűzet löhessenek, kialakult az a szólásmondás, hogy „addig ne lőj, míg nem látod a szeme fehérjét!” Egy-két sortűz után következett a szuronyroham, a veszteség így is óriási volt.

Jól szemlélteti ezt az 1704. augusztus 13-án lezajlott höchstadti csata. A 60 ezer fős, 90 löveggel rendelkező francia-bajor csapatok a köd miatt nem ismerték fel az angol-osztrák erők főcsapásának irányát. A balszárnyon létrehozott angol helyi erőfölényt és a meglepetést a franciák nem tudták ellensúlyozni, így súlyos veszteséget és vereséget szenvedtek. A veszteség közel 30 ezer fő és 35 löveg volt. Ez a csata volt a gyalogság – elsősorban a tűzerejére támaszkodó (vonalharcrend) – új harcéljárásának első nagyszabású próbatétele.

A vonalharcrend diadalmaskodott. A veszteség a kor ütközeteiben nemritkán elérte a 20–50%-os mértéket. E nagy veszteségek miatt vonakodtak az uralkodók és hadvezérek az ütközeteket vállalni. Miért? Azért, mert két év kellett ahhoz, hogy a katonákat megtanítsák a muskéta kezelésére, és hogy kiképezzék azoknak a mezei parádés manővereknek a végrehajtására, amelyekkel a kor hadseregei menetalkazatból harcvonalba felfejlődtek és megközelítették az ellenséget. Egy ilyen hadsereg költséges eszköze volt a politikának, az uralkodóknak és hadvezéreknek, ezért ódzkodtak hadaik kockáztatásától, hacsak nem bírtak jó eséllyel a győzelemre. Így ütközetre általában csak akkor került sor, ha a feltételek lényegében egyenlők voltak a szemben álló felek között, és mindkét hadvezér akarta az összecsapást. Ellenkező esetben a kimenetelt esélytelennek értékelő fél elvonult a csatamezőről, míg ellenfele szétbontakozott. Az összecsapás kikényszerítésére csak nagyon ritkán került sor.

A harc előtt fennálló érzékeny egyensúllyal magyarázható, hogy a kor hadvezérei a hadászatot harctéri cselekvésnek vagy ravaszságnak tekintették, amely az egyik félnek árnyalatnyi előnyt biztosított, hogy ennek kihasználásával győzhessen a két, nagyjából egyenlő erőből álló ellenfél közötti ütközetben.

A 18. századi hadászat tehát még mindig a harcmezőre koncentrált, és így közelebb állt a hadvezérek művészetének görög koncepciójához, mint a modern felfogáshoz, amely az erőforrásokat és azok mozgósítását hangsúlyozta a nemzeti célok elérésére irányuló törekvésben.

A stratégia felfogása az újkorban

Az ókortól eltelt évszázadok folyamán a stratégia a hadvezér művészetéből, azaz a hadszíntérrel vagy hadjáratokkal kapcsolatos fogalomból olyan *koncepcióvá bővült*, amely (háborúban és békében egyaránt) kiterjed a nemzeti erőforrásoknak (a haderőt is beleértve) a nemzeti célok elérése érdekében történő összehangolására. Ez a fejlődési folyamat az utóbbi 2–3 évszázadban gyorsult fel.

A modern, mondhatni totális háború ténylegesen három forradalom terméke, de teljességében először az első világháborúban csúcsosodott ki.

Elsőként kell említenem az 1789. évi francia polgári forradalmat, mely a parasztok emancipációjával új viszonyt teremtett a népek és a kormányok között. E változásnak a legfontosabb eredménye, hogy a polgári szabadságjogok biztosításával a nép hangot adhatott a kormányzati döntésekhez. Viszonzásképp a polgárok kötelezettséget vállaltak a nemzetállam és politikája támogatására, védelemére.

Ez természetesen azt is jelentette, hogy a katonai szolgálat állampolgári kötelezettséggé vált. A kormány tehát a nemzet minden erőforrását (anyagit, szellemi, személyi) igénybe vehette a háború megvívására.

A forradalmi Franciaország ennek eredményeként volt képes 1794 tavaszán, amikor az európai reakciós monarchiák fenyegették, 800 000 fős hadsereg kiállítására. Ilyen tömeget a barbár népvándorlás óta nem mozgattak Európában. A több százezer fős hadsereget csak nagy nehézségek árán lehetett ellátni, az ipari forradalom még csak kibontakozóban volt. A népesség és a gazdaság igen nagy hányadát mozgósították, hogy ellássák a forradalom és a napóleoni háborúk hadait. A Konvent 1793. augusztus 23-án kiadott rendelete a fiatalokat 18–25 éves korig a hadseregbe, az idősebbeket a fegyvergyártó műhelyekbe irányította.

Alig egy évszázaddal később, az amerikai polgárháborúban az iparosodottabb nyugati államok az ipari forradalom vívmányaként, a széleskörűen elterjedt gépesítés eredményeként, tömeghadseregeket aránylag könnyen felszereltek.

A második forradalmat *logisztikai vagy a szállítás forradalmának* is nevezhetnénk. Ez is a 19. század terméke. Az ipari forradalomnak a vas- és acélgépgyártásban bevezetett újításai és a gőzgép alkalmazásának eredményeként Európát vasútvonalak hálózta be, és megjelent az acélburkolatú gőzhajó. Mindez hadászati szinten forradalmasította a logisztikát. A megelőző korban a hadseregek mozgási üteme átlag napi 30 km volt – mint az ókorban –, vasúti szerelvényeken a katonavonatok napi 300 vagy több km-t is megtehettek. A 19. század folyamán az ipari forradalom kibontakozása elősegítette a *hadseregek létszámának* további növekedését. A létrejött gépi nagyipar sorozatban volt képes gyártani fegyvert és hadianyagot, másrészt a mezőgazdaság gépesítése, kemizálása, a vetésforgó és az új nagyobb termés hozamú növények termesztése demográfiai növekedést indított el. A nagyfokú gépesítés az iparban és a mezőgazdaságban munkáskezek millióit szabadította fel a hadseregek számára.

Az ipari forradalom vívmányai a milliós tömeghadseregek létrehozási és ellátási, szerteágazó logisztikai problémáinak azonban csak egy részét oldották meg. A nagy létszámú hadseregek felállításának, kiképzésének és felkészítésének, valamint a hadszíntérre juttatásának sokrétű szervezési, irányítási feladatai megoldhatatlanok maradtak. Ennek a hiánynak a pótlására jöttek létre a 19. század folyamán a vezérkarok. Ennek előzményei visszavezethetők az állandó hadseregek és a főszállásmesteri szolgálat megjelenéséhez. A 19. század tömeghadseregeinek és állandó szervezeteinek létrejötte lökést adott a vezetés-irányítás korszerűsítésének, ennek eredményeként alakulnak meg Poroszországban, majd folyamatosan Európa más államaiban is a vezérkarok. Ezt nevezhetjük a *harmadik forradalomnak*, amely igazgatási, szervezési problémák megoldására irányult. A vezérkari szervezet megjelenése felfogható a hadviselésben bekövetkezett „menedzseriális forradalom”-ként is.

A 18. században egy hadvezér átlagosan 40 000 katonát tudott eredményesen vezetni. Az 1870–71-es francia–porosz háború kezdetére a franciák 300 ezer főt, a németek 484 ezer főt vonultattak fel a vasút segítségével 2–3 hét alatt, és mindkét ország még több százezer kiképzett tartalékkal rendelkezett, a gépi nagyipar pedig ontotta a fegyvert és a hadianyagot. *A vezérkar főnöki rendszer tehát a több százezer fős tömeghadsereget, az iparosított nemzet logisztikai képességét és az új szállítási lehetőségeket egyetlen, kimagaslóan hatásos katonai gépezetbe integrálta.* Miközben a hadviselés-

ben ezek az óriási változások bekövetkeztek, a hadászati elvek, elképzelések azonban alig változtak.

Clausewitz, a katonai elméleteknek a 19. században élő és máig egyik legjelentősebb művelője eljut annak megállapításához, hogy „a háború nem más, mint a politika folytatása más eszközökkel”, a hadászat feladatát abban látta, hogy az ütközet eredményét kihasználja a háború céljainak elérésére, azaz „...a hadászat nem más, mint az ütközetnek a háború célja érdekében való alkalmazása.” Más helyen arra utal, hogy a hadászat felső szintjén nem sok különbség van a stratégia, a politika és az államférfiúi tulajdonságok között. Kortársai azonban nem figyeltek fel ezekre a gondolatokra. Számukra elfogadhatóbb volt Henri Jomini álláspontja, aki a hadászat katonai tartalmát fogadta el, s így fogalmazott: „...a stratégia háború megtervezése a térképen, az a művészet, amely a hadszíntér egészét foglalja magába”.

Összegezőként megállapíthatjuk, hogy a 19. század végére a hadviselés módja alapvetően megváltozott. Ez annak eredményeként következett be, hogy a század folyamán lezajlott egy politikai forradalom, valamint az ipari forradalom, mely megteremtette a milliós tömeghadseregek létrejöttének gazdasági és személyi feltételeit, a vezérkari rendszer megjelenése pedig azt eredményezte, hogy a nemzetek képessé váltak anyagi és emberi erőforrásaik példátlan méretű mozgósítására a háborús erőfeszítés érdekében.

A katonai gondolkodás azonban nem tartott lépést a változásokkal. Ez különösen igaz a hadászattal kapcsolatos elképzelésekre. Művelői közül sokan még mindig abban ringatták magukat, hogy a háborús győzelem egy vagy egynéhány döntő csatában elérhető lesz. Az első világháború azonban rávilágított ennek az elvnek a tarthatatlanságára. Ez a háború Európa nagy részén a haderők óriási manővereivel kezdődött – mozgósítás, határra történő felvonulás, illetve hadászati-hadművelési szétbontakozás és összpontosítás. A nyugati arcvonalon a határ menti találkozóütközeteket tekintették háborút eldöntő „döntő csatának”, melyet az angol–francia szövetségesek elvesztettek. Az ezt követő marne-i csatában viszont a németek szenvedtek vereséget, de a háborús győzelmet egyik fél sem biztosította a maga számára. A haditervek kidolgozásánál ugyanis nem vették figyelembe azt a tényt, hogy milliós tömeghadseregeket nem lehet néhány km²-re összpontosítani, illetve a több száz kilométeres arcvonalon felvonuló hadseregek megsemmisítéséhez (azaz a vég-ső győzelem kivívásához) nem elégséges egy vagy egynéhány ütközet.

A marne-i csata ugyanakkor már azt is egyértelművé tette, hogy az új típusú gyorstűzelő lövegek és a géppuskák pusztító erejű tüze a rohamozó katonatömegeket – óriási veszteségek mellett – földre és beásni kényszerítette. Ezt követően a katonai vezetés – mind a két oldalon – arra törekedett, hogy egyrészt az elfoglalt terepszakaszon kiépítsék a lövészárkok és erődítmények rendszerét, másrészt az ellenség által kiépített védelem szabad szárnyát megkerülve megpróbálják azt átkarolni és a döntő győzelmet kicsikarni. Ez vezetett el oda, hogy a svájci határtól az Északi-tengerig összefüggő megerősített védelmi rendszer jött létre. A szabad szárny megszűnésével a szemben álló felek arra kényszerültek, hogy frontális csapások végtelennek tűnő sorozatával marcangolják egymást (a verdun-i vérszivattyú, stb.). Ezek közül számosat azzal a szándékkal terveztek, hogy a másik felet felörléssel kivérezzék.

A szemben álló felek tehát lényegében *áthathatatlan akadályokat létesítettek*, amely kettévágta az európai földrészt, az akadályok mögött a hadseregek a nemzeti kapacitás függvényében növelték erőik létszámát, ömlesztették a frontra az új fegyvereket, új kötelékeket és az utánpótlást csaknem olyan ütemben, amilyenben azok az arcvonalban megsemmisültek. Kialakultak az ún. „anyagcsaták”, melyek a több száz kilométeren húzódó arcvonalat gigantikus méretű vágóhíddá alakították át, ahol az emberek milliói lelték halálukat, az anyagok pedig millió tonnaszámba semmisültek meg. Békére csak akkor került sor, amikor az egyik fél (szövetséges csoport) teljesen kimerült, és a veszteségek további pótlásaira képtelenné vált.

Az első világháború tehát az első nagy felőrlő háború volt, amely a totális háborúk kezdetét jelezte, ez tulajdonképpen nem más, mint a 19. században bekövetkezett hadügyi forradalom betetőzése. Már a 19. század második felének háborúi is jeleztek, de csak az első világháború tette nyilvánvalóvá, hogy az előző században lejátszódott politikai, ipari és menedzseriális forradalmak egy hadügyi forradalmat is eredményeztek, mely a modern társadalom elemeit képes volt olyan potenciális katonai struktúrába kovácsolni, hogy lassan kezdett elmosódni a határ a háterszág és a háborús arcvonal között.

A háború teljes totálissá válásához egy lépés maradt hátra, az ellenség háterszágára mért csapás. A katonai szakírók egy része úgy értékelte, hogy az első világháború világos jelzéssel szolgált arra, hogy ezt miként lehet megvalósítani. Ekkor zajlottak le az első távolsági bombázások, melyeket a különböző típusú léghajók és nehézbombázó repülőgépek hajtottak végre London és Párizs ellen, 1918. július 18-án jött létre Marie-Victor Duval tábornok parancsnokságával Franciaországban az első repülőhadosztály, állományában 788 repülőgéppel. A repülőgép fejlesztése előtt álló lehetőségek egyes katonai gondolkodók előtt azt bizonyították, hogy a jövőben szükségtelenné válik a költséges szárazföldi hadviselés és a légierővel az ellenség háterszágára mért közvetlen csapásokkal a győzelem elérhető. Fő képviselőjük Gouliou Douhet.

Más katonai teoretikusok a háborút követő években azt ismerték fel, hogy a háború természetében is alapvető változások következtek be, ezért egy új fogalom, a nagystratégia bevezetése szükséges. 1925-re e fogalmat Nyugat-Európában már általánosan elfogadták. Ebben két angol katonai teoretikusnak van elvülhetetlen érdeme: J. F. C. Fuller tábornoknak és B. H. Liddel Hart kapitánynak.

Mindketten felismerték, hogy egy nemzet haderejének alapját lakosainak száma adja, és úgy vélték, hogy háborúban a célok elérésének kulcsa az ellenség akaratának megtörése. A nagystratégia szerepe, feladata pedig az, hogy a nemzet valamennyi erőforrását a háború politikai céljainak elérésére irányítsa, ez utóbbit azonban a nemzeti politika határozza meg. Ez a megfogalmazás azt is jelzi, hogy a nagystratégia náluk is megmaradt háborús koncepciónak, és nem figyeltek fel Clausewitz talán legfontosabb szempontjára, mely szerint a háború és a béke között politikai nézőpontból nincs különbség, csak az eszközök és azok alkalmazási módjai különböznek egymástól.

Fuller és Liddel Hart sokat tett az első világháborúban megjelent új, a páncélos fegyvernem háborús alkalmazási elveinek kidolgozásáért is. Ugyanakkor a nagystratégia vizsgálatánál elképzeléseik a légierő vonatkozásában közel álltak Guilio

Douhet gondolataihoz. Úgy vélték, hogy a repülés forradalmasította a hadviselést, és azon fáradoztak, hogy elfogadtassák a légierőt a jövő háborújának döntő elemeként, és biztosítsák ennek megfelelő fejlesztését. Úgy gondolták, hogy a háború totális jellegűvé vált, amelyben a légierő a háterszágot támadja, hogy megtörje annak képességét a háborús erőfeszítés támogatására. Ebből a gondolatmenetből fakadt az a nyugati (USA) elképzelés, amely minden olyan légi csapást, amelyet a háborút ellátó ellenséges erőforrásokra mérnek, a légierő hadászati alkalmazásának minősítettek.

A hadászat – kis túlzással – tehát olyan tervvé változott, amely az ellenség háterszága elleni légi csapásokat irányította úgy, hogy megtörje az ellenség hadviselési képességét. Ezt láttuk tulajdonképpen a szövetségesek Németország és Japán ellen végrehajtott második világháborús bombatámadásaiban, azzal a különbséggel, hogy ezek a csapások közel nem voltak olyan döntő jellegűek, amilyeneknek azt Douhet jósolta.

A háború végére a hadászati bombázások hatékonyságával szemben jelentkező elégedetlenséget jórészt semmissé tette az a hiedelem, hogy az *atomfegyver megjelenése* (óriási pusztító ereje) a háború alatti hadászati bombázások részleteit érdektelenné tették. Valóban: a nukleáris fegyverek a légierőnek olyan képességet kölcsönöztek, hogy az a jövő háborújában döntő haderőnemmé válik – sőt az elektronikai, irányítástechnikai stb. fejlődés az 1980-as évek végére a légierőt az Öböl-háborúban atomfegyver nélkül is döntő szerephez jutatta.

Az 1950-es évek újabb változásokat hoztak: megjelentek az *interkontinentális ballisztikus rakéták* (ICBM) és mint atomfejhordozók sebezhetetlenek voltak. Az atomnagyhatalmak (szövetségek) tehát támadhatták és megsemmisíthették volna egymást elháríthatatlan atomcsapásokkal. Ilyen háborúban a célba juttató fő erő a kevés kezelővel működtetett, atomfegyverrel ellátott repülőgépek és rakétaindító állványok lettek volna.

Így jutott el a háború a logikai abszurdum pontjáig, mert a szemben álló felek megsemmisíthetik ugyan egymást, de saját elpusztításukon kívül nem nyerhetnek semmit, s a saját veszteségek miatt az esetleges katonai sikerek is csak pirruszi győzelmet jelentenének. Egyetlen ésszerű cselekvés maradt: a háború elkerülése. Alig fejeződött be a második világháború, amikor a katonákat már arra figyelmeztették, hogy a feladatuk többé nem a háború megvívása, hanem annak elhárítása. Úgy tűnt, hogy a háború és béke clausewitzi értelmezése – a háború a politika folytatása – alkalmazhatatlanná vált.

A múltban a hadászat feltételezte a katonai erő alkalmazását, valamilyen katonai akció végrehajtását egy óhajtott politikai cél elérésére. Az új korszakban a hadászat feltételezi egy, katonákból és gépekből álló erőkontingens fenntartását és olyan fenyegetés közvetítését, amely megelőzi és elrettenti a potenciális ellenséget valamilyen nemkívánatos akció kezdeményezésétől. Az USA az említett koncepciónak megfelelően viselkedett: mindenféle háborús konfliktust nukleáris fegyverek bevetésével fenyegetett. Ez jelentette az Eisenhower-kormányzat elrettentési doktrínáját. Kennedy számára ez már elfogadhatatlan volt, mert a nemzetközi politikában bekövetkezett fejlemények azt mutatták, hogy szemben a feltételezéssel: a hadviselés korszaka nem múlt el.

A clausewitzi megállapítás – „a háború a politika folytatása” – a nukleáris érában is érvényes. Az bebizonyosodott, hogy *a totális nukleáris világháború a szuperhatalmak között elfogadhatatlan, de egyes nemzetek hagyományos eszközökkel továbbra is háborúhoz folyamodnak* olyan kérdések megoldásában, amelyeket diplomáciai eszközökkel megoldani nem sikerült. A második világháború utáni történelem bővelkedik ilyenekben, csak a legnagyobbakat említve: a koreai, az arab–izraeli, a vietnami, a Falkland, az irak–iráni, az afganisztáni háború stb. Ezen háborúk egy részében nem a szokásos, kialakult, élesen elkülönült arcvonalak mentén folyt az ellenségeskedés, hanem ún. gerillajellegű fegyveres küzdelemnek minősíthető szembenállás zajlott, ezekben nehéz megvonni a határt a háború és a béke között. Máshol a szembenálló felek vonakodtak a hadüzenettől, annak diplomáciai, jogi konzekvenciái miatt.

A háború és a béke közötti határt tovább homályosítja az *erősödő terrorizmus*. Bár a terroristák elleni tevékenység inkább rendőri akciónak minősül, de a terroristák követelései sok esetben hagyományosan háborúval megoldható politikai célokhoz kapcsolódnak (palesztinok, kurdok stb.). Követeléseik érvényesítése során a terroristák esetenként elérik a háborús szintű öldökléseket és rombolásokat (Algír). Ugyanakkor a modern társadalmak és a mai tömegtájékoztatási szervek erősokszorozó hatásúak. Ezek együttesen aránylag kis létszámú terrorista csoportok követeléseit is úgy felerősítik, hogy azok esetenként képesek befolyásolni a kormányok politikáját.

A második világháború után a nemzetközi konfliktusokban előbb bemutatott változások miatt a katonai gondolkodók úgy látták, hogy *a stratégia fogalma további bővítésre szorul*, hogy alkalmazkodjon a háború megváltozott természetéhez. Így jött létre a *nemzeti stratégia fogalma*, amely nem más mint „A nemzet politikai, gazdasági és pszichológiai erői kifejlesztésének és alkalmazásának művészete és tudománya a fegyveres erőivel együtt békében és háborúban a nemzeti célok biztosítására”. Ez a fogalom csak egy kis lépéssel több, mint az első világháború után megfogalmazott nagystratégia, nevezetesen azzal, hogy a stratégia a politikai célok elérése érdekében mindenkor tartalmazza a nemzeti erőforrások alkalmazását, nem csak háborúban. Mivel a haderő az egyik nemzeti erőforrás és a politika eszköze, a haderő a politika egyéb eszközeivel együtt békében is igénybe vehető nemzeti célok szolgálatában. Ezzel az átfogó értelmezéssel jutott el végre a modern hadászati gondolkodás a clausewitzi érvelés kiteljesedéséhez, azaz a háború nem más, mint a politika folytatása.

A *hadviselés modern korszakától* (19. század) a nemzet hadseregének vereségét a nemzet vereségének tekintették. A hadra kelt sereg korlátozott méretű volt – nagyobb az ország gazdaságilag, személyileg stb. nem bírta el –, megteremtése, kiképzése hosszú időt, felszerelése jelentős anyagi megterhelést igényelt, egy súlyos vereség nem hagyott más választási lehetőséget a kormányzó erőnek, mint a háború befejezését. Ilyen feltételek mellett természetes, hogy a hadászatot hadszíntéri koncepciónak vagy egy hadjárat tervének tekintették, mert az ellenséges hadsereg megverése a háborúban elért győzelmet jelentette.

A 20. századra a *körülmények megváltoztak*, a háborút milliós tömeghadseregek vívták, melynek a gépi nagyipar ontotta a felszerelést, a fegyvert és az egyéb anyagot. Az újabb és újabb tartalékokat olyan ütemben hozták létre, szerelték fel, képez-

ték ki és vetették be, amilyen gyorsan a frontnak szüksége volt rá. A háború óriási húsdarálónak vált, ahol az öldöklés és a rombolás addig folyt, amíg az egyik fél teljesen kimerült és békét kért. Egy nemzet csak akkor képes ilyen huzamos ideig tartó, hatalmas háborús erőfeszítésre, ha vezetői – korábban ismeretlen mértékben megtervezik – és ellenőrzik a nemzet társadalmi, politikai és gazdasági tevékenységét.

Az első világháború után a nagystratégia fogalmának megjelenése jelezte a nemzeti erőforrások mozgósítására irányuló erőfeszítést a háború folytatása érdekében. A második világháború után az atomfegyver óriási pusztító ereje és a hozzá kapcsolódó elrettentési stratégia koncepcióváltozást jelentett, mert a haderőt a nemzeti (nagyhatalmi) politika alátámasztására vették igénybe anélkül, hogy ténylegesen öldököltek vagy romboltak volna. A 60-as, 70-es években nyilvánvalóvá vált, hogy továbbra is létezik a hagyományos hadviselés, a terrorizmus, a korlátozott és hadüzenet nélküli háborúk növekvő száma pedig egyre inkább elmosta a különbséget a háború és a béke között, az ideológiai szembenállás megszűnése pedig a világháború lehetőségét csökkentette. Így egyre inkább szükségessé vált, hogy a haderőt más módokon is igénybe vegyék, ne csak azokon, amelyek hagyományosan a háborúhoz fűződtek.

Mindezen fejleményekkel összhangban *a nemzeti katonai stratégia koncepciójának hangsúlyoznia kellett a nemzeti erő minden elemének igénybevételét a nemzeti célok támogatására háborúban és békében*. A hadászat ezen új értelmezése – véleményem szerint – nem szorította ki a korábbiakat, inkább kiegészítette, rugalmasabbá változtatta. Létrejött egy háromszintes fogalom, melynek az egyes szintjei a következők: hadászat (katonai hadászat: military strategy); nagyhadaszat (grand strategy); nemzeti hadászat (national strategy).

Ez az értelmezés megköveteli a hadászattól a rendelkezésre álló erőforrások *alkalmazási módjainak* kidolgozását a nemzeti célok három, különböző szinten történő elérésére: harcokban vagy hadjáratokban; háborúban; a nemzetek közötti „békés” kölcsönhatásban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Razin: A hadművészet története I. kötet; Zrínyi Kiadó, Budapest, 1959
2. Carl von Clausewitz: A háborúról – II. kötet; ZKK. Budapest, 1962
3. Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból (Szerk.: Kocsis Bernát ezredes) ZKK. Budapest, 1985
4. Botting, Douglas: Die Luftschiffe – Amstredam Time – Life Bücher, 1981
5. Olaf Groehler: A légiháború története 1910–1970. ZKK. Budapest, 1980
6. A vezérkari főnökök egyesített bizottságának 1. sz. kiadványa: A katonai és rokon jelentésű szavak értelmező szótára; US Government Printing Office, Washington, D. C. 1972

Kormos László

A légierő építésének néhány tanulsága az európai országokban

A világon szinte minden ország fegyveres erejének egyik haderőneme a légierő. Ez abból a feltételezésből és gyakorlat által igazolt tényből következik, hogy egy állam sem képes e haderőnem nélkül az ország védelmével kapcsolatos feladatokat ellátni. Ezért fordítanak kiemelt figyelmet a légierő, a légvédelem fejlesztésére. A szerző a európai országok közül többet kiemel – a teljesség igénye nélkül mutatja be a légierő mint haderőnem fejlesztését, s ebből néhány fontosabb következtetést von le a hazai körülményekre vonatkoztatva.

Úgy gondolom: hazánk megváltozott katonapolitikai helyzete megköveteli, hogy szűkebb és tágabb környezetünk haderőinek építésével és alkalmazásával kapcsolatos elképzeléseket és lehetőségeket folyamatos elemzésnek vessék alá az illetékesek.

Tulajdonképpen kétfajta, egymástól bizonyos értelemben eltérő elemzést célszerű végezni. *Szűkebb környezetünk*, azaz a Magyar Köztársasággal határos szomszéd államok haderőit egyrészt az építés-fejlesztés számunkra használható tanulságai, másrészt konkrét, egy fegyveres konfliktusban kihasználható harci lehetőségeik szemszögéből célszerű elemezni. *Tágabb környezetünk* haderőit az építés-fejlesztés tanulságai, a semleges vagy szövetségi státusz vonzatai szemszögéből célszerű vizsgálni.

Természetesen ez eléggé leegyszerűsített séma, ugyanakkor én nem felderítő-jelentést kívánok előterjeszteni. E tanulmányban – az európai országok közül válogatva – megpróbálom a légierő építésének néhány, általam fontosnak és felhasználhatónak megítélt tanulságára felhívni a figyelmet. Teszem ezt a rendelkezésemre álló információk alapján azért, hogy országunk légieroje (ha egyáltalán ilyen szót használhatunk haderőnk nagy-nagy szegénysége közepette) és légvédelme eljövendő (remélt) építéséhez hozzájáruljak néhány adalékkal. Bár a példaként említett országok földrajzi viszonyai, gazdasági és katonapolitikai helyzete eltérő a Magyar Köztársaságétól, bizonyos tanulságok azonban ezzel együtt figyelmet érdemelnek és adaptálhatók.

Szinte nincs olyan ország a földgolyón, amely haderejének egyik haderőneme ne a légierő lenne. A légierő önálló haderőnemmé válása a különböző államokban eltérő módon valósult meg.

Az egyik *tanulság* rögtön az, hogy légierő nélkül egyetlen állam hadereje sem képes ellátni az ország védelmével kapcsolatos feladatait, ezért fordítanak szinte mindenütt komoly figyelmet a légierő fejlesztésére.

Egy másik lényeges *tanulság*, hogy a légierő szerves részét képezik a repülő- és a légvédelmi csapatok. Ebből következik, hogy a légierő és az ország, valamint a földi erők légvédelme egymástól elválaszthatatlan. Ezt támasztják alá szűkebb és tágabb környezetünk államaiban a légierő építésével kapcsolatos nézetek megközelítő azonossága.

A volt Varsói Szerződés tagállamainak fegyveres erőiben a haderők átszervezése, átépítése folyamatának lehetünk tanúi – a megváltozott kül- és belpolitikai, valamint katonapolitikai helyzetnek megfelelően. Ezen országok haderőnemi tagozódása természetesen a Varsói Szerződés felbomlása után magán hordozta a korábbi követelményekből fakadó jegyeket. A rendszerváltás, a szövetségi rendszeren alapult országok önállóvá válása és az önálló haderő kialakítására való törekvés azonban változásokat eredményezett a haderők felépítésében.

Szlovákiában például légierő- és légvédelmi parancsnokságot hoztak létre, ahol a repülőcsapatok állományában vadászbombázó-, vegyes repülőezredet és harci helikopterezredet, a légvédelmi csapatok állományában vadászrepülő-ezredet, légvédelmi rakétaezredeket és -dandárt, valamint rádiótechnikai dandárt találhatunk.

Ukrajnában a haderő három haderőneme közül az egyik a légierő és légvédelmi csapatok, melyek változatosságukban és mennyiségben a legnagyobbak szomszédaink közül. Itt hadászati és harcászati repülőerőket, vadászrepülőket, csapatrepülőket és légvédelmi rakéta- és tűzérőket lehet megkülönböztetni.

Romániában a haderő ugyancsak három haderőneme közül az egyik a légierő és légvédelmi csapatok. A nagyvezérkarnak (főhadiszállásnak) vannak alárendelve a kis (azaz haderőnemi) vezérkarok. A légierő és légvédelmi vezérkar alárendeltségében repülőképző iskolát, légi és légvédelmi hadtestparancsnokságokat, valamint az ejtőernyős csapatok parancsnokságát (alárendeltségében több ejtőernyős dandárral) találjuk. A légi és légvédelmi hadtestparancsnokság alárendeltségében általában 1–2 légiflotta-parancsnokság, néhány légvédelmi rakétadandár és rádiótechnikai dandár van. Szervezik a légiflotta- (egyes információk szerint légiflottilla) parancsnokságot, ahol 3–6 repülőcsoport, egy repülőcsoportban 3 repülőszázad és légibázisok vannak. A légibázis bármely repülő- és helikoptercsoportot képes kiszolgálni, és független a légiflottától. A légiflotta és a repülőcsoport csak a repülés-sel és kiképzéssel foglalkozik.

Déli szomszédunknál, *Jugoszláviában* is a légierő képezi a harmadik haderőnemet. Szervezetileg a légierő- és légvédelmi parancsnokság alárendeltségében repülőhadtestek és légvédelmi hadtest található.

Ott, ahová idővel csatlakozhatunk, vagyis az *Európai Unió- és a NATO-országokban* a légierő mindenhol haderőnemként működik, és feladatai között szerepel a légvédelem ellátása is. De a semleges nyugati országokban is hasonló a helyzet.

Eszerint Finnország, Svédország, Dánia, Norvégia, Belgium, Hollandia, Franciaország, Anglia, Németország, Svájc, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Görögország, Ausztria fegyveres erőiben a légierő az egyik haderőnem. Ezen országok légierőinek összetevő részei a repülőcsapatok és a légvédelmi csapatok. A légierő-

parancsnok vagy vezérkari főnök általában légvédelmi helyettesén keresztül vezeti a légvédelmi csapatokat. A légierők aránya általában a fegyveres erők 17–25%-a.

Mint *tanulság* nem érdektelen számunkra a haderők – ezen belül a légierő – létszámcsoökkentése, reformja, rendeltetése, feladatai terén végbement változó Európában. Erre néhány példa:

Hollandia. A holland kormány nézete szerint a megváltozott fenyegetettség helyzet miatt a prioritást ma már nem a honvédelemre, hanem a béke biztosítására és a humanitárius akciókra kell helyezni. A holland alkotmány a fegyveres erők feladatát a következőképpen határozza meg: az ország védelme; a világbéke és a nemzetközi biztonság szolgálata; humanitárius akciók. A gyakorlatban a NATO szövetségi rendszere keretein belüli védelmi feladatokról, valamint a kéksisakos békefenntartói feladatokban való részvételről van szó.

A holland honvédelmi politika új prioritásai:

- a *létszámcsoökkentés*. A csökkentett létszámú haderőnek a jövőben nagy mozgékonyaságú, könnyű fegyverzetű, teljesen feltöltött egységekből kell állnia – igazodva az új nemzetközi feladatokhoz. A csökkentés mértéke a haditengerészetnél kb. 20%, a légierőnél kb. 30–33%, szárazföldi csapatoknál kb. 50–52%. Ennek eredményeként a légierő személyi állománya 11 000 fő hivatásos, 2250 fő polgári alkalmazott; fegyverzet 122 db F–16 harcászati vadászpilóta, 12 db szállító repülőgép, 60 szállító helikopter, 40 db harci helikopter, 12 HAWK/PATRIOT légvédelmi rakétaütég;
- a *hadkötelezettség megszüntetése 1998-tól*. Megmaradnak az általános hadkötelezettség háború esetén történő újra bevezetésének törvényi feltételei. Olyan határozott időre (többnyire 2 év) szóló szerződéses katonák váltják fel a sorköteleseket, akik hosszabb idejű és alaposabb kiképzésben részesülhetnek. Mint önkéntesek, a NATO területén kívül is bármikor alkalmazhatók lesznek.

A fegyveres erők reformja alapvetően a béketeremtő és a békefenntartó feladatok végrehajtására helyezi a hangsúlyt. Minden egységnek készen kell állnia az e feladatokban való részvételre. A holland fegyveres erőknek egyidejűleg négy ENSZ-akcióban történő részvételre kell képesnek lenniük egy-egy zászlóalj erővel, továbbá két fregattal és egy harcászati vadászpilóta-századdal.

A légierő rendeltetése/feladatai:

- az *ország légvédelme* a NATO integrált légvédelmi rendszerében. A légierő földi telepítésű légvédelmi eszközei mobilak, így bárhol alkalmazhatók. Békeidőben a légtér védelme/a légi felségjog megóvása a harcászati vadászpilóta egyik fő feladata ("air policing"-légi rendészeti feladatok); a légvédelem gerincét a vadászpilóta képezik;
- részvétel a *béketeremtő-békefenntartó* ENSZ-akciókban harcászati vadász- és szállító repülőgépekkel, helikopterekkel;
- a gyorsreagálású erők részeként azok légimozgékonyságának és légi támogatásának biztosítása;
- védelmi feladatok NATO-kötelékben (légi felderítés, légi szállítások stb.).

Belgium. Az általános hadkötelezettség 1994. 01. 1-jével megszűnt és 1997 végéig végrehajtják a hivatásos hadseregre történő átállást. A kormány által 1993-ban

jóváhagyott haderő-átszervezési terv szerint az új struktúra kialakítását alapvetően a nemzetközi helyzet megváltozása, valamint a kormány költségvetési gondjai indokolják.

Belgium olyan hivatásos hadsereg kialakítására törekszik, amely kisebb létszámmal, de rugalmasabb reagálóképességgel rendelkezik. A harcos alakulatokat és egyéb szervezeteket oly módon akarják átalakítani, hogy az ország lehetőségeinek megfelelően tudják képviselni Belgiumot nemzeti, atlanti vagy európai keretekben, illetve az ENSZ kötelékében.

A fegyveres erők feladatai:

- az európai kollektív biztonsági rendszer kialakításában való részvétel;
- a béke megőrzéséhez, illetve válsághelyzetek megoldásához való hozzájárulás;
- az ország területének – beleértve a légteret és tengeri felségvizeket – biztonságához való hozzájárulás (védelem, segítségnyújtás a terrorizmus elleni harcban, rendfenntartás);
- segítségnyújtás a polgári lakosságnak (katasztrófaelhárítás, környezetvédelem stb.);
- nemzetközi humanitárius akciókban való részvétel.

A létszámcsoökkentés után, az 1992-es létszámhoz viszonyított tervezett létszám megoszlása: szárazföldi csapatok 27 500 fő, 51%, légierő 10 000 fő, 58%, haditengerészet 2500 fő, 59%.

Az aktív szolgálatot teljesítők létszáma 40 000 fő lesz (volt 63 000 fő), melynek 12,5%-a tiszt (5000 fő), 37,5%-a tiszthelyettes (15 000 fő) és 50%-a önkéntes (20 000 fő).

A hidegháború befejeződése után a NATO-tagországok légierői közül a belga csökkent a legnagyobb mértékben. 1990-ben Belgium még 144 harci repülőgépet tudott a NATO rendelkezésére bocsátani, mára ez a szám 72-re csökkent. 1996 közepétől a haderőnem az eddigi három vadász-, illetve vadászbombázó-wing helyett két harcászati repülőwinggel fog rendelkezni. A két alakulat állományában 72 db F-16 A/B együléses harci repülőgép marad, ezen kívül 18 db F-16 kétüléses repülőgépet tartalékba helyeznek. A fennmaradó 45 db F-16-ot értékesítik. A repülőwingek három-három repülőszázaddal, századonként 12 db harci géppel rendelkeznek.

A repülőszázadok NATO-reagáló erőkbe való beosztása nem változik, azaz továbbra is 50%-uk tartozik az azonnali, illetve gyorsreagálású erők állományába. A NATO-feladatok végrehajtására a belga légierő részvételét három ütemben tervezik. Az első ütemben az azonnal reagáló erőt – azaz egy F-16 századot – vonják be, ennek 2 nap alatt kell bevetetőknek lennie. A második ütemben a gyorsreagáló erőt – azaz két F-16 századot – vonják be, melynek 10 nap alatt kell hadrafoghatónak lenni. A harmadik ütemben a fő védelmi erők következnek, amikor a megmaradt három F-16 századot vetik be.

A légierő állományába tartozik egy szállítórepülő-ezred 2 századdal. Az egyik század katonai légi szállítási feladatokra specializálódott (12 db C-130H repülőgéppel), a másik század a politikai és katonai felső vezetés igényeit elégíti ki (különbféle könnyű és közepes szállító repülőgépekkel).

A csapatrepülő erők a belga szárazföldi erők állományába tartoznak. 1993 májusában megkezdték és már be is fejezték az ezredszintű könnyű repülőcsoport felállítását. Ezen alakulat részei – egy futár helikopter-zászlóalj, két harci helikopter-

zászlóalj és egy repülő-műszaki karbantartó század. A repülőcsoportban mintegy 45–50 db Augusta A–109 és 30 db Aerospatiale Alouette II. helikopter található. Harci helikopterként a Tow irányított páncéltörő rakétákkal ellátott A–109-eket alkalmazzák.

A légierő rendeltetése/feladatai hasonlóak a holland légierőéhez.

Svédország. A svédek véleménye szerint a nem agresszív védelem alapja a felelős biztonságpolitika. A múltban sok ország végzetes hibát követett el akkor, amikor a tervezésnél nem a lehetséges támadás forgatókönyvét vette figyelembe. Tudatában kell lenni annak, hogy az ország honvédelmének biztosítása abban különbözik egy szokásos tűz- vagy más természeti katasztrófa elleni biztosítástól, hogy annak meg kell előznie a balesetet. Ugyanis az utolsó pillanatban, amikor az agresszor már „az ajtón kopog”, nem lehet hatékony „biztosítást vásárolni”.

Ebből kiindulva a svéd védelmi tervek – főleg a hosszú távúak – a nemzeti biztonságpolitika alapján, a reális veszélyek figyelembevételével készülnek. A svéd parlament 1992-ben fogadta el az 1997-ig szóló ötéves védelmi tervet, amelynek prioritásai a következők:

- a légvédelem – vagyis a vadászrepülő- és légvédelmi egységek, valamint a szükséges vezetési, irányítási, híradó és felderítő rendszerek (C3I) – fejlesztése;
- védelem a meglepetésszerű hadászati támadás ellen;
- mennyiségi helyett minőségi fejlesztés.

Mindhárom prioritás egyértelműen érinti a svéd légierőt, annak fejlesztését.

A légierő rendeltetése/feladatai:

- az ország hadászati fontos objektumainak, többek között a légibázisok, a légvédelmi rendszer más részei, ipari-adminisztratív centrumok és a csapatok fokozott légvédelme, együttműködésben a szárazföldi haderőnem légvédelmi csapataival;
- a megnövelt légimozgékonyság biztosítása, a légimozgékony csapatok légitámogatása és érdekében légi felderítés végrehajtása;
- a védelmi harc/hadművelet légi biztosítása, légi támogatása, harcászati-hadműveleti légi felderítés, különböző légi szállítások.

A svéd felső vezetés véleménye szerint a levegőből intézett támadás veszélye a jövőben erősödik. A figyelmeztetési, azaz riasztási idő rövidülni fog, a légitámadások pedig veszélyesebbé válnak. Képeseknek kell lenniük arra, hogy már a konfliktus legelején megfosszák az ellenséget a légi fölénytől. Ha nem látják el a hadászati fontos objektumokat megfelelő légvédelemmel, nem foszthatják meg az agresszort attól a légi fölénytől, amire a siker eléréséhez nagy szüksége van. A jövőben ezért nagyobb szükség van az erős, kiegyensúlyozott és állóképességű légvédelemre, a légvédelem erősítése tehát a haderő szükséges reformjának elengedhetetlen része. Nem lehet elfelejteni azokat a régi igazságokat, amelyek világosan igazolódtak az Öböl-háború folyamán: „Ha a támadó kivívja a légi fölényt, a védő elveszíti a csatát”, „a siker kivívásához és a veszteségek csökkentéséhez jó kiképzésre van szükség”, „a fejlett technikával rendelkező – mint például a repülők és a légvédelmi – csapatoknak jól képzett mérnök-műszaki állományra van szükségük” stb. stb.

A svéd légierő állományában megtalálható a Viggen, a Draken, a Saab 105, és

most már a Gripen is. A korábbi, mintegy 500 harci repülőgép helyett – a minőséget a mennyiség helyett elv szerint – a jövőben kevesebb repülőgép lesz. Ahhoz, hogy a légvédelmi, légi támogatási és légi felderítési feladatokhoz megfelelő erő álljon rendelkezésre, többcélú harci repülőgépet szükséges alkalmazni. Ennek megfelelően modernizálják a Viggen vadászbombázó, és felderítőváltozatait, és szolgálatba állítják a JAS-39 GRIPEN-t.

A vezetési és irányítási rendszert modernizálják. Ahhoz, hogy a gyors ellenakciót garantálni tudják, az általános C3I-rendszernek élő információt kell eljuttatni a csapatokhoz arról, hogy mi történik a levegőben, a földön és a tengeren. Az első radaros felderítőrepülőgépet 1995/96-ban szállították le. Ez a gép 350 km távolságon deríti fel a földközeli magasságban repülő harcászati vadászt.

Svédország passzív és aktív intézkedések sorozatával növelte védelmi rendszerének szilárdságát és túlélőképességét annak érdekében, hogy adott esetben megakadályozza az agresszornak légi fölény megszerzését. Svédország, más országokhoz hasonlóan, nem engedheti meg magának sok nagy légibázis építését és védelmét. A repülőcsapatokat – a passzív védelmet biztosítva – sok kis bázisra telepítik szét, beleértve az országúti le- és felszállópályákat is. A svéd légierő állományában 24 báziszászlóalj van, és mindegyik több kifutópályával rendelkezik.

Ausztria. Az osztrák légierőt évtizedeken át a nemzet mostoha gyermekeként tartották nyilván (azt hiszem, hogy még ez a kifejezés sem illik ránk, mivel nálunk évtizedek óta nincs légierő!). A meg nem értés és a szűkös költségvetés volt a jellemző. Ez azonban manapság változik, mivel az osztrákok átértékelték a helyzetet.

Ausztriában a 90-es évek elején megkezdődött az ország biztonságpolitikájáról, hadászati helyzetéről és a védelem módjáról vallott nézetek átértékelése.

A jövőbeni veszélyek, a katonai fenyegetések – a Varsói Szerződés és a NATO-szembenállás időszakától eltérően – egyre kevésbé kiszámíthatóak. Az alig prognosztizálható fenyegetettség összességében mozgékony, rugalmasan reagáló, összpontosításra alkalmas védelmi szervezetet követel.

A kormány 1992 júliusában határozatot hozott a hadsereg átszervezésére Új haderőszervezés címmel.

A hidegháború idején elfogadott területvédelmi koncepcióval ellentétben jelenleg fő feladatnak tartják a határok védelmét, s ebben a légierőnek – mint a leggyorsabban reagáló erőnek – kulcsszerepet szánnak. Ennek megfelelően a haderőreform egyik alapvető célja egy kicsi, de ütőképes légierő létrehozása.

Az osztrák légierő – melyet repülő- és légvédelmi csapatoknak neveznek – egy repülőhadosztályba van szervezve, amely a főszemléltőség közvetlen alárendeltségébe tartozik. A hadosztályba 3 repülőezred, 3 légvédelmi tüzérezred és a légtér-ellenőrző parancsnokság (radarzászlóalj) tartozik/fog tartozni.

Az osztrák légtér egyértelmű ellenőrzése érdekében a légvédelmi hadműveleti központ és a polgári légi forgalomirányító központ együtt települ. Mindkét központba azonos légihelyzet-információt biztosítanak. Az osztrák légvédelmi előrejelző és riasztó rendszer képes együttműködni a NATO integrált légvédelmi rendszerével.

Az osztrák légierő többfeladatú harci repülőgépe több mint két évtizedig a SAAB-105 típus volt, melyből mintegy 30 db áll szolgálatban. Egyfajta korszerűsít

tés eredményeként 1987-től szolgálatba állítottak 24 db SAAB J-35 DRAKEN szuperszonikus harcászati vadászt. Ezen gépeket ugyancsak a svédektől használtan vették, de osztrák igények szerint modernizálták azokat, és az ezredfordulóig maradtak hadrendben.

A légierő rendeltetése/feladatai:

- békében légtérellenőrzés, a harcászati vadászok „air policing” feladatokat látnak el,
- válsághelyzetben mobil radarok telepítése a veszélyeztetett határszakasz közelébe, légihelyzet-ellenőrzés, a veszélyeztetett objektumok légvédelmének megerősítése, egyfajta „légi főlény” biztosítása, a harcászati vadászok folytatják a békeidős „air policing” feladatokat, a kijelölt körzetben légi felderítést, valamint megfigyelő-, futár- és szállítórepüléseket végeznek,
- agresszió esetén a légierő feladata a főirányban légi felderítés, légtérellenőrzés és a légi főlény megteremtése, a légvédelmi oltalmazás, a csapatok légitámogatása, kiemelten a páncéelhárítás és a különböző légi szállítások.

Számunkra nem érdektelen odafigyelni más országok légierői harci technikájának felújítása, cseréje tapasztalataira, a hajózási repülési időnormájára, *tanulmányaira*.

Ausztriában a jövőt illetően elsődlegesnek tekintik egy negyedik generációs harcászati vadásziparrepülőgépet – a DRAKEN utóda – szolgálatba állítását. Egyes információk szerint ez lehet a JAS-39 GRIPEN, de érdeklődnek az F/A-18 HORNET iránt is. A SAAB-105 utódként felvetődött az ALPHA JET.

Ezután következik a második feladat, a légi szállítási kapacitás növelése. Törekednek olyan, nagyobb teherbíró képességű és hatótávolságú szállító repülőgép beszerzésére, amely alkalmas lenne a világ különböző országaiban állomásozó osztrák ENSZ-békefenntartó katonai kontingensek kiszállítására is. Bérelt szállító repülőgépekkel gyakori a késedelem, és drága az ilyen légi szállítás.

A harmadik feladat a többfeladatú katonai helikopterek beszerzése. A tervek szerint egyetlen típust állítanak szolgálatba. Új feladatként jelentkezik a páncélosok elleni harc, ezért az új helikopterek egy részét „L-F” páncéltörő rakétákkal szerelik fel. Felvetődött az amerikai AH-1S harci helikopter beszerzése.

Ausztria kis állam, megfelelő repülő-háttérpar nélkül, ezért jelent bizonyos problémát egy kielégítően felkészített és megfelelő gyakorlattal rendelkező kis légierő kialakítása és fenntartása.

A harcászati vadászokhoz szükséges pilótalétszám biztosításához – véleményünk szerint – meg kell teremteni a kereslet és a kínálat összhangját. Fel kell kutatni az alkalmas repülőgép-vezetőket a polgári szférából. Minden bizonnyal lesz elegendő pilóta, mert különleges feladatokat megfelelően tudják dotálni. Ezzel együtt az osztrák légierő sugárhajtású repülőgépeinek a vezetőit kezdetben az osztrák légiforgalmi társaság jövőbeni pilótáival együtt képezik egy polgári repülőiskolában. A szűrést követően szétválak a képzés, a katonai pilótajelöltek a légierő iskolájába – Zeltwegbe – kerülnek, ahol a további oktatás először a Pilátus PC-7 légszavaros iskolagépen, majd a SAAB-105 típuson folytatódik. Ezután kerül sor Svédországban a DRAKEN-átképzésre, amely nem olcsó és ezért csak fokozatosan történhet, mert korlátozott összeg áll rendelkezésükre. A harcászati pilóták 13–15 órát repülnek havonta.

A repülőgépek és helikopterek beszerzése mellett fontos feladatnak tekintik a közeli hatótávolságú légvédelmi rakéták beszerzését.

Szlovákia. A haderő fejlesztése tekintetében a légierő- és légvédelmi parancsnokság csapatai harci technikájának korszerűsítése elsőbbséget élvez, de a repülőerők jelentős fejlesztését nem tervezik. A meglévő 10 db MIG-29-hez még 6 db MIG-29-et szereztek be az oroszoktól és tervezik a MIG-21-ek és a Szu-22-ek egy részének modernizálását (összesen 91 db van a két technikából).

Az engedélyezett 115 db harci repülőgépből 114 db, harci helikopterből pedig 19 db van (a lehetséges 25-ből). Hat db Ka-50-es orosz harci helikoptert vesznek még. Emellett rendelkeznek VR-3 és Szojka-III. felderítő robotrepülőgépekkel.

A hajózállomány évente mintegy 50–70 órát repül, ami nem biztosítja a megfelelő szintű hadrafoghatóságot. A repülőműszaki állomány feltöltöttsége 40–60%-os, ezért pótlását fontos feladatnak tekintik.

Jelentős feladatnak tartották az Sz-300 PMU légvédelmi rakétaosztály hadrendbe állítását, amely egyes információk szerint megtörtént.

Rádiótechnikai csapataik rendelkeznek két, saját gyártmányú és korszerű MCS-90 TAMARA figyelő és felderítő rendszerrel, valamint a régi „szovjet” típusokkal.

Csehország. Sajtóban megjelent információk szerint 1995 végén a cseh légierőben – pénzügyi okok miatt – a szállítórepülések kivételével szinte teljesen leállították a katonai repülést. A cseh légierő 60 pilótája petíciót nyújtott be a légierő vezetésének, melyben rámutattak, hogy a pénzhiány miatt kialakult helyzet megkérdőjelezi a légierő működését. A rendkívül kevés (25–30) repült óraszám nem elég a katonai repülőgép-vezetők gyakorlati szinten tartásához.

A cseh légierőt sem kerülte el a leszervezés, a csökkentés, mely elsősorban az elfogó vadászegységeket érintette. Kivonták a 10 db MIG-29-et, melyeket átadtak Lengyelországnak, cserébe 12 db PZL W-3 helikopterért. Kivonták a MIG-23 MF-eket, megtartották a MIG-23 ML-eket. Kivonták a MIG-23 BN vadászbombázókat és a MIG-21R felderítő repülőgépeket, viszont meghagyták a Szu-22 vadászbombázókat, beleértve a 8 db, KKR-konténerrel felszerelt felderítő repülőgépet és a korszerűsítésre váró Szu-25-öket. Csökkentették a működő repülőterek számát.

A harcászati repülőerők a harcászati repülőhadtest, az elfogó vadászrepülőerők a légvédelmi hadtest (80 db MIG-21 bis és 24 db MIG-23 ML) állományába tartoznak.

A légierő gerincét képező MIG-21 repülőgépek váltó típusáról még mindig nem született döntés. Miután 1994-ben nem sikerült a cseheknek a használt belga F-16A repülőgépek megvétele az USA vétója miatt, így a cseh katonai vezetés a meglévő típusok korszerűsítése mellett állt ki. A cseh légierő az izraeli IAI repülőgépgyárral szeretett volna kooperálni. A szerződés aláírására 1996-ban került volna sor, ennek keretében az izraeli gyárral együttműködve 24 db MIG-21 MF és 6 db MIG-21 UM repülőgépet újítottak volna fel a Prága melletti LOK üzemben. A cseh parlament azonban a korszerűsítés helyett inkább új repülőgépek beszerzését szeretné, ezért a szerződés függőben van.

Románia. A román légierő az elmúlt években tekintélyes mennyiségű repülőgépet, illetve helikoptert és repülőgép-vezetőt veszített katasztrófák következtében.

Ezek oka a repülőgép-vezetők alacsony kiképzési szintje (évi 30–50 óra repülési idő) és különböző műszaki meghibásodás volt.

E súlyos gondok megszüntetésére és a technikai fejlesztésre mind több figyelmet fordítanak. Románia jelentős repülőgép- és helikoptergyártó kapacitással rendelkezik. A román légierő repülőgépeinek és helikoptereinek mintegy 40%-a hazai gyártmány. A közelmúlt években kifejlesztették és szolgálatba állították a IAR-93 ORAO vadászbombázót, a IAR-99 kiképző és támogató repülőgépet.

Folyamatban van a IAR-109 SWIFT (a IAR-99 továbbfejlesztett változatának) fejlesztése. T jelzéssel kiképző-iskolagép, TF jelzéssel földi támogató repülőgép. Kifejlesztik a IAR-705 két hajtóműves szállító repülőgépet az AN-24 leváltására. A román IAR gyár jelenleg – egyes sajtóközlések szerint – 96 db AH-1 harci helikopter licencgyártására készül. Az eredeti szerződéssel ellentétben nem az AH-1F, hanem a modern AH-1W változatot fogják gyártani DRACULA típusjelzéssel. Az APACHE-nál rendszeresített GE T-700 hajtóműveket építik be a típusba, melyek licencgyártása ugyancsak Romániában történik (az amerikai BELL helikoptergyár az IAR résztulajdonosa kíván lenni).

A katonai szállítórepülőök fejlesztése érdekében az USA légierő 4 db C-130B 4 hajtóműves szállító repülőgépet adott át a román légierőnek, kettőt 1996 elején, kettőt 1996 közepén.

A harcászati repülőerők technikai fejlesztése terén is előrelépés tapasztalható. A környező országok – de Magyarország is – egyelőre csak elemzik a lehetséges nyugati harcászati vadászipülőgép-típusokat, és halogatják a döntéshozatalt a beszerzést illetően. A román légierő felmérte szűkös lehetőségeit és már 1992-ben a MIG-21-es mellett szavazott. A román légierő 75 db MIG-21MF-t vadászbombázó, és 25 db MIG-21MF-t elfogóvadász-feladatokra alakít modernizál át és modernizál 10 db MIG-21UM kétkormányos oktatógépet. Ez összesen 110 db MIG-21 és 300 millió dollárba kerül, ezek a gépek kb. 2010-ig üzemeltethetők. 1966-ban már 6–7 db „új” MIG-21 LANCER került csapatszolgálatba a román légierőben.

A román LANCER belseje egyenrangú bármelyik mai nyugati típusával. Egy új nyugati vadászgép árából csaknem tíz régi – MIG-21 – vadászgépnek tudnak elektronikai színvonalon új életet adni. Egyes információk szerint a LANCER-nél megerősítik a sárkányszerkezetet, a fedélzeti lokátort a Lavi-programban kifejlesztett EL/M 2023 típusra cserélik, korszerűsítik a tűzvezető rendszert és a fedélzeti fegyvereket.

A harci repülőgépek korszerűsítése nem ismeretlen megoldás más országokban sem. Ha egy repülőgép a tervezett műszaki üzemidejének a végére ér, az üzemeltetőnek választania kell: véglegesen kivonja a szolgálatból a típust, vagy pénzt investál a repülőgépbe, és bizonyos rendszerek cseréjével 10–15 évre meghosszabbítja élettartamát (pl. Belgium az F-16A gépeket, Kanada, Chile, Venezuela, Spanyolország és Norvégia az F-5 repülőgépeket). A lehetőségek közötti választást a fenyegetettség, egy katonai tömb országokra vonatkozó döntései, az ország gazdasági helyzete határozzák meg. Ezek közül lényegében az utolsó a döntő.

Amikor nem állnak rendelkezésre anyagi források új repülőgépek beszerzésére, akkor vetődik fel a korszerűsítés lehetősége, amely a probléma időleges megold-

dását adja – korlátozott anyagi forrásokból és korlátozott eredménnyel. A tervezési időszakban meg kell határozni a célt, azaz milyen harcászattechnikai paraméterekkel rendelkezzen a repülőgép, majd a cél elérésének útját, ami meghatározza, hogy milyen rendszereket kell cserélni. A megoldandó feladatok másik nagy köre a tartalékalkatrész-ellátás biztosítása. Ha ezek nem állnak rendelkezésre, akkor gondoskodni kell a beszerzésükről, illetve gyártásukról hazai vagy külföldi gyártónál.

A MIG–21-nek jelenleg három modernizált változata van – MIG–21MF Lancer, melyet az izraeli Elbit és a román Aeroftar repülőgépgyár produkált, a MIG–21-2000, melyet az izraeli IAI gyár hozott létre, és a MIG–21–93, melyet az eredeti gyártó MIG–MAPO francia céggel együttműködve alakított ki.

A belső felújítástól a repülőgép repülőtulajdonságai nem változnak meg, nem kell új infrastruktúrát kialakítani, nem kell átképzést szervezni a hajózó- és repülőműszaki állománynak, azaz jelentős kiadások spórolhatók meg a modernizálással.

Szerbia. Viszonylag nagyszámú, közepes színvonalú repülőgépparkkal rendelkezik a szerb légierő. A repülőgépek és a helikopterek több mint fele saját gyártmányú, a gyártásban esetenként együttműködnek a román repülőiparral. A polgárháború idején a volt Jugoszlávia területén lévő repülőipari objektumokat áttelepítették Szerbiába, így az alkatrész-utánpótlás biztosított.

A szerb légierőnek kevés jól kiépített repülőtere van, és hiány van jól képzett pilótákból is. Egyes információk szerint szerződéses orosz és ukrán pilótákat alkalmaznak.

A légierő mintegy 100–110 MIG–21 és 18 MIG–29 repülőgéppel rendelkezik, a többi különféle saját típus. Harci helikopterük – kizárólag saját gyártmányúak – kb. 80–100 van. Aláhuzandó, hogy Szerbia is aláírta a hagyományos fegyverzetek európai korlátozásáról szóló egyezményt. Ennek alapján 155 harci repülőgépet és 53 harci helikoptert tarthatnak szolgálatban.

Horvátország. A fegyveres erők egyik haderőneme itt is a légierő és légvédelmi csapatok, a repülőgép- és helikopterpark azonban még főleg a tervezés állapotában van! Van elegendő kiképzett repülőgép-vezetőjük, de nincs gép. Tervezik 80–90 harci repülőgép, mintegy 40 helikopter és 30 kiképző és szállító repülőgép fokozatos beszerzését.

Szlovénia. A légierő mint haderőnem tulajdonképpen csak helikopterekkel és könnyű szállító repülőgépekkel rendelkezik. Viszont a légierő létrehozása érdekében már 1993-ban tárgyalásokat folytattak Svájcban PC–9-es iskola-repülőgépek, valamint Izraelben a KFIR harci repülőgépek beszerzésére. 1996-os hír, hogy Szlovénia végzi a KFIR repülőgépek tesztelését és 8–10 ilyen repülőgép (egy repülőszázad) beszerzését tervezik.

Svájc. A svájci légierő sohasem a legújabb, de mindig a bevált, korszerű repülőgéptípusokat rendszeresítette, melyeket az utolsó pillanatig hadrendben tartott, illetve modernizált. 1995-ben még repültek a Hauker Hunterok (melyekből 1 db Szolnokon van a repülőmúzeumban), az 1950-es évek hangsebesség alatti vadász-repülőgépei, de már „csak” vadászbombázó feladatkörben működnek, és már készültek az F/A–18C/D repülőgépek fogadására.

A harcászati vadászpilóták gépparkját még mindig két típus képezi – a mintegy 100 Northrop F–5E/F Tiger II. és a kiöregedett kb. 50 Dassault–Breguet MIRAGE IIIS. Az első Tiger (F–5) 1978-ban repült először Svájcban, és azóta már átesett néhány modernizáláson. 1961 nyarán döntött úgy a svájci kormány, hogy licenc alapján 100 db MIRAGE III E vadászbombázót gyárt. Ebből azonban – csupán – 36 elfogóváltozat, 4 kétüléses kiképző-oktató gép és 12 felderítőgép született. A MIRAGE-okat 1981-ben kezdték modernizálni. Mindebből kitűnik, hogy Svájc – gazdagsága mellett – nem herdálja a pénzt és a harci repülőgépekből – felújítás útján – „kihozza” az utolsó lehetőségeket is. A gépállomány alapján akár elmaradott légierőnek is nevezhetnénk a svájcit, de a mindennél fontosabb emberi tényező kiegyenlíti a gépek hátrányait. Ez jól követhető azon az átgondolt, folyamatosan zajló korszerűsítési programon, aminek voltak látványos eredményei és apróbb, folyamatosan megvívott és megnyert csatái. Ehhez hozzá kell tenni, hogy Svájcnak jelentős repülőgépipara van és harcászati vadászpilótái havi 15–18 órát repülnek.

Svájc természetesen felmérte a 90-es évek lehetséges katonapolitikai kihívásait, a saját légierő és az ország légvédelmének adottságait, az Öböl-háború tapasztalatait a harmadik dimenzió tekintetében. Mindezek alapján döntöttek úgy, hogy az ország légvédelmének most már szüksége van korszerű harci repülőgépre, mégpedig az anyagilag legkifizetőbb és legértelmesebb megoldással. Véleményük szerint harcászati vadászok nélkül a hatásos légvédelem csupán illúzió marad. A légi felségjog megővéséhez olyan harci repülőgépekre van szükség, amelyek bármilyen időjárási viszonyok között, éjjel és nappal képesek bármilyen típusú külföldi repülőgéppel szemben teljesíteni feladataikat. Tekintettel országuk viszonylag kis területére, domborzati viszonyaira, különösen fontos tényező a jó felszállóteljesítmény, a rövid reakcióidő, a kiváló minőségű fedélzeti felderítő- és célzólokátor megléte.

Svájc légierije tesztelte a JAS–39 GRIPENT, a MIG–29-et, az F/A–18-t és az F–16-ot. A tesztelés során pilótái repültek ezeken a típusokon. Úgy döntöttek, hogy az F/A–18 HORNET-et vásárolják meg. A választásban – a többi tényező mellett – bizonyára szerepet játszott a két hajtómű tartalék tolóereje és repülésbiztonsági előnye.

Svájc 34 F/A–18 (ebből 1 F/18D kétüléses, 33 F/A–18C együléses változat) harci repülőgépet szerez be az USA-tól. 1996 januárban adták át az F–18D-t a svájci légierőnek, a másodikként épített F/A–18C-t 1997 elején adták át. A többi 32 F/A–18C repülőgépet 1997-től 1999 novemberéig Svájcban szerelik össze és velük lecserélik a MIRAGE–III S repülőgépeket.

Finnország. A finn kormány 1992 májusában véglegesen megrendelte a légierő részére az F/A–18C/D harci repülőgépeket 13 milliárd finn márka értékben. Ez 2940 millió dollár, amely szerint 57 F/A–18C együléses és 7 F/A–18D kétüléses gépet kapnak. Az egy repülőgép átlagértéke 45 millió dollár. A finn légierő pilótái tesztelték az F–16C/D, a JAS–39 GRIPEN, a MIRAGE–2000–5 és az F/A–18C repülőgépeket és a döntés az F/A–18-ra esett.

Az F/A–18D gépeket az MDD gyár szállítja készen, az F/A–18C gépeket amerikai alkatrészekből a finn repülőgépgyár szereli össze. A fegyverzet teljesen amerikai gyártmány lesz. A gépekhez 137 tartalék hajtóművet szállítanak 350 millió dollár értékben (1 db hajtómű 2,5 millió dollár).

1996 elején a finn légierő átvette az első négy F/A-18D repülőgépet és az év végéig a többi hármat is leszállították. Az 57 F/A-18C repülőgépet 1996-tól 2000-ig szerelik össze.

A vázoltak alapján – a teljesség igénye nélkül – megfogalmazható *néhány következtetés* a számunkra.

- 1.) A légierő a fegyveres erők egyik haderőneme, a visszatartó, az azonnal és gyorsreagáló erők egyik alapvető komponense. Kis ország esetében a leggyorsabban reagáló erőt képviseli – ez alapvetően a légierő repülőcsapataira jellemző.
- 2.) A légierő haderőnem a repülő- és légvédelmi csapatokból tevődik össze. Az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozási törekvés előrevetíti a NATO-tagállamok haderőstruktúrájával való azonosulást. Ott minden tagállam haderejében az egyik haderőnem a légierő.
- 3.) A magyar légierő lehetséges rendeltetése békében és válsághelyzetben a légi felségjog megóvása, azaz a légtér-szuverenitás biztosítása, a nemzetközi békefenntartó és béketeremtő feladatokban való részvétel, agresszió esetén az ország közigazgatási, ipari és energetikai központjainak, a védekező szárazföldi csapatok csoportosításának légvédelme, az azonnal és gyorsreagáló erők tevékenységének biztosítása, a védelmi harcot vívó csapatok légi támogatása és légi biztosítása, légi felderítés és légi szállítások.
- 4.) Békében, azaz amíg országunkat nem éri közvetlen légitámadás, a légi felségjog megóvása a feladata a légierőnek. Ennek érdekében a harcászati vadászpilóták, esetenként a harci helikopterek készségi erői „air policing” (azaz légi rendészeti) feladatokat hajtanak végre. Ez a feladat a légvédelmi rakéta- és tűzércsapatokkal nem oldható meg, mivel azok „csak” megsemmisíteni képesek az ország légtérébe jogtalanul berepülő külföldi vagy szabálysértő gépet, ez pedig békében nem lehetséges.
- 5.) NATO-csatlakozás esetén célszerű a légierő teljes állományát a NATO kötelékébe sorolni. Ekkor csatlakoznunk kell a NATO egyesített légvédelmi rendszeréhez. Mindez maga után vonja azon kötelezettséget, hogy feladataira a légierőt a NATO-normatívák szerint kell felkészíteni. Például a harcászati vadászok hajózási állománya évente legalább 150 órát köteles repülni, részt venni a közös gyakorlatokon és más feladatokban.
- 6.) Fenti következtetések alapján szükséges kialakítani a légierőnek, mint haderőnemnek a doktrínáját (NATO-csatlakozás esetén), a légierő feladatrendszerét, a NATO egyesített légvédelmi rendszerébe való becsatlakozás feltételeit, a repülő-, a légvédelmi rakéta- és tűzér-, valamint a légtérellenőrző csapatok szervezetét és beszerezni a megfelelő harci technikát.

NATO-csatlakozásunk törvényszerűen maga után vonja a vonatkozó jogszabályok módosítását (alkotmány, biztonságpolitikai és honvédelmi alapelvek stb.). A repülőtechnika beszerzése – „frissítése” – több módszerrel történhet: új gépek beszerzésével, a meglévők felújításával, lizingeléssel.

E néhány következtetés után – mintegy utószóként – ide kívánczik még a következő. 1997 őszén, a különböző tárgyalások kapcsán „felröppent” az a hír, hogy NATO-körökben az a vélemény, miszerint egyelőre nem szükséges új harcászati va-

dászokat beszerezni, mert majd a NATO-tagországok repülőerői „kívülről” biztosítják a Magyar Köztársaság légterének szuverenitását. Úgy vélem, hogy szakemberek számára egyértelmű a fenti hír tarthatatlansága, abszurd volta.

Hogy miért? Azért, mert:

- 1.) Békében, akár NATO-tagok vagyunk, akár nem, a magyar légierő feladata a légtér felségjogának biztosítása, és ezen feladatot csak a harcászati vadászok képesek és kötelesek megoldani. Ez így van minden NATO-tagállamban.
- 2.) „Kívülről”, azaz olaszországi és németországi repülőterekről a más NATO-tagállamok készségi harcászati vadászaik békében nem képesek biztosítani a magyar légtér légi felségjogának megővését! Először is azért nem, mert más országok légterén keresztül kellene felfegyverzett harci repülőgépekkel átrepülniük, amihez az adott országok kormányának, parlamentjének engedélye szükségeltetik; másodszor, mert a külföldi repülőterekről felszálló készségi vadászoknak több száz kilométert kellene repülni, amíg Magyarország légterébe érnek, és addigra a határsértő vagy szabálysértő repülőszerkezet „eltűnik” az ország légteréből; harmadszor, mert az ilyen feladatok megoldásához valószínűleg rádiólokátoros felderítő repülőgép (E-3) folyamatos őrzővizsgálására lenne szükség Magyarországon légterében; negyedszer, mert nehezen elképzelhető, hogy a NATO illetékes vezető szervei ilyen „abszurd” feladatot vállalnának; ötödször, mert ezen feladat ilyen megoldása országunk számára nem feltétlenül lenne olcsóbb a saját, a magyar vadászok alkalmazásánál.

Elméletileg elképzelhető, hogy Magyarországra települ – váltásos rendszerben – valamelyik NATO-tagállam harcászati vadászrepülő-százada, de valószínűleg ez is jelentős anyagi hozzájárulást vonna maga után, mert „szeretetből” senki nem vállal fel ilyen békeidős feladatot. És mind az előbbi, mind az utóbbi változathoz a magyar Országgyűlés hozzájárulása kell.

Végezetül: ha például a kecskeméti MIG-29-es ezred anyagi biztosítása nem változik meg (a gépek jelentős része nem repül), ha a pápai ezred nem lesz feltöltve új gépekkel, ha stb. stb., akkor az ezredfordulóra a magyar légierő repülőcsapatainak repülőtechnikája „elfogy” – sem harcászati vadászrepülőgép, sem helikopter, sem szállító repülőgép nem marad! Ennek következtében pilótánk sem marad, illetve alig-alig marad néhány repülni képes (de nem hadrafogható) repülőgép-vezető, az „új pilóták kitermeléséhez” pedig jó néhány év szükséges. Ily módon szárazföldi csapataink légmozgékonyasága csak illúzió marad. A magyar légierő pilótái már jelenleg is életveszélyesen keveset repülnek, és jövőre – úgy tűnik – még kevesebbet fognak repülni!

Kőszegvári Tibor

A jövő század hadviselése és a különleges erők

A szerző a második világháború utáni évtizedek konfliktusai – a koreai, a vietnami, különösen az Öböl-háború tapasztalatai – alapján mutatja be a különleges hadviselési erők szerepét (állományukat, szervezésüket, alkalmazásuk elveit és harceljárásuk módjait) a korszerű harcban. A cikk választott címe arra utal, hogy a jövő század haderejében jelentős helyet foglalnak el a különleges hadviselési erők, s háborúban, a fegyveres konfliktusokban a haderőnemek önálló tevékenysége keretében, vagy az összhaderőnemi hadműveletek részeként egy-egy feladat végrehajtásában fő vagy kisegítő szerepet játszhatnak.

1997 júliusában három olyan hír jelent meg a napilapokban, amely az újságolvasó tömegek számára nem jelentett semmi különlegességet, azonban a katonai szakemberek élénk érdeklődését váltotta ki. Az egyik híradás arról szólt, hogy Bolíviában kihantolták Ernesto Che Guevara csontjait és hazaszállították Kubába.¹ A másik hír arról tudósított, hogy az SFOR egyik brit alegysége a háborús bűnösök felkutatására irányuló akció során lelőtte Prijedor volt rendőrfőnökét.² Az újságok arról is tudósítottak, hogy a brit alegység a különleges légi szolgálat (Special Air Service, angol rövidítése: SAS) speciálisan kiképzett katonáiból állt, akiket a háborús bűnösök felkutatására és elfogására vetettek be Boszniában. A harmadik újsághír pedig röviden közölte, hogy a távozó John Shalikasvili helyére Clinton elnök Henry (Hugh) Shelton tábornokot jelöli az amerikai fegyveres erők Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága elnöki tisztére.³

A szakemberek számára az említett hírek azért voltak érdekesek, mert a katonai műveletek olyan területével kapcsolatosak, amelyekről még katonai folyóiratokban is csak nagyon ritkán írnak, és főleg keveset beszélnek nyíltan. Ez a terület pedig a gerilla-hadviselés és a katonai diverzió, vagy a szakmai körökben használt megnevezéssel a különleges hadviselés.

Talán kevesen emlékeznek rá, hogy Che Guevara, Fidel Castro közvetlen harcostársa, megroggyotten hitt a szocialista világforradalom gyors győzelmében és ebben kívánt élharcosként szerepelni. Ennek céljából járta Afrika és Latin-Amerika elmaradott és konfliktusokkal sújtott országait, amelyekben egy kis létszámú gerillacsoporttal akarta a néptömegeket arra bátorítani, hogy fegyveres harcot kezdjenek a létező államhatalom megdöntésére. Ezek a próbálkozásai sem 1965-ben Kongóban, sem 1967-ben Bolíviában nem hoztak számára sikert. A bolíviai hadsereg, ame-

rikai kiképzésben részesült különleges erőinek katonái 1967 októberében, hosszú hetekig tartó üldözés után, egy Vallegrande nevű falu közelében lezajlott tűzharcban megsemmisítették Guevara gerillacsoportját. Che Guevara a tűzharcban megsebesült, elfogták majd kivégezték.⁴

A brit szárazföldi haderő különleges feladatok végrehajtására hivatott szervezetét, a különleges légi szolgálatot és annak alakulatait 1941-ben hozták létre az Észak-Afrikában folyó hadműveletek támogatására, ahol fő feladatuk az volt, hogy légi úton ejtőernyős bevetéssel, mélyen az ellenség (az Afrika Korps német és olasz csapatai) hátába jutva fontos objektumokat derítsenek fel vagy romboljanak. A SAS katonái a második világháború fontosabb hadműveleteiben állandó szereplők voltak, de a háborút követően is – bár kisebb létszámmal – mindig bevetették a brit nemzeti érdekeket fenyegető belső és külső veszélyek elhárításában. Így került sor bevetésekre Észak-Írországon, a Falkland-háborúban, az Öböl-háborúban és 1997-ben Boszniában.

Henry Shelton tábornok kinevezése a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának élére azért váltott ki a szakmai körökben meglepetést, mert ő az első olyan amerikai tábornok, aki az amerikai különleges hadviselési erők, a Special Operational Forces állományából került a legmagasabb katonai beosztásba. Ez nem lehet véletlen döntés Clinton elnök részéről, hanem annak egyértelmű kifejezése: az Egyesült Államok legfelsőbb vezetője világosan látja annak szükségét, hogy az elkövetkezendő évek katonai műveleteinek tervezését és irányítását egy, a különleges hadviselésben jártas katonai vezető végezze.

A jövő katonai műveleteiben jelentkező új követelményt és a különleges hadviselési erők kiemelt fontosságú szerepét előkészítette egy 1986. évi kongresszusi törvény⁵, amely rendelkezett egy új összhaderőnemi parancsnokság: az Egyesült Államok Különleges Hadművelési Parancsnoksága (angolul: US Special Operations Command, rövidítve: USSOCOM) felállításáról, a Pentagonban pedig egy helyettes államtitkári beosztás létesítéséről, akinek feladata a különleges hadviselési ügyek felügyelete.

A közelmúlt katonai konfliktusainak tapasztalatai

A közelmúltban lezajlott helyi háborúk és konfliktusok⁶ tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy a bevetett harci erők közül leginkább a különleges rendeltetésű alakulatok akcióit lehet kiemelni és a jövő (21. század) haderejének kialakítása során figyelembe venni. Míg a falklandi és a Perzsa-öböl-i háborúk elsősorban az ellenség reguláris katonai erői elleni harci tapasztalatokat növelték, addig a panamai, a haiti, a szomáliai és az afganisztáni konfliktusokban az ellenséges gerillabandák elleni harc és a humanitárius akciókban szerzett tapasztalatok gazdagították a hadtudományt és a különleges rendeltetésű erők alkalmazásának elveit és eljárásait.

Az afganisztáni, a csecsenföldi, valamint számos belső, polgárháborús konfliktus tapasztalatait elemző orosz szakértők közül említésre méltó az orosz hadtudományi akadémia professzorának, A. Prohozsevnének a megállapítása, melyet egy, az orosz állam biztonsági problémáival foglalkozó tanulmányában⁷ tett közzé: „...a biztonságot fenyegető veszélyek jellegének megváltozása kapcsán napjainkban különle-

ges szerepet kapnak a különleges rendeltetésű szervek, egységek és magasabbegységek, együttesen a SZPECNAZ.¹⁴

Az ilyen jellegű amerikai tapasztalatokat gazdagította az 1989 decemberében lezajlott *panamai konfliktus*, amelyben több ezer USA állampolgár életét és a Panama-csatornán történő szabad hajózást veszélyeztették Noriega tábornok-diktátor intézkedései. Az amerikai elnök utasítására egy mintegy 7000 fős alkalmi harci kötelék, amelynek fő erejét a 75. ranger ezred képezte, december 20-án a hajnali órákban az USA területéről légi szállítás után váratlan rajtaütést hajtott végre a panamai erők 26 objektuma ellen. A rajtaütés és az azt követő gyors lefolyású akciók teljes sikerrel jártak.

Az amerikai, a brit és a francia különleges erők számára egyedülálló tapasztalatszerzési lehetőséget biztosított az 1991 elején lezajlott *Öböl-háború*. A háborút követő hónapokban a katonai szakértők részletesen értékelték az abban részt vevő erők tevékenységét és az alkalmazott haditechnika pozitív és negatív oldalait. A szakfolyóiratokban közölt tanulmányok szerzői mélyrehatóan elemezték a légierő, a haditengerészet és a szárazföldi csapatok háborús tevékenységének szakmai részleteit. A hovatartozásról (haderőnem, fegyvernem) függően minden szerző azt igyekezett bizonyítani, hogy az őáltala képviselt haderőnem vagy fegyvernem érte el a legnagyobb sikereket a harcokban és döntötte el a háború kimenetét.

A szakértők érveléséből azonban mindig hiányzott egy nagyon fontos momentum, mégpedig a fegyveres küzdelem megindításának akadálytalan lezajlása, különösen a légierő első, tömeges támadásának (1991. január 17–18.) veszteség nélküli végrehajtása.

A háborúra készülő szövetséges haderők parancsnoka, Norman Schwarzkopf vezérezredes előtt teljesen világos volt az, hogy Kuvait felszabadítása és az egymillió iraki fegyveres erők legyőzése csak villámgyors és nagy erejű csapásokkal oldható meg. Ezért a fő feladat végrehajtásával a legnagyobb pusztítóerővel rendelkező légierőt bízta meg.

A szövetséges légierő repülőgépei sikeres tevékenységének útjában állt azonban Szaddam Husszein szovjetek által kiépített, hatalmas és áttörhetetlennek minősített légvédelmi rendszere, amely mintegy 690 harci repülőgéppel, ebből kb. 180 korszerű védővadásszal (köztük a MIG–29, MIG–25 és Mirage F–1 típusokkal), valamint kb. 700 légvédelmi rakétaindítóval és kb. 3200 légvédelmi ágyúval rendelkezett. Ezt a hatalmas tüzerőt a teljesen összefüggő és többszörös légvédelmi felderítő rendszer és a földalatti vezetési pontok kiterjedt hálózata riasztotta, látta el adatokkal a támadó ellenséges légi célokról és irányította azok leküzdését.

Ahhoz, hogy a szövetséges légierő első tömeges támadása sikeres legyen, s ne járjon óriási repülőgép- és hajózállomány-veszteségekkel, Schwarzkopf tábornoknak olyan akciót kellett megtervezni és végrehajtani, amely képes volt megbontani az iraki légvédelmi rendszert. A küszöbön álló hadműveletek természetesen más, bonyolult és speciális harci feladatok megoldását is feltételezték, amelyekre a szövetséges haderőt vezénylő parancsnoknak gondolnia kellett.

Ezekre a feladatokra sem a legkorszerűbb, nagy sebességű repülőgépek, sem a hadihajók, sem a harckocsik nem voltak alkalmasak. Schwarzkopf a hadműveletek tervezése során feladatot adott közvetlen munkatársainak, hogy tegyenek megfelelő javaslatot az iraki légvédelmi rendszer veszteség nélküli áttörésére, vagy leg-

alább egy megfelelő szélességű rés nyitására az összefüggő rendszeren. Feladatul szabta továbbá, az iraki tengerparti védelmi rendszer és aknamezők pontos felderítését és leküzdését, meghatározta az iraki hadászati tartalékok, mindenekelőtt a Köztársasági Gárda (az iraki elit alakulatok) mozgásának állandó figyelését és akadályozását, és végül utasítást adott az iraki rakétacsapatok semlegesítésére.⁸

A törzs kiválasztotta azokat a katonai alakulatokat, amelyek az ilyen típusú feladatok végrehajtására alkalmasak voltak. Ezen alakulatoknak nem volt hatalmas csapásmérő képességük, nem voltak nagy létszámúak, csupán kiválóan kiképzett, az ellenség hátában való tevékenységre jól felkészített katonákkal rendelkeztek. A szövetséges haderő több mint félmillió tömegéből mintegy 9000 főt (az összerő 1,8 %-át) jelölték ki a Schwarzkopf tábornok által meghatározott speciális feladatok végrehajtására. Ez a 9000 fő, az úgynevezett *különleges hadviselési erők* állományába tartozó, katonai diverziós tevékenységre felkészített „zöldsapkások”-ból, a Rangerekből, a haditengerészet SEAL-csoportjaiból és a légierő különleges repülő egységeinek, a brit SAS ezred és a francia Commandos alegységek katonáiból tevődött össze. Ők mindannyian nagy tapasztalatú, kiválóan kiképzett, hivatásos katonák voltak, akik már hónapokkal a hadművelet megindítása előtt megkezdték a felkészülést a feladat végrehajtására. A valóságot a lehető legjobban megközelítő ter- rep- és éghajlati viszonyok között, a megtámadandó objektum pontos makettjének felépítésével gyakorolták az egyes csoportok a speciális akciók végrehajtásának legapróbb mozzanatait.

A különleges erők feladatairól és felkészülésükről Schwarzkopf tábornokon kívül csak néhányan tudtak, tevékenységüket a legszigorúbb titoktartás övezte.

Ilyen körülmények között köszöntött be a háború előestéje, 1991. január 16-a, amikor a legfontosabb feladat az *iraki légvédelmi rendszer megbontása és a szövetséges légierők első támadásának biztosítása volt*. Erre a feladatra az amerikai légierő és a szárazföldi különleges erők állományának legjobb helikoptereit és hajózoit választották ki. A legnehezebb feladat arra az akciócsoportra hárult, amelyik elsőként repülte át az iraki határt, hogy megsemmisítse azt a két iraki felderítő lokátorállomást, amelyek a szövetséges repülőgépek támadásának főirányában települtek és képesek voltak a teljes légvédelmi rendszer riasztására. Az akciócsoport összetétele: négy MH-53 J Pave Low és nyolc AH-64 Apache harci helikopter volt, amelyek rendelkeztek az éjszakai repüléshez szükséges összes berendezéssel és a lokátorok megsemmisítésére alkalmas fegyverekkel.

A csoport parancsnoka, B. Leonik őrnagy, a két részre osztott alegységének tevékenységére így emlékezett vissza:

„1991. február 16-án késő este már mindenki és minden a helyén volt. Felszállás után a Pave Lowval 50 láb magasan repültünk teljes sötétben, 150 mérföld/óra sebességgel. Az ég és a homok teljesen összefolyt előttem, csak a műszerek zöldes fénye mutatta a reális helyzetet. Beduin törzsek táborhelyét kerülgettem, végig mélyén repültem, hogy elkerüljem az akció idő előtti felfedezését. A cél előtt nyolc mérfölddel irányjelzőket dobtunk le a követő helikopterek számára... A lokátorállomás bejáratánál álló őr meglátta az alacsonyan közeledő helikoptereket és rohant a föld alatti bunker bejárata felé, de ezt nem érte el, mert megelőzte az Apache helikopterről indított Hellfire lézervezérlésű rakéta, amely lángtengerbe borította a

bunkert. ... Öt másodperc múlva érkezett a rádiójelentés a másik részlegtől, hogy ők is végrehajtották a feladatot... Repültünk vissza, fölöttünk mint az autópályán csúcsidőben az autók, a szövetséges légierő gépei zúdultak előre, a megnyitott rés irányába...”

Leonik őrnagy levegőből leadott jelentését az akció sikeres végrehajtásáról Schwarzkopf tábornok „Hála Istennek”-kel nyugtázta.

Schwarzkopf tábornok másik, fejfájást okozó problémája az volt, hogy hogyan terelje el az iraki hadvezetés figyelmét a szövetséges szárazföldi csapatok tervezett főcsapásának irányáról és ennek eredményeként a mintegy 60 hadosztálynyi iraki földi erők egy részét is másodrendű irányokba térítse el.

Segítőivel folytatott beszélgetések és elemzések alapján úgy döntött, hogy nagyméretű tengerészgyalogos erő partraszálló hadműveletének szimulálásával tereli el az iraki vezérkar figyelmét és von el jelentős iraki erőket a főcsapás irányából. Erre a célra rendelkezésre állt az a tengerészgyalogos hadosztály, amelyik a Kuvait partjai közelében tevékenykedő flottakötélék hajóin tartózkodott, valamint a haditengerészet egyik diverziós egységének hat SEAL-csoportja.

A flottakötélék feladata egyszerű volt: állandó jelenléttel és a parti állások tűz alatt tartásával zavarni az iraki erőket, demonstrálni a partraszállási szándékot, megtéveszteni és további átcsoportosításokra kényszeríteni az iraki hadvezetést.

A SEAL-csoportokra várt a feladat, hogy hihetővé tegyék a partraszállási hadművelet előkészítését és egyidejűleg megóvják a szövetséges csapatokat a nagy veszteségektől. Ennek érdekében a szárazföldi támadás megindítását megelőzően, február 23-án teljes sötétben kezdték meg az akció végrehajtását. A SEAL-csoportok 1000 lóerős motorral hajtott csónakokkal közelítették meg a kuvaiti partszakaszt, majd Zodiac típusú gumicsónakokkal, a sűrűn telepített iraki aknák között cirkálva jutottak partközelségbe.

A parttól kb. 500 méterre leállították a csónakokat és a bűvárdiverzánsok vízbe ereszkedtek, hátukon egy köteg kis méretű jelzőbójával és 20 font C-4 típusú plasztik robbanótöltettel. (A bóják a partraszálló erőknek jelölik az aknamentes vizeket, az időzítő-gyújtóval ellátott robbanótöltetek pedig a partraszállást megelőző tűzéségi előkészítést imitálták). Az időzítésnek megfelelően a töltetek 24-én 01.00-kor robbantak, három órával a szárazföldi támadást megelőzően. Az iraki hadvezetés biztosra vette a szövetségesek partraszállását és a kuvaiti partvédelem megerősítésére további két hadosztályt csoportosított át, gyengítve a főcsapás irányában levő erőket.

A megtévesztő akció teljes sikerrel járt, a szárazföldi csapatok támadása nagy lendülettel, nagyobb veszteségek nélkül indult, az irakiak pedig még három napig hiába várták a partraszálló erőket a kuvaiti tengerparton.

A szövetséges erők szárazföldi hadműveleteinek sikerét nagyban veszélyeztette az irakiak által telepített hatalmas mennyiségű akna. Kiterjedt méretű aknamezők voltak nemcsak az iraki állások előtt, hanem a védelem mélységében is.

A szakértők keresték az aknamezők leküzdésének leghatékonyabb eszközeit és módszereit. A különböző típusú és ismert átjárónyitó eszközök, a nyújtott töltetek, az aknataposóval ellátott harcokcsik stb. nem nyugtatták meg a jelentős veszteségeket elkerülni akaró Schwarzkopf tábornokot.

Utasítást adott hatékonyabb módszerek kidolgozására. A légierő 8. különleges hadviselési századának parancsnoka találta meg a legjobb megoldást. Javasolta, hogy a vietnami háborúban már bevetett és helikopter-leszállóhelyek kialakítására alkalmazott nagy erejű bombát, a BLU-82-t használják fel erre a feladatra. Ez a bomba kb. 7000 kg súlyával és a tölteteként szolgáló térhatású robbanóanyagával, a földfelszín fölött robbanva több hektár nagyságú területen mindent elpusztít, ezért kiválóan alkalmas az aknamezők hatástalanítására.

A bevetést két MC-130 E Combat Talon típusú repülőgép hajtotta végre a Kuwait körül telepített aknamezők ellen. Az éjszakai akciót követő hatalmas fényjelenség és hangerő – az aknamező pusztításán kívül – jelentős pánikot idézett elő az iraki csapatok soraiban, melynek következtében egy teljes iraki zászlóalj, parancsnokostul együtt átállt a szövetségesek oldalára. Náluk volt a telepített aknamezőket ábrázoló térkép is, amelynek felhasználásával a szövetségesek néhány óra alatt, különösebb veszteségek nélkül leküzdötték a mozgást akadályozó veszélyeket.

A szövetséges erők parancsnokságát nagyon érdekelte, hogy mit csinálnak az iraki tartalékok az ország mélységeiben, milyen feladatok végrehajtására készülnek és merre mozognak. Különösen fontos volt Szaddam elit erőinek, a *Köztársasági Garda hadosztályainak állandó megfigyelése*.

Erre a feladatra az USA haderő legjobban kiképzett, diverziós katonáit a zöltsapkásokat és a feketesapkás Rangereket, valamint a brit haderő Különleges Légi Szolgálatának, a SAS-nak a csoportjait vetették be az iraki csapatok hátába.

Ezek a diverziós csoportok az iraki csapatmozgások megfigyelése mellett felderítették a járható részeket, talaj- és vízmintákat küldtek hátra a támadásba készülő hadtest- és hadosztályparancsnokoknak a megfelelő irányok kiválasztásához. A szárazföldi támadást több nappal megelőzve, éjszaka, helikopterrel vagy speciális sivatagi járművekkel (Dune Buggy), esetenként 100 km-nél nagyobb mélységig hatoltak be az iraki csapatok hátába, majd rejtekhelyeket választva (ami néha csak egy homokba vájt gödört jelentett) készültek a kijelölt feladat végrehajtására.

Egy háromfős csoport rejtekhelyét, amely sátorlappal és homokkal volt lefedve, egy játszó iraki kislány felfedezte. A zöltsapkások, kezükben hangtompító fegyverekkel, nem voltak olyan kegyetlenek, hogy elhallgattassák a gyermeket, aki nekik sikoltozására több tucat iraki katona érkezett a helyszínre, hogy elfogja a diverzánsokat. A zöltsapkások rádión kértek segítséget miközben tűzharcot folytattak az irakiakkal. Egy MH-60 Black Hawk helikopter sietett a segítségükre. Az irakiak már csak 40–50 méterre voltak az elkeseredett harcot folytató zöltsapkások rejtekhelyétől, amikor a helikopter, az időközben meggyújtott jelzőtöltet füstje irányába repülve géppuskatűzet nyitott, majd kisebb sérülésekkel felvette a három katonát és visszatért a saját támaszpontra.

Egy másik, nyolcfős zöltsapkás csoport feladata volt a vezetési pontok és a híradó berendezések rombolása az ellenség mélységeiben. Akció közben megütközött egy 150 fős iraki alegységgel. A tűzharc több mint hat órán át tartott. A segítségükre küldött helikopterek tűzcsapásával együtt 130 iraki katonát öltek meg és sikeresen visszatértek kiinduló bázisukra.

Az ellenség mélységeiben tevékenykedő különleges diverziós csoportok fontos feladata volt az *iraki rakétaindító állások felderítése és megsemmisítése is*. Ezt a feladatot

vegyes összetételű csoportok hajtották végre, amelyek a legtitkosabb USA diverziós alegység, a Delta Force katonáiból, a brit SAS-ezred erőiből és A-10 Thunderbolt, valamint F-15E Eagle repülőgépekből álltak.

A nyugat-iraki sivatagban tevékenykedő diverziós csoportok rendszerint éjszaka közelítették meg a rakétaállásokat, vagy az azokat kiszolgáló és ellátó objektumokat. Ha volt remény a sikeres akcióra, akkor a csoport saját erővel, rendszerint robbantással semmisítette meg a célt. Ha ilyen feltételek nem adódtak, akkor rejtjeles rádióadással riasztották a repülőgépeket és célmegjelölő lézerberendezés alkalmazásával vezették célra a csapást mérő gépeket. Egy ilyen vegyes összetételű csoport két hét alatt több mint 10 Scud rakétaállást rombolt.

A háború utolsó napján, február 27-én Szaddam Husszein végső, elszánt lépésként Izraelt megsemmisítendő, elrendelte az összes rendelkezésre álló „Scud”-rakéta bevetését. Az iraki sivatagban portyázó diverziós csoportok 26 raketaindítót fedeztek fel, amelyeket kilövésre készítettek fel. Azonnal riasztották az A-10 Thunderboltokat. Egyetlen rakéta sem indult el Izrael felé, csak a füstölgő roncsok jeleztek nyomukat a sivatag homokjában. Schwarzkopf tábornok személyes üzenetet küldött a csoportnak, amely így szólt: „...Ti, fiúk, Izraelt távol tartottátok a háborútól!”

Az Öböl-háború győzteseinek parádéin Washingtonban és New Yorkban együtt meneteltek a légierő, a haditengerészet és a szárazföldi erők katonái. Büszkén viselték a megérdemelt kitüntetések. A különleges hadviselés katonái nem parádéztak. Nem szeretik a nyilvánosságot. Ahogyan egyik névtelen képviselőjük közölte a médiákkal: „...mi megmaradunk csendes profiknak!”

A különleges hadviselési erők állománya és szervezete

Mindazon államok, amelyek fegyveres erejébe különleges hadviselési csapatokat szerveztek, arra törekcsenek, hogy ezeknek a csapatoknak a személyi állománya mindenkor készen álljon a legszélsőségesebb körülmények között is a meghatározott feladatok végrehajtására. Ezeket a katonákat felkészítik, hogy éjjel és nappal, sivatagi forróságban vagy sarkköri dermesztő hidegben, lakott vagy lakatlan térségekben, vízen, szárazföldön és a levegőben is képesek legyenek eredményesen tevékenykedni. Az ilyen viszonyok közötti feladat eredményes végrehajtására alkalmas katonák toborzása, kiképzése és megfelelő ellátása rendkívül költséges, ezért csak a nagyhatalmak és a gazdag országok tartanak állandó készenlétben ilyen erőket. Az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság (Nagy-Britannia), Olaszország és Oroszország is nagy gondot fordít a különleges hadviselési erők fenntartására és folyamatos korszerűsítésére.

Az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erejének mindhárom haderőnemében vannak szervezetszerű különleges hadviselési alakulatok.

□ A szárazföldi haderőnél különleges erők (Special Forces), ranger, különleges műveleti repülő, lélektani hadviselési és polgári ügyi alakulatok találhatók. Ezek az alakulatok igen széles körű harci lehetőségekkel rendelkeznek. Részt vesznek a kiképzésben és irányítják a felkelő erőket, illetve a felkelő erők elleni műveletekben, hadműveletekben és a belső rend helyreállításában, valamint a terrorizmus elleni

harcban képesek eredményesen tevékenykedni. Segítik a baráti országok védelmi felkészülését, továbbá humanitárius segítséget nyújtanak válságkörzetekben.

A *légierő állományához* a különleges hadművelleti repülő alegységek tartoznak, amelyek végzik a különleges erők légi szállítását, biztosítják az utánpótlást, valamint lélektani hadviselési és tűztámogatási feladatokat hajtanak végre.

A *haditengerészet* különleges hadviselési erőit a SEAL-csoportok,⁹ a SEAL-csoportokat szállító alegységek és a különleges hajóegységek képezik. Ezek az erők rajtaütéseket, felderítő akciókat, járőrözést, a parti ellenség bénítását, a partraszállási hídfő felderítését és megjelölését, valamint más speciális feladatokat hajtanak végre.

A felsorolt erők hadművelleti vezetését mind háborús, mind békefeladatok végrehajtása során az 1986-ban felállított összhaderőnemi vezetési szerv: az Egyesült Államok Különleges Hadművelleti Parancsnoksága¹⁰ végzi – bár azok továbbra is megmaradnak a haderőnem alárendeltségében. Ez a parancsnokság az elnök és a Vezérkari Főnökök Bizottsága utasításainak megfelelően tervezi a különleges erők alkalmazását.

Az USA különleges hadművelleti erők létszáma (1993)

Megnevezés	Aktív katona	Tartalék és Nemzeti Gárda	Polgári alkalmazott	Összesen
USSOCOM Pság.	446*	8	280	734
A szárazföldi haderő kgs. hdm. erői	14 743	13 899	1 335	29 977
A légierő kgs. hdm. erői	8 150	2 011	1 154	11 315
A haditengerészet kgs. hdm. erői	4 175	1 502	168	5 845
Tengerészgyalogság	18	0	0	18
ÖSSZESEN	27 532	17 420	2 937	47 889

* Légierő: 180; Szf. erő: 161; H. teng.: 87; Teng. gy.: 18

Forrás: Gen. Carl W. Stiner: USSOCOM Wide-ranging Area of Operations. Large-Scale War to Forward Presence. Army, 1993. April, pp. 29–36.s

□ *Nagy-Britannia* fegyveres erői állományában is fontos szerepet töltenek be a különleges hadviselési csapatok.¹¹ A második világháborúban a német Wehrmacht által megszállt Nyugat-Európa tengerparti objektumai ellen, valamint az észak-afrikai hadszíntéren a német és az olasz csapatok hátában hajtottak végre felderítő- és diverziós akciókat.

A világháborút követően is fenntartották a különleges rendeltetésű erőket, amelyek mind a szárazföldi erők (SAS-ezredek), mind a haditengerészet (commando) állományában megtalálhatók. Ezek a speciálisan kiképzett katonák sikeresen tevékenykedtek mind a Falkland-szigeteken, mind az Arab-öbölben lefolytatott hadműveletekben. Jelenleg a boszniai válságtértségben tartózkodik több tucat SAS katona azzal a feladattal, hogy foglyul ejtse és a hágai nemzetközi bíróság elé állítsa a háborús bűnösöket.

□ *Olaszország* is rendelkezik különleges rendeltetésű katonai alakulatokkal, amelyek alapvető rendeltetése a felderítés és a diverziós akciók végrehajtása az ellenség hátában. Az utóbbi években e feladatok mellett előtérbe került a nemzetközi békeműveletekben való részvétel is. Így megjelentek az olasz különleges erők egy-egy Libanonban, Szomáliában és Albániában is. A Szomáliában bevetett Folgoredandár katonái ellen eljárást indítottak a helyi lakossággal szembeni kegyetlenkedések miatt.

Az olasz fegyveres erők állományában három, különböző rendeltetésű különleges alakulat található. Az *első a szárazföldi haderő alpesi dandára*, amelynek feladata a határok védelme a magashegyi körzetekben. Az alpesi dandár katonái kiváló fizikai adottságokkal rendelkeznek, különösen a sziklamászás és a sízés terén.

A *második különleges rendeltetésű alakulat, a San Marco zászlóaljharccsoport a haditengerészethez tartozik*. Fő feladata a partraszállási műveletekben való részvétel, a hídfő felderítése, fontos parti objektumok birtokbavétele vagy rombolása. A San Marco zászlóaljharccsoport katonái már 1982-ben bekapcsolódtak a nemzetközi békefenntartási akciókba is, amelyek során 1984-ig Libanonban végeztek meghatározott feladatokat.

Az olasz fegyveres erők *harmadik különleges rendeltetésű alakulata a Folgore-ejtőernyős dandár*, ennek állományában található egy, az amerikai Special Forces mintájára kiképzett különleges zászlóalj, amelynek alaprendeltetése az ellenség hátában folyó felderítés és diverziós akciók végrehajtása. A háború idejére meghatározott alapfeladat mellett egyre gyakrabban kerül sor olyan békefenntartó és békekikényszerítési feladatokra (pl. Szomáliában és Albániában), melyekre az első lépcsőben a Folgoredandár erőit vetik be.

□ *Oroszország* fegyveres erőinek állományában is jelentős nagyságú különleges rendeltetésű alakulat található. Mind a szárazföldi csapatok, mind a haditengerészet rendelkezik olyan különlegesen kiképzett és felszerelt egységekkel és alegységekkel, amelyek fő feladata az ellenség hátában végzendő felderítés és fontos objektumok megsemmisítése. Ezen alakulatok orosz megnevezése: Szpecnaz (Szpecialnoe naznacsenie = különleges rendeltetés) amelyet a nemzetközi sajtó is széleskörűen használ.

Bár az orosz fegyveres erők struktúrájában jelentős változások történtek az elmúlt néhány évben, és jelenleg is folyik egy haderőreform, annyi mégis ismert, hogy a szárazföldi csapatok állományában továbbra is mintegy 7 dandárba szervezett, 20–25 ezer főnyi különleges rendeltetésű erő van. Minden hadsereg egy zászlóalj és minden front (katonai körzet) egy dandár (esetleg ezred) nagyságú Szpecnaz erővel rendelkezik.

A Szpecnaz-egységek katonáinak kiképzésénél felhasználják az afganisztáni harcok tapasztalatait,¹² de keresik az alkalmazás új formáit és módszereit is. Megbízható nemzetközi sajtóközlemények tudósítottak arról, hogy ezek az egységek egyre gyakrabban kerülnek bevetésre a belső, polgárháborús konfliktusokban. Így történt ez 1991-ben Litvánia elszakadási törekvéseinek meggátlása céljából, valamint a csecsenföldi polgárháborúban is. Emellett a Szpecnaz-katonák megjelentek az ENSZ különböző békefenntartási műveleteiben is.

Az orosz haditengerészet jelenleg 5–10 ezer főnyi különlegesen kiképzett Szpecnaz-katonával rendelkezik a tengerészgyalogság állományában. Ezek a kato-

nák század és zászólalj nagyságú alegységek harcrendjében az ellenség part menti erői és objektumai ellen kerülnek bevetésre. Béke idején nem zárható ki ezeknek az alegységeknek a felhasználása a belső konfliktusok vagy nemzetközi béke-műveletek során sem.

A különleges hadviselés meghatározása (elvek és gyakorlatok)

Amerikai szabályzatban¹³ rögzített elvek szerint a *különleges hadviselés* a nem hagyományos hadviseléssel, a belső védelem és őrzéssel, valamint a lélektani hadviseléssel kapcsolatos feladatokat fogja át.

A *nem hagyományos hadviseléshez* sorolják azokat a feladatokat, amelyeket csak különlegesen felkészített erők képesek végrehajtani. Ilyenek a gerilla-hadviselés során alkalmazott eljárások, a fogságba esés elkerülése és az abból való menekülés, valamint a felforgató tevékenységek.

A *belső védelem és őrzés* feladatai elsősorban a baráti országok fegyveres és belbiztonsági erőinek felkészítésére irányulnak. Ezzel segítik a kormányellenes erők elleni harcot folytató katonai alakulatok eredményes tevékenységét.

A *lélektani hadviselés* az ellenség hadereje személyi állományának és polgári lakossága ellenállási erejének megtörésére irányul.

A felderítő szakkézikönyvben (FM 30-5) rögzítettnél kissé általánosabban fogalmazza meg a különleges hadviseléshez kapcsolódó műveletek fogalmát és tartalmát az FM 100-5 jelzésű hadművelleti szabályzat, amikor rögzíti, hogy: „A különleges műveletek olyan akciók, amelyeket különlegesen szervezett, kiképzett és felszerelt katonai és félkatonai szervezetek hajtanak végre, hogy katonai, diplomáciai, gazdasági vagy lélektani célokat érjenek el nem hagyományos eszközökkel.”¹⁴

Ezeket a műveleteket a szárazföldi haderő, a haditengerészet és a légierő különleges hadművelleti erői hajtják végre, gyakran ellenséges vagy politikailag érzékeny (szenzitív) területeken, az összefegyverezni csapatok hadműveleteivel párhuzamosan.

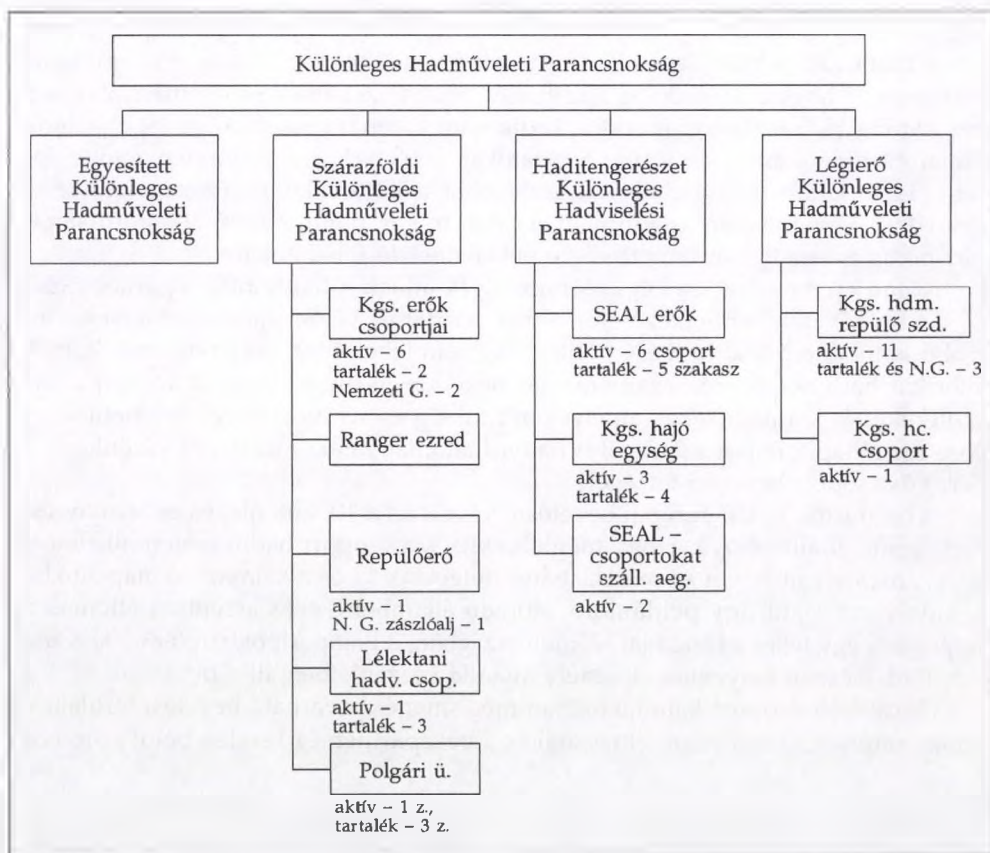
Az Amerikai Egyesült Államok új, 1995-ben elfogadott *nemzeti katonai stratégia*¹⁵ kiemelt szerepet szán a különleges rendeltetésű erőknek. Meghatározza azokat a kihívásokat és fő veszélyeket, amelyek elhárítására a fegyveres erőknek fel kell készülni. Ezek a következők:

- a *regionális instabilitás*, amely elsősorban a volt szovjet köztársaságok, a Balkán, a Maghreb-országok, Afrika nagy része, továbbá Irak, Irán és Észak-Korea területén alakulhat ki kisebb vagy nagyobb intenzitással;
- a *tömegpusztító fegyverek* megléte és elterjedése. Jelenleg még több ezer nukleáris robbanótöltet és hordozóeszköz van harci készenlétben vagy katonai raktárakban mind a volt Szovjetunió, mind az USA, Nagy-Britannia, Kína és Franciaország területén. Teljes robbanótöltetek vagy azok alkatrészei kerülhetnek olyan hatalmak birtokába, melyek azok bevetését tervezik. *Külön veszélyt jelent a vegyi- és biológiai harcanyagok, valamint a ballisztikus rakéták elterjedése*, amelyek egymással rivalizáló, regionális hatalmak vagy terrorista szervezetek kezébe jutva növelnék az instabilitást és megakadályozzák a problémák békés rendezését;

- a nemzetközi veszélyek. A fertőző betegségek, a menekültek, a nemzetközi bűnszövetkezetek, a kábítószer-kereskedelem és a terrorizmus egyre nagyobb fenyegetést jelentenek minden országra és népre. Ezek ellen csak nemzetközi összefogással lehet eredményesen fellépni;
- a demokráciát és a reformokat fenyegető veszélyek, elsősorban a volt szovjet köztársaságokban, Kelet-Európában és a világ számos más térségében észlelhetők. Ezek károsan hatnak a demokratikus államok és a szabad kereskedelem zavaratlan fejlődésére és veszélyeztetik az Egyesült Államok nemzeti érdekeit.

A katonai stratégia a fegyveres erők számára olyan feladatokat szab meg, amelyek meggátolják a felsorolt négy fő veszély kialakulását és terjedését. A stratégia külön rögzíti a *különleges hadműveleti erők feladatait*. Elrendeli azt, hogy mindhárom haderőnem különleges erői készüljenek fel és legyenek képesek *háborúban* konkrét harci feladatok, különleges felderítés, nem hagyományos hadviselés, terrorizmus elleni harc, lélektani műveletek és polgári ügyi tevékenységek végrehajtására. *Békében* pedig vegyenek részt mindazon együttműködési, segítségnyújtási, humanitárius, kábítószer-ellenes, terrorizmus elleni harci és békefenntartási feladatokban amelyeket az elnök és a katonai parancsnokok meghatároznak.

A különleges hadviselés elveinek, erőinek, eszközeinek és módszereinek kifejlesztésében a második világháborút követő évtizedekben mindig az Egyesült Államok fegyveres erői jártak az élen. Tőlük vették át a NATO-tagállamok a részükre legmegfelelőbb elveket és alkalmazási eljárásokat. Ezt indokolta mindenekelőtt az

a tény, hogy az amerikai fegyveres erők rendelkeztek a különleges hadviselési erő harci alkalmazásának (Korea, Vietnam) gazdag tapasztalataival.

Az amerikai fegyveres erők jelenleg hajtják végre a 21. század kihívásainak megfelelő katonai struktúrák és elvek kidolgozását (kialakítását). Ez a munka egy 1986-ban elfogadott törvény¹⁶ alapján folyik, amely szerint 2010-re alakítják ki a 21. század fegyveres erejét, a FORCE XXI-et.

Ennek a haderő-fejlesztési tevékenységnek az egyik fontos területe a különleges hadviselési erők reformja, mely jelentősen megváltoztatja ezeknek az erőknek a struktúráját és funkcióját a jövő katonai konfliktusaiban.

Az amerikai különleges hadművelleti erők folyamatosan fejlesztik és korszerűsítik a Különleges Hadviselési Központ és Iskola (Fort Bragg) által kidolgozott doktrinális elveket és eljárásokat. A korszerűsítésben jelentős szerepe van a gyakorlatban szerzett tapasztalatoknak. A háborús tevékenységi elvekre jelentős hatást gyakorolt az 1989. évi panamai akció és az Öböl-háború, a békeidőszak feladatainak eredményesebb végrehajtása céljából pedig felhasználják azokat a tapasztalatokat, amelyeket Szomáliában, Ruandában és Haitiben¹⁷ szereztek, az ottani polgárháború beszüntetése és a belső rend helyreállítása során.

A békefeladatok közül kiemelten kezelik a *kábítószer-kereskedelem és az Egyesült Államokba irányuló kábítószer-szállítások ellen műveleteket*. Itt elsősorban a mexikói határ mentén, valamint a Karib-tenger térségében folyó műveletek tapasztalatait tartják nagyon értékesnek. A gyakorlati tapasztalatszerzés egyik nagyon fontos területe az a tevékenység, amelyet a különleges hadviselési erők katonái a világ számos országában folytatnak a két- és többoldalú nemzetközi szerződések alapján. Carl W. Stiner tábornok, a különleges hadművelleti parancsnokság főnöke írta egy tanulmányában,¹⁸ hogy a különleges hadviselési erők közel 48 ezres állományából több ezer katona 103 országban tevékenykedik mint katonai tanácsadó, és lát el katonai, humanitárius, oktatási és egyéb feladatokat. 1993-ban az év minden napján legalább 1400, különleges hadviselési szakember teljesített külföldi szolgálatot. Ezek közül 1 fő Mongóliában angol nyelvet tanított, egy dandár erejű alkalmi harccsoport pedig Szomáliában hajtott végre békefenntartó feladatokat.

Külön erre a célra kijelölt különítmények állnak a hadszíntér-főparancsnokok és a nagykövetek rendelkezésére, olyan feladatok végrehajtására, melyekre nagyobb katonai erő kikülönítése politikailag nem lehetséges vagy nem indokolt. Az amerikai hadviselési erők számára már béke idején meghatározták azokat a hadszíntereket és kontinenseket, amelyeken szükség esetén bevetésre kerülhetnek. V előre megállapították a szárazföldi haderő állományához tartozó öt különleges tőernyős csoport bevetési térségét.

A csoportok közül európai bevetésre készül fel a 10. különleges ejtőernyős csoport személyi állománya. Hogy megkönnyítsék a csoport hadművelleti alkalmazását, számos olyan tervet és rendszabályt dolgoztak ki és alkalmaznak napjainkban is, amely ezt segíti. Így például a Colorado állambeli Fort Carsonban állomásozó csoportból egy teljes zászlóaljat Németországban, a Bajor-Alpokban fekvő kisvárosban, Bad Tölzben helyeztek el, amely állandó készenlétben áll a bevetésre.

Hogy a 10. csoport katonái jobban megismerjék a várható bevetési területet és annak katonáit, erre a célra felhasználják a békepartnerség keretén belül szervezett

gyakorlatokat is. Ilyen volt például az 1995 nyarán végrehajtott Cooperative Nugget 95 gyakorlat, ahol a Pfp-ben részt vevő 14 állam katonáival együtt gyakorolt a 10. kgs. ejtőernyős csoport.

A különleges hadviselési erők személyi állományát a háborús és nem háborús műveletek széles skálájára készítik fel.

Az FM 100-5 jelzésű szabályzat¹⁹ az alábbi feladatokat határozza meg számukra:

a) Háborús feladatok: az ellenség szállítási és közlekedési vonalainak bénítása és ipari létesítmények rombolása; felderítési adatok gyűjtése; célok felderítése, a célok megjelölése; a csapásmérő repülőgépek és rakéták célra vezetése; fogságba esett vagy ellenséges területen tartózkodó személyek mentése; tömegpusztító fegyverek helyének meghatározása; az ellenség demoralizálása a lélektani hadviselés módszereinek és eszközeinek felhasználásával; információk gyűjtése az ellenség mögöttes területén; az ellenség területén gerilla-hadviselést folytató ellenálló erők szervezése, kiképzése, felszerelése és tanácsokkal történő ellátása a fogságba esés elkerülésében, a felforgató és szabotázscelemek szervezésében és végrehajtásában stb.

b) *A különleges hadviselési erők a nem háborús műveletek során* elsősorban olyan feladatokat hajtanak végre, amelyek az Egyesült Államok nemzeti érdekeit szolgálják. Ilyenek lehetnek: USA-barát felkelő mozgalmak támogatása; baráti nemzet segítése a felkelés elleni műveletekben; gyors csapások és rajtaütések végrehajtása meghatározott célok ellen; baráti nemzet segítése az országvédelem megszervezésében és a katonák kiképzésében; kábítószer-ellenes műveletek támogatása; terrorellenes akciók végrehajtása; békefenntartó műveletekben való részvétel stb.

* * *

A tanulmány fő célja az volt, hogy bemutassa a 21. században várható katonai konfliktusokkal kapcsolatos elképzelések egyik fontos területét, és részletezze a különleges rendeltetésű erőkkel kapcsolatos azon elgondolásokat, amelyek ezen erők felkészítésére és a jövő század konfliktusaiban történő alkalmazásukra irányulnak.

Mivel a különleges rendeltetésű erők fejlesztésével és várható alkalmazásával kapcsolatos tervek és elgondolások minden államban titkot képeznek, ezért a szerző nem tud teljesen világos képet adni a tárgyalt témáról. Mégis úgy véli, *hogy érdemes a leírtak alapján néhány összegző következtetést levonni*, melyek hasznosak lehetnek az ilyen problémákkal foglalkozó kutatók és hivatásos katonák számára.

1.) A világ vezető hatalmainak vezetői és szakértői keresik a 21. században várható konfliktusok rendezésének, a lehetséges fenyegetések elhárításának módszereit és az ehhez szükséges legmegfelelőbb katonai erőket. Megállapítható, hogy mind Nyugaton, mind Keleten folyik a jelenleginél kisebb, de hatékonyabb fegyveres erők struktúrájának kialakítása.²⁰ A már végrehajtott létszámcsökkentések nem érintették a különleges erőket.

2.) A különleges erők előre láthatóan a korábbiaknál fontosabb szerepet fognak betölteni a 21. század háborúiban és konfliktusaiban, valamint a nemzetközi szervezetek által indított humanitárius és békeműveletekben. Ezt indokolja az, hogy a különleges rendeltetésű erők katonái rendelkeznek mindazon feltételekkel (nyelvtudás, fizikai állóképesség, kiképzettség a túlélésre, a hadszíntér alapos ismerete, stb.), amelyek a feladatok sikeres végrehajtásához szükségesek.

3.) A jövőben várható konfliktusok és fenyegetések kiszámíthatatlan természete és váratlan megjelenése megköveteli azt, hogy minden demokratikus ország rendelkezzen olyan katonai erővel, amely azonnal képes a megfelelő reagálásra. Erre a feladatra leginkább a hivatásos és továbbszolgáló, jól kiképzett katonákból álló, különleges rendeltetésű erők alkalmasak.

4.) A nagyhatalmak példáján okulva és azok fejlesztési elgondolásait figyelembe véve célszerű, ha a kisebb országok is gondoskodnak saját különleges rendeltetésű erők létrehozásáról és állandó készenlétben tartásáról. Ezt követeli nemcsak az ország területének és lakosságának védelme az előre nem kiszámítható váratlan veszélyektől, hanem a nemzetközi szerződésekben vállalt békeműveletekben való eredményes részvétel is.

A szerző írását gondolatébresztőnek szánta és örömmel fogad minden kritikai észrevételt vagy kiegészítő javaslatot, amelyekért előre köszönetet mond az olvasóknak és az írásra vállalkozó szerzőknek.

JEGYZETEK

1. Népszabadság, 1997. július 22.
2. Népszabadság, 1997. július 18.
3. Népszabadság, 1997. július 18.
4. Newsweek, 1997. július 21. „Return of the Rebel”.
5. Goldwater-Nichols Act, US Congress, 1986.
6. A szerző itt az afganisztáni, a Falkland-szigeteki s az Öböl-háborút, valamint a Panama-csatorna övezetben, Szomáliában és Haitiben lezajlott konfliktusok eseményeit értékeli.
7. A. Prohozsev: Oroszország nemzeti biztonsága és a Szpecnaz, a Szpecnaz c. folyóirat 96/3. sz.
8. D. Waller: Secret Warriors, Newsweek, 1991. jún. 17. pp. 18–26.
9. SEAL=Sea-Air-Land=magyarul: tenger-levegő-föld.
10. Eredeti megnevezése: US Special Operations Command.
11. A brit fegyveres erők állományában már a 19. század végén, a búr háborúban megjelentek a különleges, lovas-diverziós egységek, amelyek a „commando” nevet viselték és azt vette át a világközvélemény.
12. Ismert az, hogy az afganisztáni szovjet beavatkozás fő erői kezdetben a gépesített lövész- és harckocsihadosztályok voltak, és csak ezek kudarca után vezették be a Szpecnaz-egységeket és -alegységeket. Igaz, hogy ezek sem győztek.
13. FM 30–5 Combat Intelligence.
14. FM 100–5 Operations, Headquarters, Department of the Army, June, 1993. Special Operations pp. 2–37., 2–40.
15. National Military Strategy of the United States of America, 1995; Chairman of the Joint Chiefs of Staff, Washington.
16. A Goldwater-Nichols törvény, amelyet a Kongresszus 1986-ban emelt törvényerőre.
17. Haitiben 1994 végén és 1995 első hónapjaiban ENSZ-határozat alapján több nemzet katonáival együtt az amerikai 75. Ranger ezred, a 160. különleges hadműveleti repülőezred (a Delta Force) és más lélektani hadviselési és polgárügyi alakulatok vettek részt a béke megteremtésében.
18. Carl W. Stiner: Large-scale War to Forward Presence, Army, April 1993., pp. 29–36.
19. FM 100–5 Operations, Headquarters Department of the Army, jun. 1993.
20. Az Egyesült Államokban a FORCE XXI. elnevezésű program keretében; Oroszországban Jelcin elnök bejelentése szerint 2001-re alakítják ki a modern orosz fegyveres erőt; Kína is jelentősen csökkenti és korszerűsíti haderejét.

Mráz István–Hanuszka János

A katonai vezetés fejlesztéséről

A vezetés fejlesztése napjaink és a közeljövő egyik meghatározó feladatává vált. Ahhoz, hogy ki lehessen dolgozni a jövőképet, szükséges a jelenlegi helyzet feltárása, a hazai vezetéstudományi kutatási eredmények megismerése, a NATO-tagországok hadseregvezetési és -irányítási elméleteinek, elvi és gyakorlati kérdéseinek tanulmányozása. Mindezek után lehetséges a jövőkép kialakítása, a jelenlegi helyzetből a kívánt helyzetbe a megvalósítás megtervezése, illetve az ehhez szükséges erőforrások feltárása. A vezetés fejlesztésére vonatkozó célok a szervezeti felépítés, a korszerű döntéshozatali, vezetési és irányítási rendszerek, valamint eszközrendszerek alapos megismerését, szükségszerű átvételét és alkalmazását állítják a figyelem középpontjába.

A Honvéd Vezérkar szervezetében 1997 szeptemberében megalakult a vezetési főcsoportfőnökség. Ez azt jelenti, hogy – az eddigiektől eltérően – megjelent egy olyan szerv, amelynek rendeltetése a vezetés és irányítás általános elveinek, követelményeinek és szabályozóinak kidolgozása, felső szintű tervezése, koordinálása és a végrehajtás szakirányítása.

A fenti rendeltetésnek megfelelés érdekében tisztázni szükséges az elméleti kérdéseket, amelyek biztosítják a további célirányos tevékenységet. Ennek szellemében tesszük közzé gondolatainkat a vezetés fő jellemvonásairól, törekedve a széles olvasótábor gazdag tapasztalatainak felhasználására.

A vezetés fő jellemvonásainak összefoglalását azért tartjuk fontosnak, mivel e fogalmat sokféle értelemben használja a katonai szakirodalom is. Találkozhatunk olyan fogalomértelmezéssel, amikor a vezetés kulcskérdésének azt tekintjük, hogy a szervezet hogyan alkalmazkodik a környezetben bekövetkező változásokhoz, vagy a beosztottak irányítására, motiválására és ellenőrzésére gondolunk, máskor a vezetést az elhatározással azonosítjuk. Ezen fogalomértelmezéseknek természetesen megvan a létjogosultságuk, a különbség abban rejlik, hogy a vezetés problémakörének mely vetületét emeljük ki.

A vezetéstudomány kutatási eredményeit felhasználva, *a katonai vezetés fő jellemvonásainak* – megítélésünk szerint – az alábbiakat tekinthetjük:

- a katonai vezetést szervezeti alapon értelmezzük, ami azt jelenti, hogy a katonai szervezet meghatározott rendeltetéssel létrejött rendszer, amely embe-
reket, tárgyi-technikai eszközöket és információkat egyaránt magába foglal;

- a katonai szervezetek vezetése mindig egy adott környezeti feltételrendszer keretei között valósul meg. Ennek alapján kiemelt figyelmet kell fordítani a környezet és a katonai szervezet kapcsolatrendszerére, az onnan érkező hatásokra, reagálni azokra úgy kell, hogy azokat befolyásolni is lehessen;
- a katonai vezetés központi elemének a szervezet célirányos működésének biztosítását tekintjük. Ennek során meg kell valósítani a célok kitűzését, a katonai szervezet működésének célirányos megszervezését, annak ellenőrzését, alakítását, azok szükség szerinti megváltoztatását;
- a katonai vezetés meghatározó elemeként kell kezelni az emberekkel való kapcsolattartást, a motiválást és az ellenőrzést.

A katonai vezetés fő jellemvonásainak ilyen megközelítéséből választ kaphatunk a vezetői tevékenység tartalmára, amelyet szintén többféleképpen közelít meg a szakirodalom.

A katonai vezető munkáját célszerű a polgári megközelítéshez hasonlóan vizsgálni, ahol általánosnak tekinthető a *vezetési funkciók, a vezetési folyamatok és a vezetői szerepek* önálló és azok kapcsolódásainak vizsgálata.

A *vezetési funkciók* osztályozása eltérő. A nemzetközi és a hazai szakirodalom többsége a tervezés, a személyes vezetés (operatív irányítás), a koordináció, az ellenőrzés, tagolást alkalmazza. Mi is ezt az osztályozást tartjuk megfelelőnek a katonai vezetési funkciók értelmezésekor.

A *vezetés folyamat* szerinti megközelítése esetén a problémamegoldás logikája szerint kerül bemutatásra a vezetői tevékenység. Ezen értelmezés alapján a munkafolyamat főbb fázisai a katonai vezetés területén az alábbiak lehetnek:

- problémafeltárás és célmeghatározás (feladatstíztázás?);
- problémaelemzés (helyzetértékelés?);
- döntés-előkészítés és döntés (elgondolások kidolgozása és elhatározás?);
- a végrehajtás biztosítása és a végrehajtás, valamint az ellenőrzés.

Ezen hagyományosnak tekinthető megközelítés mellett, a katonai vezetés területén helye van az iránykijelölésből, a problémamegoldásból és a megvalósításból álló folyamatmodellnek is.

A *vezetői szerepeket* a katonai vezetés területén is: személyközi (hatáskör, szervezeti státusz), az információ (gyűjtő és elosztó) és döntési szerepekre célszerű bontani.

A korábbi nézetektől eltérően, miszerint a béke- és a háborús időszaki vezetési funkciók, módszerek azonosak, úgy ítéljük meg, hogy azok eltérőek.

A békeidőszak a háborúhoz viszonyítva sok körülmény vonatkozásában (jogi, anyagi, humán stb.) jelentős eltérést mutat. Ezenkívül békében a háborús körülményeket lehetetlen teljesen szimulálni. Így a vezetési fogásoknak is másoknak kell lenniük. Ennélfogva feladatunk, hogy a békeidőszaki vezetés helyzeteinek alapos feltárásával olyan javaslatokat és ajánlásokat dolgozzunk ki, amelyek hatékonyabb vezetői tevékenységet eredményeznek az MH minden területén.

Ezen rövid gondolatmenet célja részünkről az volt, hogy rávilágítsunk a katonai vezetés fejlesztésének szükségességére. Ennek első lépéseként az elméleti kérdések kidolgozását tekintjük meghatározónak. A Honvéd Vezérkar vezetési főcsoportfőnöksége tisztelettel várja az olvasók véleményét, javaslatait, bírálatát. Az elméleti és gyakorlati szakemberek segítsége nélkül többen nem látjuk biztosítottak

a katonai vezetés fejlesztésének tudományos megalapozását. Ezért feltétlenül számítunk a Magyar Hadtudományi Társaság tagjainak támogatására a katonai vezetés fogalmának, tartalmának, módszerének, rendjének és minden fontos elméleti, illetve gyakorlati kérdéseinek megválaszolásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dr. Balaton Károly: A vezetéstudomány hozzájárulásának lehetőségei a katonai szervezetek belső erőforrásainak feltárásához és mozgósításához; HVK Tud. és munkaszerv. osz. 1994. évi kiadványa

Seebauer Imre-Szabó József: Vezetőképzés a hadsereg jövőjének záloga; Hadtudomány 1996/1. sz.

Végh Ferenc: A Magyar Honvédség reformja; Hadtudomány 1997/1. sz.

Magyar Honvéd Vegyivédelmi Tudományos és Szociális Alapítvány

A magyar katonai vegyivédelmi tudományos munka, a vegyivédelmi szakgyűjtemény (műzeum) fejlesztése és fenntartása, valamint a honvédség vegyivédelmi szolgálata tagjainak és hozzátartozóinak szociális támogatására nyitott közérdekű alapítványt hozott létre: dr. Damjanovich Imre ezredes, az MH vegyivédelmi főnöke, Madaras Péter nyá. ezredes, a ZMKA vegyivédelmi tanszékének egykori vezetője, Simonides József t. ezredes, a m. kir. 101. honv. gk. vh. z. egykori alapító tagja, Sztanó Géza nyá. vezérőrnagy és Reményi Gyula nyá. altábornagy, az MN egykori vegyivédelmi főnökei és özv. Hermann Jánosné, az MH egykori vegyivédelmi főnökének felesége.

Az alapítók felkérésére 1997. január 21-én megalakult a kuratórium, melynek elnöke Böröcsök Rudolf ezredes, az MH 4. g. hdt. vegyivédelmi főnöke, titkára Szombati Zoltáné főhadnagy, az MH 93. P. S. vv. e. humántisztje. Tagjai: dr. Varga József alezredes, hadtörténész, a HIM munkatársa, Zelenák János alezredes, az MH VAEK parancsnoka, Kórognai Károly nyá. mk. ezredes, az MH VAEK egykori parancsnoka, dr. Kovács Tibor mk. alezredes, a BJKMF vegyivédelmi tanszékének szakcsoportvezető tanára, Mikle Ferenc, a COMASEC Respirátor Rt. műszaki igazgatója, Bäumlér Ede, a GAMMA Műszaki Rt. környezetvédelmi profilvezetője, Págány István mk. ezredes, az MH mb. vegyivédelmi főnök helyettese.

Az alapítvány székhelye:

MH 93. Petőfi Sándor vegyivédelmi ezred, Kiskőrös.

Levelezési címe: 6201 Kiskőrös, Pf.: 1.

Telefon/fax: (78) 312-144.

Adószám: 18351844 103.

Az alapítvány általános céljai megvalósítása érdekében az alapító okirat felsorolja azokat a részfeladatokat, formákat és feltételeket, melyekhez támogatást nyújt, illetve amelyeket figyelembe kell venni a támogatások odaítéléséhez. Az alapítvány a csatlakozók, támogatók önkéntes befizetéseiből, adományaiból, és ha lehetséges a gazdasági tevékenységéből eredő nyereségből gazdálkodik, nyújtja támogatásait. Az alapítványnak befizetett adomány adózási kedvezményt élvez, az adóból levonható.

Az adományozók kiköthetik, hogy a három fő cél közül melyikre, illetve milyen konkrét célra szánják adományukat.

Az alapítvány javára a következő bankszámlára küldhetők adományok:

Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Rt. kiskőrösi fiókja
Számlasszám: 11732057-20026680

Az alapítványról részletes felvilágosítással szolgál a kuratórium titkára, illetve Págány István mk. ezredes (tel.: 166-5104; 140-8971; 246-0255).

Seebauer Imre

Az önvezetés képessége a vezetői kreativitás feltétele

A MH szervezeti átrendeződésének legmozgalmasabb szakaszában vezetéselméleti cikket olvasni bizonyára nem tartozik a legérdekesítőbb foglalatosságok közé. A vezetők többségét ugyanis nem az irodalomban olvasható megoldások, hanem a szervezetek átalakításának és modernizálásának, a vezetés megszilárdításának komplex feladatával összefüggő fejlesztési kérdések foglalkoztatják. Az új szervezeti struktúrák létrehozása azonban csupán a felszíni kereteket teremti meg, a szervezetek átalakítása csak következménye a mélyebben tapasztalható problémáknak, mert a feladatok gyakorta összetettebbek annál, mint amilyeneket struktúráváltással meg lehetne oldani. A tanulmány szerzője osztja azok nézetét, akik szerint a problémák megoldását többnyire a vezetői hozzáértés és beállítódás segíti elő. Ez a megállapítás a honvédségre is érvényes még akkor is, ha szükséghelyzetéből rákényszerült a struktúráváltásra. A szerző a vezetői magatartás legfontosabb elemének a kreativitást, annak elsőrendű feltételeként pedig az önvezetés képességét jelöli meg, s az alábbiakban ezt az állítását igyekszik sokoldalúan indokolni.

A néphadseregben kialakult vezetői ismeretek, illetve képességek és a vezetői beállítódások csak részben esnek egybe napjaink igényeivel. A rendszerváltás óta sem alakult ki megfelelő arányosság a célok kitűzéséhez, a problémák megoldásához szükséges kreativitás és az előljáró által megszabott feladatok végrehajtásához szükséges feladatleosztási tudás között. Feladatleosztás, vagy menedzselés? A feladatok leosztása és az azok maradéktalan végrehajtását megkövetelő magatartás a két világrendszer szembenállásának korszakában a katonai vezető legfőbb erényei közé tartozott. Napjainkban mások a követelmények. Jelentősen megnőtt az igény a leadership: a célkitűző, irányt adó és a manageri: a rendelkező, támogató tudással rendelkező vezetők iránt. Mindkét kategória a vezetéselmélet által megfogalmazott tulajdonságokat igényel a vezetőktől.

Visszanézve a történelembe, azt látjuk, hogy a vezetési elvárásoknak e két formája nem ismeretlen: a hadvezéri és a vezénylő tábornoki gondolkodással és magatartással szemben is voltak hasonló követelmények, csak nem a tudomány, hanem a vezetés művészete oldaláról. Amikor is nem annyira az elméleti tudás, mint az önvezetési tapasztalat, képesség megléte határozta meg a vezetők kreatív gondolkodását, illetve a cselekvéseit.

Napjainkra a vezetői gyakorlatot a vezetés- és szervezéselmélet, de a természet és a társadalom más tudományainak ismeretei alaposan átírták. Ezzel a tudo-

mányok mintegy le is írták a vezetés művészeti oldalát. Jól vezetni azonban csak a tudományos ismeretek és az évezredes vezetési tapasztalatok összhangjában, egyensúlyban tartásával lehet. Ez a megállapítás különösen érvényes a katonai vezetésre, hiszen a vezetéstudomány a katonai gyakorlat tapasztalataiból szintetizálta alapismereteit. Ezek a tapasztalatok még ott vannak a katonai kultúrában, de nincsenek kielégítően formába öntve. Ugyanakkor az egyoldalúan csak a tudományos módszerek alkalmazására felkészített vezetők gondolkodásában az intuitivitás háttérbe szorult. Az MH-ban, ahol a vezetés gyakorlatát a számítástechnika alkalmazása még áthatóan nem befolyásolta, és a vezetéselmélet művelése is intézményt keres, a vezetési elvekről, módszerekről alig folyik tudományos diskurzus, a vezetői gyakorlatban feltételezhetően még a művészi oldal van túlsúlyban. Ennek vannak előnyei és hátrányai. Előnye, hogy a vezetés oktatási rendszerének kialakításánál a nyugati tapasztalatokat figyelembe lehet venni, hátránya, hogy szűkös az egyetemes, elméletileg megalapozott, legitimált tudásbázis. A meglévő vezetési tudásbázist is a hatalom és nem a tudomány legitimálja. Korunkra jellemző, hogy a tapasztalatokat csak az intézménnyel rendelkező tudomány legitimálhatja és választhatja le a hatalmi státuszokról. Ezért szükségszerű a katonai vezetéselméletet művelni, értelmezni a polgári vezetéstudomány elveit és módszereit, ugyanakkor művelni és tudományos formát adni a vezetés még élő művészeti oldalának. Ezt nem lehet sem politikai céloknak, sem a generációváltás érdekeinek alárendelni.

Az önzetetés képessége: az elméleti tudás és a gyakorlati tapasztalat szintézise

A katonai vezetés a szervezetnek az a funkciója, mely minden más szervezeti funkció fejlesztését és működtetését gondolatilag megalapozza, végzését irányítja, a funkciók összehangolásával a szervezet működéséről, fennmaradásáról és fejlődéséről gondoskodik. A vezetésről függ, hogy a szervezet tagjai hogyan fejthetik ki tudásukat, képességeiket, hogyan kapcsolódnak be a haderőfejlesztés problémahelyezeteinek megoldásába, hogyan hajtják végre a megszabott feladatokat. Ebben kiemelt szerep jut a felső katonai vezetésnek, mivel ott tűzik ki a célokat, tervezik meg, döntenek el a szervezet felépítését, a vezetési szinteket, a funkciókat, a szervezetben a munkamegosztást, a kooperációt, szabályozzák a hatalmi és a szakmai viszonyokat, a folyamatok végzésének, a személyi állomány felkészítésének rendjét, az anyagi, a technikai és a pénzeszközök elosztását.

A döntések hosszú távra meghatározzák az MH működésének rendjét és fejlődésének irányát. Éppen ezért a döntések meghozatalát nem kevés töprengés, mérlegelés, vizsgálat előzi meg. Ezen a szinten a döntéseknek legnagyobb a kockázata, ezért az a döntéshozó egyéni felelőssége is. A kockázatvállalás elviselése megterheli az idegrendszert, nem könnyű a felelősség súlya. A konkrét helyzethez az elmélet konkrét megoldást nem nyújt. Éppen ezért ehhez a munkához nélkülözhetetlen, hogy a vezető ismerje önmagát, képes legyen szabályozni maga és környezete viszonyát, uralkodni a tudatán és a testi valóságán, függetlenítenie magát minden külső és belső zavaró tényezőtől, érzékelni a tudatalatti jelzéseit, nem csak tudni meg is érezni: melyik döntés a jó, az

igaz. Ahhoz viszont, hogy ez a képesség meglegyen a vezetőben, magas szintű elméleti tudásra és hatalmas tapasztalatra kell szert tennie.

A katonai vezetők ma abba a helyzetbe kerültek, hogy a társadalmi változások kikényszerítették az MH átszervezését. A korábbi korokból származó átszervezési tapasztalatok tudományos feldolgozása szegényes, különösen a vezetésre, a vezetői gondolkodásra, az általuk követett gondolati modellekre vonatkozóan. A nyugati tudományos ajánlások pedig a még előttünk járó szervezetekre alapoznak, bevezetésüknek tehát nagy a kockázata. Ezért az MH átszervezésével kapcsolatos célok, irányok és teendők meghatározásához jelentős alkotómunkára volt/van szükség. Ezt igénylik és mutatják a megjelent tanulmányok, vezetői tájékoztatók, riportok. A célok, elképzelések egyik kulcskérdése a haderő szervezeti struktúrájának átszervezésén túl a vezetés új rendszerének, a célszerű munkamegosztási rendnek a kialakítása, és az állomány felkészítése az új munkakörök végzésére.

Ehhez a nagy munkához, a megfelelő tudás megszerzéséhez és a szükséges módszertani eligazodáshoz célszerű ahhoz az időszakhoz is fordulni, amikor a vezetéselmélet alapjai a katonai vezetési gyakorlatból kibomlottak. A vezetéselméleti kutatás a hadseregünkben is ennek a kornak feldolgozásával kezdődött, hozzátevé, hogy az alapl művek ismeretének hiányában több pontatlansággal. A tanulmány egyik célja ráirányítani a figyelmet azokra a tudományos forrásokra, amelyek a születésüknél még a katonai gyakorlatból merítettek, amikor a vezetés művészeti elemei még maradéktalanul jelen voltak. Az elvek megfogalmazói a saját vezetői gyakorlatukat, művészetüket öntötték formába. A létrehozott tudományos gondolatok még a szerzők önvezetésének voltak a termékei. Ez a szükséglet él ma is, annyi különbséggel, hogy a tudományok már sok ismeretet szolgáltatnak, de a problémák felismerése, valamint összevetése a megoldásra vonatkozó ismeretekkel és alkalmazásuk lehetőségeivel, nem kevés önvezetési képességet és tudást követel.

Az elméleti igényeket kielégítő vezetési kutatások a civil szférában a 19. század végén kezdődnek és *Taylor*, illetve *Fayol* neve fémjelzi őket. Ebben az időben a katonai és a civil szféra között fejlettségi különbségek voltak. A katonai szervezetekben a 18–19. században kialakult a lineáris és törzskari struktúra. Ez a struktúra tette lehetővé a tömeghadseregek vezetési gyakorlatának kifejlődését. A katonai vezetés gyakorlata motiválta Taylort és Fayolt a vezetési tapasztaltok átvételére, de egyben a civil szféra igényeinek megfelelő átalakítására is. Kutatásaikat közel egy időben végezték. Ennek ellenére eltérő következtetésekre jutottak, mindketten felismerték azonban a funkciók létét a szervezetben, és hozzájárultak a funkcionális struktúra szerepének a megfogalmazásához. Taylor az üzemszervezés, az üzemvezetés szintjén folytatott kutatásokat. Kidolgozta és a gyakorlatban alkalmazta a munkafolyamatok elemi mozzanatokra való felbontásának és betanításának elvét.

Taylor filozófiájának lényege: nem a munkás dolga a munkavégzés technológiájának kidolgozása, azt a szakméműköknek, kell tudományos alapon megtervezni és előírni. E filozófia megvalósítására azonban nem voltak megfelelő ismeretekkel felkészített üzemvezetők. Ezért a munkások felkészítését és irányítását rész-funkciókra bontotta. Ezzel Taylor a funkcionális vezetés elvét fogalmazta meg, ami eltért az akkori katonai vezetés lineáris alegységszintű rendjétől.

Fayol a bányáiparban alkalmazta és kutatta a hatékony ipari vezetés elveit.

Taylorral szemben azonban nem az üzem szervezésében és vezetésében, hanem a *vállalatvezetés fejlesztésében* vélte megtalálni a szervezeti hatékonyság növelésének módszereit. Fayol a vezetés funkcióinak és elveinek megfogalmazásával vitathatatlan katonai tapasztalatokat alkalmazott az ipari vezetésben, és alkotta meg részben máig érvényes fogalmait. Az egyszemélyi vezetés, a törzskar és a szakmai vezetőszervek szükségességének igazolására kidolgozott elvek még a francia hadsereg vezetői számára is új ismereteket jelentettek.

Fayol munkásságával célszerű részletesebben foglalkozni mivel a vezetéselmélet leglényegesebb fogalmi apparátusa az ő munkássága alapján jött létre: ő határozta el egyértelműen a szervezet funkcióit a szervezeti működés más funkcióitól, továbbá ő mutatja ki a vezetésnek, mint szervezeti funkciónak általános tulajdonságait és érvényességét a többi funkció összehangolásában, valamint azt, hogy a szervezet sikere a vezetés függvénye. Bemutatta a koncepció és a megvalósítás összekapcsolásának szükségességét és lehetőségeit, ezzel lényegében a *menedzserelmélet* alapjait fogalmazta meg. Felkészültségének eredményeként munkásságára a természettudományos alapok és a tapasztalatokban jelentkező lényegek kreatív megragadása, megfogalmazása a jellemző. Ő bírálta elsőnek azt a szemléletet és gyakorlatot, mely a vezetés az egyéni adottságok és tapasztalatok szférájába sorolta, mely nem ismerte el az elmélet jogosultságát a vezetés elveinek, törvényeinek megismerésében. Szerinte a vezetés szabályokba foglalható, formalizálható, de egyben humántevékenység is, melyet a humántudományoknak is művelniük kell.

1918-ban kiadott könyvében elhatárolja a vezetési tevékenységek csoportját a szervezet más tevékenységcsoportjaitól. Ez azért lényeges, mert az első olyan elméleti meghatározás és módszer, amikor a kutató topológiaiilag elhatárolja egymástól a szervezet funkcióit és megfogalmazza tulajdonságukat.

A feladatok és a funkciók értelmezése

A szervezeti funkciók egyben a vezetés szervezetének felépítését is meghatározzák. A szervezeti funkciók topológiai elkülönítése és meghatározása jelen van az MH gyakorlatában is, csak *fő feladatoknak*, vagy *feladatcsoportoknak* nevezik, s tekintve, hogy a feladatok mindig a kialakult helyzethez kötöttek, folyamatos átrendeződésen mennek keresztül. Érdemes a fő feladatok csoportosításának egy leegyszerűsített változatát áttekinteni:

1. békefeladatok, a válságkezelés és a fegyveres küzdelem megvívása;
2. felderítés;
3. harckészültség és mozgósítás;
4. felkészítés-kiképzés, tanintézeti képzés, tudományos munka;
5. humán erőforrás-gazdálkodás, személyzeti munka;
6. haditechnikai fejlesztés;
7. logisztikai biztosítás, elhelyezés és egészségügy;
8. társadalmi és nemzetközi kapcsolatok fenntartása;
9. jogi, igazgatási tevékenység;
10. pénzügyi, gazdasági tevékenység;
11. vezetés.

A felsorolás elemei a katonai sajátosságokat figyelembe véve összeegyeztethetők a gazdasági szervezetek funkcióival. A felsorolt fő feladatok csoportosításához a katonai vezetés szervezete szerkezetében alkalmazkodik. Ezt tapasztaljuk az új vezérkari és csapatszervezetek kialakításánál. Ezért meggondolandó lenne a ma feladatként értelmezett tartalmakat funkciókként kezelni és rendszerét megalkotni. Ezt a megközelítés stabilizálná az MH-n belüli munkamegosztás szerkezetét. A feladatok, kijelölése megszabása így mobilisabban lenne kezelhető. Erre most van a legalkalmasabb időszak, amikor a vezetési szervek felépítése jelentős átalakuláson megy keresztül. Ez az átalakulás szükségszerűen megköveteli a funkciók, a rész-funkciók fogalmi rendszerének tudományos vizsgálatát. E munka fontosságát fejezi ki a Hadtudomány folyóiratban e tárgyban közzétett cikkek sora is. Ezen írásnak nem célja összefoglalni a hivatalos és a javasolt értelmezéseket, csak néhány megjegyzést tenni a munka további folytatásához: – a funkciók megosztása legyen összhangban az MH rendeltetésével, szervezeti hierarchiájával; – a szervezeti funkciók értelmezését és fogalomrendszerének leírását olyan mélységig célszerű kidolgozni, hogy a megvalósítás folyamatai általuk tervezhetők legyenek; – a fogalmak konkrétsága adjon lehetőséget a szervezeti működéshez szükséges normarendszer módosításához; – alapját képezze a munka, illetve a harctevékenységek koordinációjának; – a jelenlegi hatalmi viszonyok érvényesülése ne határozza meg a topológiáját; – szerkezete alapot adjon a képzés rendszerének fejlesztéséhez.

A hadseregek a rendeltetésük meghatározásakor mindeddig abból indultak ki, hogy a háború a társadalmat legnagyobb mértékben veszélyeztető folyamat, ezért az első és minden más tevékenységcsoportot meghatározó funkciója a fegyveres küzdelem megvívása. A háborús veszély csökkenése és a költségvetési előírások kényszerhatása azonban más megfontolásra késztet. Célszerű a haderőnek a béke-, a válságkezelés és a háború megvívásának feladatcsoportjait önálló funkciókként kezelni, valamint a szerkezetét is ilyen sorrendben kutatni és tervezni. A funkciók végrehajtásának tervezésénél a hosszan tartó békehelyzetből kellene kiindulni, tisztázni a békefunkciókat, illetve azok megvalósításának folyamatait, erőforrás-szükségeit, költségeit, a megvalósító szervezetek struktúráit és kultúráját. Majd erre a tervezetre alapozva vizsgálni, hogy milyen változatok vezethetnek a békehelyzetből a másik két funkció tevékenységeihez.

Az MH funkcióinak a békehelyzetből kiinduló analízise és végigvitele a háborús konfliktusig, a tevékenységek olyan képzeletbeli hálózatát mutatná, amelyben visszafelé haladva különböző valószínűséggel bekövetkező helyzetekben a végrehajtandó folyamatok rendje lenne kiolvasható. Az informatika forradalmának korszakában ennek nyilvántartása és karbantartása, felhasználásra való előkészítése nem jelenthet gondot. Ma már olyan tervezési projektek vannak, amelyekkel minden katonai folyamat előtervezhető, tervezhető és végrehajtása irányítható. A 70-es években erről csak álmodhattunk, de csináltuk és számoltunk számológéppel vagy második generációs számítógéppel egy-egy folyamatterven hetekig. Ennek a munkának az eredményei ott vannak a parancsnoki és a törzsmunka grafikonjaiban. Ma ezeknek a grafikonoknak az újraszámítása, átalakítása, konkrét helyzethez való igazítása percek alatt elvégezhető lenne. Csak fogadókészségre, követelménytámasztásra és felkészítésre lenne szükség.

A vezetés, az irányítás és a szervezés viszonya, a kormányzás fogalma

Elsőnek a vezetés, az irányítás és a szervezés viszonyában a mai napig is fennálló ellentmondó értelmezéseket célszerű tisztázni. A vezetési rendszer hierarchiájában a vezetés és az irányítás alá-fölé rendelése, valamint a szervezésnek a vezetés funkciójaként való értelmezése az elmúlt 40 évben a magyar tudományos életben vég nélküli vitákhoz vezetett. Fölérendeltje-e az irányítás a vezetésnek, vagy az irányítás a vezetésnek csak egy funkciója? Ugyanez a kérdés a szervezés kontra vezetés viszonyában. A viták tudományos érvek mezében folytak ugyan, a valóságban azonban személyi és intézményi érdekek húzódtak meg mögöttük. A Magyar Honvédség átszervezésével összefüggő kidolgozások is hordozzák a viták következtében kialakult terminológiai zavart. A pontatlan és ellentmondó megfogalmazások, az új szervezet működtetéséhez kidolgozásra kerülő normarendszernél tapasztalható értelmezési problémák a szervezetek működésében zavarokat okoznak.

A rendszerelemzés módszertanának alkalmazásával nyilvánvalóvá vált, hogy az *irányítás* jelensége nem csak a társadalmi létben van jelen. A biológiai létben az életben maradás, a fajfenntartás genetikailag beprogramozott megvalósítása irányítási modellek szerint értelmezett. E modellek szerint a biológiai organizáció irányító és irányított elemeket összekapcsoló bonyolult struktúrákból épül fel. Ezek az irányítási struktúrák hangolják össze a biológiai elemek életközösségeit. Az irányításnak e modelljei a társadalmi szerveződésekre is értelmezhetők. Alkalmazásuk feltétele azonban az, hogy a szerveződéseknek legyenek céljai és végrehajtandó programjaik, továbbá behatárolt legyen az a tér, ahol az autonómiájuk érvényesülhet. Ehhez viszont a társadalmi szerveződésekben a vezetés célkitűző, tervező, szervező, ellenőrző funkcióinak gyakorlására van szükség. A szervezetet irányítani csak akkor lehet, ha van célja, feladata és van megszabott, behatárolt mozgástere.

A társadalmi szerveződésekben kétféle irányítási rendszert különböztethetünk meg:

- a közösségi funkciót, melyet a közösség azért tart fenn, hogy a szervezet által nyújtott életfeltételeket és az abból eredő érdekek érvényesítéséhez a szervezethez tartozó természetes úton fenntartsa;
- a vezetési funkciót, amely lehetőséget ad a kitűzött célok, a megszabott feladatok eléréséhez, végrehajtásához és mesterséges úton hozza létre a természetes szervezethez képest hatékonyabb szervezethez.

Az első esetben a közösség olyan célok elérésére törekszik, amelyet minden tag – így vagy úgy – sajátjának érez, elfogad és a közösségi működés szükségleteit valamilyen szinten kielégíti. Ezeket a közösségi célokat korábban a vezetés fogalmazta meg, de már a közösségi tudat részévé váltak és állandósultak. Nem célszerű, ha a vezetők beleavatkoznak az irányításnak ebbe a folyamatába, mert az a természetes szervezethez csökkenéséhez vezethet, és ezáltal önmaguknak hoznak létre megoldandó problémahelyzeteket. A második esetben pedig célszerű, ha a vezetés részfunkciójaként értelmezett az irányítás. Fayol ezt közvetlen irányításnak nevezi. Ezt fejezik ki a harcvezetés, a tűzvezetés stb. fogalmak is. Van az irányításnak egy másik értelmezése is, ahogy az a kormányzás fogalmánál Fayolnál is megjelent.

Ugyancsak tisztázandó a szervezési funkció értelmezése. A vezetéselmélettel párhuzamosan kialakult a szervezéstudomány is. Természetesen képviselői között ki-

bontakozott a „tyúk-tojás” vita. Mára ez a vita elcsitult és a vezetők többsége tapasztalta, hogy a szervezés nem önálló szervezeti funkció, a szervezésre létrehozott szervek nem képesek a vezetés más funkcióitól függetlenül feladataikat ellátni. A szervezet építésének megtervezése, megszervezése és irányítása vezetői feladat. A felgyorsult világunkban az állandó változás dominál. A változás szükségességét a környezet kényszeríti ki. Nem mindegy azonban, hogy miként reagál a vezető e kényszerhatásokra. Ha elkésik a reakció, akkor a szervezetet az eltunyulás, ha pedig idő előtt történik a reagálás, a szervezetet a szétesés veszélye fenyegeti. A katonai szervezetekben a változást, ezáltal a szervezőmunkát kiválthatják:

- gazdasági okok, az állami vezetés megszorító költségvetési politikája;
- társadalmi okok, a közvélemény szemléletének a hadsereg kedvezőtlen alakulása;
- kulturális okok, a hagyományörzés és a modernizáció ellentmondásai;
- emberi okok, a megélhetésben, a foglalkoztatás biztonságában, a veszélyeztetettségben bekövetkezet elmozdulások.

A katonai vezetők, ahogyan gyakorolják a szervezési funkciójukat, úgy közvetítik, illetve idézik elő a gondjaikra bízott szervezetben az átalakulást. Ez a munka gondos tervezést igényel, hogy csak a szükséges mértékű legyen az átalakulás, hiszen az kihathat a szervezet minden területére, mivel a változás érinti a természetes irányítási folyamatokat is. A szervezési munka igényli a beosztottak széles körű bevonását, állandó tájékoztatásukat, a rendszeres kommunikálást velük. Célszerű a szervezési munka irányítására felelőst kijelölni, esetleg ad hoc bizottságot is létrehozni. Ezt azért is szükséges tenni, mert a jelenlegi vezetési struktúra a szervezési munka végzésére nem is rendelkezik megfelelő szervvel. A szervezési döntések előkészítéséhez, a várható kedvezőtlen hatások kivédésére az egész vezetési szervezet tevékenységét koordinálni szükséges. Különösen fontos a változásokra az állományt felkészíteni, átképzésüket megszervezni, az új munkaköröket begyakoroltatni. A nagyobb méretű szervezési munkára szakemberek bevonásával fejlesztési programot célszerű készíttetni. A vezetés funkcióját teljeskörűen *csak az egyszemélyi vezetéssel megbízott parancsnok láthatja el*. A munkájának segítésére, támogatására, védelmére rendelt törzs, valamint minden funkcionális szerv csak a munkamegosztásban megszabott részfunkciókat végezheti, ideértve az irányítás funkcióját is. Sem a törzsek, a funkcionális vezető szerv, sem vezetőik nem jogosíthatók fel a szervezet egészére érvényes célok kitűzésére, a feladatok megszabására és elfogadtatására. Ez viszont nem jelenti azt, hogy egy funkcionális szerv főnöke a sajátos funkciót megvalósító szakcsapatok vezetését nem láthatja el. Ilyen alá-főle rendeltség esetén a szakmai viszony mellett a szolgálati viszony is érvényesíthető.

A másik tisztázandó értelmezés a kormányzás fogalma. Fayol a kormányzásról a következőket írta: „A vezetési funkciót nem szabad összekeverni a vállalat kormányzásával. Kormányozni annyit tesz, mint a vállalatot célja felé irányítani, mégpedig a rendelkezésre álló erőforrások lehető legjobb kihasználásával, a hat érdemi funkció együttes gyakorlásával. A vezetés e szerint csak egy a hat funkció közül, amelynek az ellátását a kormányzás (magasabb szintű irányítás) lehetővé teszi. A vezetési funkció esetenként olyan jelentős arányú lehet a vállalatok felső vezetőinek tevékenységében, hogy az szinte kizárólagos jellegűnek tűnhet.” Ebben az észrevétel-

ben néhányan egy fél évszázaddal később létrejövő tudományos irányzatnak, a kibernetikának a megsejtését látják. Mások pedig az említett vita kiinduló okát.

Számunkra a kérdés másképpen jelentkezik. Nagyon lényeges elvre mutat rá Fayol, amikor megkülönbözteti a felső vezetésnek a vezetési és a kormányzási funkcióját. Megítélésem szerint Fayol itt is katonai tapasztalatot értelmzett, és azt olyan vállalatokra vetítette ki, melyek bizonyos kormányzati feladatokat is megoldottak. A vállalatok (bányatársaságok) tulajdonosai, igazgatói arra kényszerültek, hogy közreműködjenek az államirányítás egyes feladatainak megvalósításában, és részfunkcióit átvállalják. Ilyen feladata a hadseregek vezérkarának Fayol munkássága idején is volt, s ezt ő, mivel kapcsolatot tartott a katonai felső vezetéssel, jól érzékeltette.

Napjainkban a hadsereg funkcióinak kiszélesedésével elkerülhetetlen, hogy a katonai felsőszintű vezetés ne vegyen részt kormányzati feladatok megoldásában. A honvédelem az állam funkciója és több, egymás mellé rendelt államigazgatási, gazdasági szerv, szervezet valósítja meg. Nem véletlen az igény a HM és a vezérkar összevonására! Azzal viszont, hogy a vezérkar feladatköre kibővül, a vezetési funkció szerepe és tevékenysége nem változik meg. Az viszont, hogy a kormányzati szervek – miközben a kormányzás funkcióját gyakorolják – a köznapi nyelvvezetben, a törvényekben, a rendeletekben irányításnak nevezik tevékenységük meghatározott csoportját, még nem jelenti, hogy az irányítás magasabb minőségű funkció, mint a vezetés. A kormányzati szférában is van vezetés. Ilyen értelemben a kormányzás és a vezetés egymás mellett gyakorolt funkció. A maguk sajátos tartalmával mindkettőben jelen van azonban az irányítás részfunkciója. Ahhoz, hogy az irányítás részfunkcióként végrehajtható legyen, a vezetési vagy a kormányzási funkció keretében a szervezet elé célokat kell kitűzni, és létre kell hozni végrehajtás feltételeit, ki kell jelölni az alárendeltek mozgásterét stb. Csak a módszere más az irányításnak a kormányzás és a vezetés keretei között.

A szervezéseméleti szakirodalom, de a vezetéseméleti is, az utóbbi években a lineáris, törzskari és funkcionális struktúrával szemben új szervezeti struktúrákra tesz ajánlatot. Problémásnak tartják a hosszú szolgálati utat, az információk lassú áramlását, a szükségtelen centralizációt, a döntések koncentrálását a felső vezetési szintre, a környezeti hatásokra való elkésztett reagálást stb. Az MH felsőszintű vezetése amellett, hogy átszervezi a vezetési szervezetek funkcionális szerkezetét, a vezetési szintek csökkentésével még fenntartja a lineáris, törzskari és funkcionális vezetési struktúrát. Köztudott, hogy e struktúrában alakult ki a feladatok aprólékos megtervezése és a legalsó szinten lévő katonáig történő elosztásának gyakorlata. A szervezet totalitásának fenntartásában a bürokratikus hatalmi struktúra érvényesül, a tervező- és irányítómunka egységes rendje jelen van minden szinten, a folyamatok szabályozottsága az alsó és a felső vezetési szintek között lényegében azonos. Ez behatárolja a vezetési szerepeket is. A döntések fokozatosan a magasabb szintekre kerülnek, és ezzel pedig felduzzad a felső és a középső vezetési szervezetek létszáma. Békében a szervezet vezetése elmeredhet, nem tud időben reagálni a környezeti hatásokra, eltunyulhatnak a katonák, csökkenhet a fegyelem, elvesztheti képességét a feladatok végrehajtására. Megváltoztatható-e az eddig minden átszervezésnél bekövetkező folyamat? Régi szemlélettel biztosan nem. A katonai gyakor-

lat viszont nem nélkülözheti ezt a struktúrát. Az ellentmondások feloldása az új vezetői generációra vár.

A gazdasági szervezetekben e kihívásra a felső vezetés struktúrájának megosztásával válaszolnak. Szervezetileg elkülönítik a tulajdonosi (igazgatótanács, felügyelőbizottság) és a végrehajtó (vezérigazgatóság) funkciókat. Ebben a szerkezetben jól megkülönböztethetők a kormányzási és a vezetési tevékenységek körök. Másik megoldás az, amikor a tulajdonosok egyben ellátják a végrehajtó vezetési feladatokat is, és a vezetés szervezetét két szintre bontják. Egy központi szervezetbe összpontosítanak olyan funkciókat, mint a marketing, illetve kereskedelem, a pénzügy, a vagyonkezelés, a számbavétel, a gazdálkodás elemzése, és a szervezet rendeltetését végrehajtó funkciók szerint a központnak alárendelt vezetési szervezeteket hoznak létre. Az irodalom tanulsága szerint a kormányzási (tulajdonosi) funkció gyakorlásában van még mit javítani. A felsőszintű vezetésnek szervezeti és funkcionális megosztása az MH-ban is folyamatban van, és a vezérkar megosztásával még nem fejeződött be.

Az önvezetés lényege

A kihívásra való reagálás másik módja a vezetői magatartás és a szemlélet átalakítása. A gazdasági szervezetekben a legfelső vezetőtől a tulajdonosok elvárják a szervezet sikeres működtetését, a magas profitot. Ha ez valamilyen oknál fogva nem következik be, a vezetőnek távoznia kell. Egyértelmű, hogy ilyen helyzetben a csúcspann hasonlóan jár el a beosztott vezetőivel szemben is. A vezetéstudomány a vezetők egzisztenciális kérdéseire nem tud igaz választ adni, szükségszerűen saját tapasztalatikhoz kell forduljanak. A vezető tapasztalatai megértéséhez, rendszerezéséhez és formába öntéséhez azonban nem támaszkodhat a tanácsadóra, a törzsére, egyedül van saját gondolataival, érzelmeivel, félelmeivel, bizonytalanságaival. El kell sajátítania önmaga vezetését. Még a századunk közepén is minden magasan képzett kreatív vezető tisztában volt az önvezetés szerepével, és tudatosan művelte ezt a képességét. A hadvezérek memoárjaiban különböző fogalmazásokban olvashatók is erre utaló jelzések. Napóleon például minden fontos döntése előtt megkövetelte az egyedüllétet. Ezt olvashatjuk ki a háborús visszaemlékezésekből is, a parancsnokok döntéseiket magukba zárkózva, egyedül hozták meg. A törzseik nagyon fontos feladatokat oldottak meg, de a döntést a parancsnokok a kapott információk és a belső indíttatásaik egységében hozták meg. Ezt, a külső és a belső viszony egységét tükrözi Montgomery tábornagnak a vezetésre vonatkozó megállapítása: „Az a képesség és akarat, amely egy közös cél elérésére sorakoztatja fel az embereket, és a jellem, mely bizalmat sugall.” Tehát képesség, akarat és jellem, mindhárom egyedi tulajdonság, mely a vezető belső lényegéből fakad és onnan sugárzódik át az emberekre. Tuhacsevszkij konkrétabb. Nem szó szerinti fogalmazásban: az a vezető, aki nem képes önmagát vezetni, a csapatok vezetésére sem alkalmas.

Mit kell érteni az önvezetésen, és hogyan függ össze a kreativitással? Elég nehéz a kérdésre válaszolni, mivel a vezetéstudomány ezt a kérdést még nem tette fel. A vezetők pedig rendszerint a viszonyt önmagukkal sajátjuknak, másokkal nem megoszthatónak tekintik, és nem is fogalmazzák meg. Mégis foglalkozni kell a kérdés-

sel, mert a katonai vezetőkkel szembeni követelményekben új elvárások jelennek meg. Ezeknek az elvárásoknak néhány filozófiai aspektusát A vitorlán állítani kell! című tanulmány tartalmazza (Hadtudomány, 1996. 3. szám). Ehhez most kiegészítésként néhány új vezetési elv fogalmazható meg.

Elsőnek az autonómia biztosításának elve. Az életbe lépett új szervezet igényli az alacsonyabb szintű parancsnokok önállóságát, egyben növeli a felelősségüket is. Nagyobb szabadságot szükséges adni a tervező-szervező-ellenőrző munka adott szintéhez jobban igazodó megszervezéséhez és szabályozásához. Ennek következménye, hogy nem lesz egyforma a hadsereg. Minden szinten bizonyos sajátosságok szerint megy végbe a fejlődése, de eredményesebben és hatékonyabban fog alkalmazkodni a környezet változásaihoz.

Másik elv az egyidejűség elve. Ezen azt kell érteni, hogy a vezetés informáltsága a valós időben történjen. Ennek pedig feltétele a vezető szervek ellátása megfelelő számítástechnikai eszközökkel, illetve a parancsnokok, főnökök törzstisztek felkészítése alkalmazásukra. Ez azonban önmagában nem elegendő, olyan vezetési folyamatot és hatalmi struktúrát kellene szervezni, amelyik nem igényli a kettővel alacsonyabb szintig érvényes vezetési elv követelményét. Minden vezetési szint *csak a közvetlen alárendeltjéig* szervezze meg a vezetés rendszerét! A hadsereg egészére, illetve a hadsereggel együttműködők részére épüljön ki egy általános információs rendszer, mely lehetőséget teremt az egyes vezetési szintek megkerülésére. Ezzel lehetőség lenne olyan „híd” építésére, amely a döntésre jogosult parancsnokot és a nem közvetlen alárendeltségben lévő végrehajtó parancsnokot szükség esetén összeköti.

A harmadik a parancsnoki és a törzsmunka egységének elve. A 2. világháború és az azt követő hidegháborús időszak jelentős változást hozott a parancsnoki döntés, az elhatározás meghozatalának folyamatába. A lényege, hogy a fegyveres küzdelem viszonyaira, a kapott feladat végrehajtásának alaptervét, a parancsnoki elhatározást a parancsnok és a törzs együtt dolgozta ki, a parancsnok elgondolásához igazodva, a parancsnok kezdeményező részvétele mellett. Ennek az elvnek megfelelően hozták meg az elhatározásaikat a háborús feladatokra az MH parancsnokai ma is. Ezzel szemben a béke viszonyai közötti döntési esetekben a parancsnok és a törzs szerepe másképpen alakult. A munka szervezettsége ad hoc jelleget öltött. A parancsnok általában nem rendelkezett a cél kitűzéséhez, a kapott feladat végrehajtásának módjára vonatkozó szükséges és elégséges konkrét információval, ezért rendszerint nem volt az elgondolás megalkotásának helyzetében, de kényszerében sem. Megelégedett a munkafeladat megszabásával. Ezért a törzs, a funkcionális szervek munkaszintjeiről indult az érdemi kidolgozó munka. Ezen a munkaszinten ott volt az információ, csak lokális jellegű és nem volt meg a feladat egészét áttekintő ismeret. Így a kidolgozásoknak a valósággal adekvát volta kérdésesé vált, elfogadásuk a problémahelyzetek sorát gerjesztette. A szervezetben állandósult a bizalmatlansági helyzet, melynek a megszüntetésére folyamatos egyeztetési mechanizmus lépett érvénybe. A döntések meghozatalának ideje megnőtt, a szervezet a szükségesnél nagyobb energiát fordított egy-egy döntés előkészítésére. A polgári vezetési irodalom ennek a problémahelyzetnek a megoldására a döntési alternatívák kidolgozását és a döntésre jogosult vezető részére való előterjesztést javasolta. Ez a gyakorlat él a NATO-ban is. Ez a megoldás elfogadható, de a jó döntési alternatívák ki-

dolgozásához is vezetői elgondolás szükséges, azt pedig vezetője válogatja, kinek van. Az eredményes vezetők többéves, évtizedes tapasztalattal gyűjtögetik tudásukat, és megtartják maguknak, hiszen az egzisztenciájuk feltétele.

A fenti három vezetési elv megfogalmazásával még nem merítettük ki a jelen időszaknak a vezetés elveire gyakorolt hatását, de ezek is elegendőek annak szemléltetésére, hogy az önvezetésre a vezetőket fel kell készíteni. Nem várható, hogy a több évtizedes gyakorlat majd azt kialakítja. A vezetői munka mindenkor nagy megterhelést jelent. A vezetőt rendszeresen negatív stresszhatások (is) érik, folyamatosan problémákat kell megoldania, el kell viselnie munkatársai értetlenségét, állandóan alkalmazkodnia kell a környezetéhez. E hatások kimerítik energiáját, kifárasztják, csökkentik munkájának eredményességét. Mindezek elviselése mellett az egyik legnagyobb követelmény vele szemben, hogy legyen kreatív. A vezető rendszerint egyedül marad problémáival, nincsenek segítőtársai, akikkel dilemmáját megbeszélheti. A vezető konzultálhat beosztottjaival, de határozatlanságát, bizonytalanságát, féltelmét nem oszthatja meg velük. A döntéshozatal, az egyszemélyi vezetési rendszerben mindig személyhez kötött, mint ahogy a kockázatot is egyedül kell vállalni. Ezzel magyarázható a hatalmi távolságtartás és a beosztottak bizonyosságot igénylő magatartása, melynek mértéke a megszemélyesített vezetési stílustól függően csökkenthető vagy növelhető, de nem szüntethető meg. Jól mutatja a Pintér István által közzétett felmérés, mely szerint a magyar katonai szervezetben világ-összehasonlításban az egyik legnagyobb a vezetők között a hatalmi távolság és a bizonytalanság elkerülésének vágya. Pintér István ennek okát a piramis struktúrában látja.

E tanulmány szerzője nem a struktúrában, hanem *az önvezetés hiányában határozza meg a jelenség okát.* A beosztott vezetők nehezen tudnak megbirkózni a személyiségüket ért változásokkal. Jól szemléltetik ezt Simon Gábornak az érték-erkölcs-katonai hivatás ellentmondásairól kifejtett nézetei. Ezek az ellentmondások csak az önmagával harmóniát teremtő, az önvizsgálati, elemzési, ellenőrzési tudás, képesség, továbbá a kreativitásnak a környezeti változásokkal lépést tartó fejlesztésével oldhatók fel. Mindezeknek a tulajdonságoknak a megléte visszatükröződik a személyiségében, és attól függően alakul, ahogy a vezetők felkészítették, megszervezték önmaguk feletti vezetést, tudják, képesek megfelelni a vezetés feladatainak.

Vezetésről akkor beszélhetünk, ha a vezető munkája a külső környezetre, a beosztottaira, az emberekre irányul valamilyen cél elérése, feladat végrehajtása érdekében. Ennek a célnak azonban a vezető tudatában meg kell jelennie, születnie. Ez pedig egy befelé, a belső környezet felé irányuló tevékenység, az önmagával való kapcsolat terméke. Ezért a vezetőnek először önmagában kell megérezni, önmagának kitűzni a célt és megélni teljesíthetőségének lehetőségeit.

Az idősebb vezetők önvezetési tudásának és képességeinek személyes megfigyelése, a kérdésekre adott válaszok elemzése és a vezetéselméleti ismeretei alapján a szerző az alábbiakban fogalmazza meg az önvezetés lényegét:

- a szervezeti és a saját cél megérzése, meglátása, és tudatosodása;
- a problémák iránti érzékenység;
- a cél elérését akadályozó tényezők gondolati megszüntetése;
- a megvalósítás útjainak keresése;

- a cél eléréseért – az önmaga feletti uralom által folytatott küzdelem, kommunikáció képessége a tudatalattival;
- a folyamatos felkészülés, az öntanulás kényszere;
- a konfliktusok felvállalása és belső kezelése;
- a belső kiegyensúlyozottság elérése;
- az idő értékelése;
- saját cselekvéseinek, magatartásának folyamatos és kritikus értékelése;
- az ambíció fenntartása, a motiváció folyamatos tudatosítása;
- állandó törekvés a belső és külső hatások kiegyensúlyozására.

Az önvezetés ma még nem tárgya az egyetemi oktatásnak, de a vezetők továbbképzésének sem, tudományos megközelítése is csak napjainkban kezdődött meg.

A döntésemélet az önvezetés vizsgálatát a heurisztikus döntési eljárások kutatásával közelíti meg. Mérő László szerint: „Heurisztikának nevezünk minden olyan szabályt, következtetést, értékelést, elvet, amely egy bizonyos szituációban többnyire érvényes, illetve működik, de nem mindig.” A heurisztikák bevezetésének szükségességét a formalizált döntések egyre szélesebb területek kezelésére vonatkozó igénye váltotta ki olyan esetekre, amikor a megoldandó problémakörben a vezető sokalternatívás döntési helyzetbe kerül, és nincs idő minden egyes alternatívát megvizsgálni. A döntés meghozatalához ki kell zárni a megoldandó problémához nem vagy csak gyengén kapcsolódó alternatívákat, a megmaradókat pedig általánosabb, összetettebb alternatívákba kell összevonni. Ezt mindaddig folytatni kell, amíg nincs lehetőség a megoldást adó logikai vagy intuitív döntésre. A katonai vezetők a gyakorlatukban rendszeresen e gondolatmenetben hozzák meg döntéseiket, hiszen a lehetséges alternatívák végiggondolására általában nincs elegendő idő. A heurisztikus döntésekre való előkészület magas szakmai és vezetési tudást, valamint a hagyományostól eltérő matematikai ismereteket, számítástechnikai felkészülést igényel.

A heurisztikus döntési folyamat tehát a vezető gondolkodási képességétől és tudásának szerkezetétől függ. Ilyen ismeretekért viszont a kognitív tudományhoz kell fordulni. Ez a tudomány foglalkozik a gondolkodás folyamatának megismerésével és dolgoz ki modelleket a tudás és a gondolkodás összefüggéseinek feltárására, bemutatására.

Az önvezetés alapvetően a vezető gondolkodási struktúrájára épül, ezért megismerésére felhasználható a kognitív pszichológiának a gondolkodási sémákra vonatkozó modellje. Ez a modell arra a kísérletekkel igazolt elvre épül, hogy az „emberi agy az információkat nem az észlelt formájukban jegyzi meg, hanem azok eszenciáját a környezeti jelenségekkel, az érzelmi állapotokkal együttesen, valamilyen elvonatkoztatott képi formában előállított” egységekként összegzi és tárolja. A fogalmaknak e képi megjelenítését gondolkodási sémáknak nevezték el. A gondolkodási sémák mennyisége és szerkezetének összetettsége határozza meg az emberi tudást. A gondolkodási folyamatban e sémák döntő szerepet játszanak. A rövid és a hosszú távú memória közötti kommunikációt csak részben szabályozza a külső környezettel fennálló kapcsolat. A belső kommunikáció tudatos uralása szintén az önvezetési képességtől és tudástól függ, fejlesztése a döntések kreatív meghozatalát segíti elő.

Az önvezetési képesség fejlesztésének harmadik oldala a személyiségfejlesztés módszer-

reinek elsajátítása. A tapasztalat és a különböző önfejlesztő technikák arra engednek következtetni, hogy az ember a tudatalattijában rendkívül sok olyan információt tárol, melyeket a tudatos gondolkodásában nem tud felidézni. Megfelelő képzéssel viszont az ember felkészíthető arra, hogy a tudatalattijával kommunikálva fejlessze személyiségét, növelje döntéseinek minőségét, létrehozza gondolkodásának belső egyensúlyát. A fejlett államok hadseregeiben már folyik a katonai vezetők ilyen irányú felkészítése. Nálunk a katonai vezetőképzésben még csak néhány órában, a pszichológia keretében kapnak tájékoztatást a személyiségfejlesztésről a jövő vezetői. A rendszeres önvezetői képességeket fejlesztő tréningek megszervezése, ismeretanyagának kialakítása még várat magára. Hasznos lenne, ha a katonai felsőszintű vezetők egy csoportja vállalkozna a menedzsmetek részére kialakított személyiségtréningek elvégzésére, és a gyakorlati tapasztalataik alapján megkezdődne a tisztii állomány részére is a személyiségfejlesztő tréningek szervezése.

* * *

Összegezve: a Magyar Honvédségben gyökeres átalakulás megy végbe, az átszervezési folyamat a struktúraalakítás szakaszában van. A szolgálathoz kötődő elhivatottságot egyre nagyobb mértékben felváltja az egyéni érdek érvényesítésből kiinduló gondolkodás, holott az átszervezési folyamat nehezebb része még hátravan. Az új struktúrát meg kell tölteni tartalommal. Ez pedig új normarendszert jelent és annak elfogadását igényli. A normarendszer kidolgozása egyfelől a vezetőállomány széles körű alkotó munkáját igényli, másfelől olyan belső viszonyok kialakítását teszi szükségessé, amelyek szilárd alapját képezik a rendeltetésből eredő feladatok végrehajtásának. Ehhez járulhat hozzá az önvezetés tudatos, tervszerű fejlesztésének: a kutatásnak, a képzésnek és a továbbképzésnek a megszervezése. Mindezeket azonban meg kell előznie a szükségesség felismerésének.

HIVATKOZÁSOK

1. Rogers, Ch. T.: Az intuíció, a vezetés parancsoló szükségessége, *Military Review* 1994. 3., 38–50 o.;
2. Mórocz Lajos: Hozzászólás a Vezetőképzés a hadsereg jövőjének záloga című cikkhez, *Hadtudomány* 1996/2.
3. Taylor, F. W.: Üzemvezetés. A tudományos vezetés alapjai.; KJG, Bp. 1983
4. Henri Fayol: Ipari és általános vezetés; KJK, Budapest, 1984 35. o.
5. Turák János: A védelmi tervezés reformjának szükségességéről. *Hadtudomány* 1997/1.
6. Pletser Róbert: A csodafegyver neve CA-Super Projekt; Referenciák Lapja, 1996 2–3. sz. Pletser Robert-dr. Seebauer Imre: A bevezetés körülményei; Referenciák lapja, 1997 4. sz.
7. Henri Fayol: Ipari és általános vezetés; KJK, Budapest, 1984. 38. o.
8. Seebauer Imre-Szabó József: A vezetőképzés a hadsereg jövőjének záloga; *Hadtudomány*, 1996/1. 70. o.
9. Henri Fayol: Ipari és általános vezetés; KJK Budapest, 1984., 40. o.
10. Bógel György-Salamonné Huszty Anna: Vállalatvezetés felsőfokon; BKE Vezetőképző Intézet, 1997.
11. Szabó József-Seebauer Imre: A vitorlán állítani kell!; *Hadtudomány*, 1996/3.
12. Dr. Pintér István: Szervezeti kultúránk dimenziói; Új Honvédségi Szemle, 1996/2.
13. Dr. Simon Sándor: Érték-erkölcs-katonai hivatás címmel a Magyar Hadtudományi társaság II. országos konferenciáján megtartott előadás
14. Mérő László: Észjárások; TypoTEX Budapest, 1994., 81. o.

Szelezsán Norbert

Marketingkoncepció a honvédelemben

Folyóiratunk céljai közé tartozik a fiatal kutatók eredményeinek publikálása, olvasótáborunk általi megismertetése is. Ennek jegyében adjuk közre a jelen cikket, melynek szerzője a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem védelemgazdaság szakának V. éves hallgatója. A téma – a honvédelem, mint marketingtevékenység tárgya – önmagában is újszerű megközelítést nyújt, melynek pozitív megítélésében bízva adjuk közre fiatal szerzőnk írását.

A katonai gazdaság – mint a védettség produktumának materiális feltételeit előteremtő komplex tevékenységi rendszer – alapjában véve a nemzetgazdaság egyik legnagyobb szolgáltatója. E védelmi szolgáltatás sajátossága, hogy a társadalom számára szerepe csak akkor értékelődik fel fontosságának megfelelően, amikor hiánya már érzékelhetővé válik. Ezért békében – amikor nincs fenyegetettségi érzés a társadalomban és nincs reális esélye egy esetleges fegyveres agresszióknak – nagyon nehéz a hadsereg vélt vagy valós érdekeinek érvényre juttatása a rendelkezésre álló szűkös anyagi erőforrások parlamenti költségvetési vita során történő elosztásakor. Ezért ezt a szolgáltatásfajtát, mint az összes többi szolgáltatást, a társadalom és a Parlament számára el kell tudni „adni”. Ezt a tevékenységet talán egy átgondoltabb, a civil életből átvett marketingfilozófiára épülő koncepcióval lehetne végrehajtani.

A katonai gazdaság a költségvetési szervekéhez hasonló, szoros kapcsolatrendszer alapján épül be a gazdaságirányítás, a termelés-szolgáltatás, a humán erőforrás-gazdálkodás, a szociálpolitika és a nemzetgazdaság folyamatrendjébe. Természetesen célja működése két fő időszakában (békében és háborúban) eltérő módon fogalmazható meg: békében a gazdaságosság és a katonai érdekek ésszerű feladatokra történő felkészülésének biztosítása; háborúban viszont a legfontosabb tényező a katonai vezetés által támasztott követelményeknek lehetőségek határáig történő kielégítése. A fentiekből következik, hogy a katonai gazdaságban alkalmazható marketingszemlélet – mely alapvetően piaczgazdasági környezetben értelmezhető – megvalósítása csupán békeállapot feltételei mellett lehetséges.

A következőkben megkísérlem a katonai gazdaság sajátosságaiból adódó jellemvonásokat és a marketingkoncepciót valamiféle konzisztens alpra hozni, így találva kapcsolatot a két, első hallásra igencsak eltérő terület között.

Első lépésben a marketing fogalmi körét szeretném tisztázni olyan szempontok kiemelt figyelembevételével, melyek alkalmasak arra, hogy egy nonprofit tevékenységet, a katonai gazdálkodást, illetve annak egyes részterületeit azonos keretbe tudjuk foglalni. Második lépésben a marketing eszközrendszerének a marketing-mixnek

elemeit próbálom a Magyar Honvédségen belül folyó gazdálkodás egyes területeihez kötni. Harmadik lépésben pedig a katonai marketingkoncepció definíciójának egyik lehetséges meghatározására teszek kísérletet.

A marketing fogalma

A marketing – mely egyszerre filozófia és cselekvésrendszer – alkalmazását nem lehet elválasztani a tágabb keretektől, a kultúra és a történelem kérdéseitől s végső soron attól, hogy *milyen formában történik a javak elosztása a társadalomban.*

A szakirodalom az elosztás három jelentős formáját különbözteti meg: a *reciprocitást*, a *redisztribúciót* és a *piaci cserét*.

A marketing alkalmazásának klasszikus területe a piaci csere: *szűkebb értelemben* olyan vállalati tevékenységet jelöl, mely során a vevők és felhasználók igényeinek kielégítése érdekében elemzi a piacot, meghatározza az eladni kívánt terméket és szolgáltatásokat, megismerteti azokat a fogyasztókkal, kialakítja az árakat, megszervezi az értékesítést és befolyásolja a vásárlókat.

*Kiterjesztett értelemben*¹ viszont a „marketing minden értékkel rendelkező jószág (termék szolgáltatás, eszme, ötlet, érzés stb.) cseréje. Az üzleti-vállalati szférán kívül kiterjed olyan *nem nyereségorientált területekre* is, mint pl.: az oktatás, a kultúra, a válás, a politika és a *védelem*.

Az utóbbi kiterjesztett értelmezés ad rá lehetőséget, hogy a katonai gazdálkodással kapcsolatban egyáltalán marketingkoncepcióról beszéljünk.

A fentiekből látható, hogy megközelítési módomat áthatja a vállalati-üzleti szemlélet. Munkámban a katonai gazdaságot olyan „szolgáltatóként” modellezem, mely költségvetési támogatás fejében az állam fegyveres védelmi igényeit elégíti ki.

A marketing eszközeinek különböző piaci helyzetekben alkalmazott kombinációját marketing-mixnek nevezzük. Elemei:

- *termékpolitika*: terméktervezés, fejlesztés, termékpozicionálás, termékek bevezetése és kivonása, formatervezés és csomagolás, termékutazás;
- *árpolitika*: költségvizsgálatok, fogyasztói árelfogadás, árpolitika, ármeghatározás, költségtérítések, hitelek, árérzékenységi vizsgálatok;
- *értékesítési utak politikája*: értékesítési út tervezése, logisztika és fizikai elosztás;
- *kommunikációs utak politikája*: kommunikációs elvek és következmények, reklám, PR közönségkapcsolatok.

Termék- és árpolitika

Marketingértelmeben *termékpolitikán* a fogyasztói igények kielégítésére szolgáló termékek és szolgáltatások tulajdonságainak meghatározását, valamint fogyasztóknak való bemutatásra vonatkozó elvek és módszerek kialakítását értjük.

A honvédség által nyújtott „szolgáltatás” hazánk védelmének fegyveres biztosítása. Eltérően azonban a szolgáltatásoknak attól a széles körétől, amelyben az állam szerepe magánszférával kiváltható: *a honvédelem nem privatizálható.* Ha a nemzet biztonságát esetlegesen fenyegető veszélyekkel szemben a siker reményében és az előerő veszteségeit minimalizálva kívánunk szembeszállni, akkor a feladatához kiválóan értő, korszerű technikával felszerelt hadseregre van szükség. Ennek jellemzőit, paramétereit közvetlenül nem a fogyasztók, a piac határozza meg, mint ahogy

ez a termelő és a szolgáltató vállalatokra jellemző, hanem a Parlament által elfogadott biztonságpolitikai alapelvek. A Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelvei azonban a 11/1993 (III. 12.)² országgyűlési határozat szerint olyan irreális célok szavatolását írja elő, amire a honvédség az ország gazdasági teherbíró képessége miatt képtelen pl.: a piacgazdaság zavartalan működése, a Magyar Köztársaság területén élők élet-, vagyon- és szociális biztonsága, a nemzetközi béke fenntartása. Ezek olyan túlméretezett célok, amelyek szavatolására egyetlen ország vagy nemzetközi szervezet sem képes az erőforrások szűkössége miatt. Ezért a Parlamentnek konkrét és gazdaságilag megalapozott feladatokat, illetve célokat kellene meghatároznia, melyekhez a kellő anyagi bázist is rendelkezésre bocsátja.

Fontos lenne, ha a felelős törvényhozókban tudatosulna, hogy a katonai potenciál nem olyan szolgáltatás, amit szükség esetén azonnal meg lehet vásárolni és fel lehet használni. A katonai erőnek épp az az egyik jellemzője, hogy egy döntéssel gyorsan megszüntethető. Viszont felfejlesztéséhez, a hadrafoghatóság és a harcckészültség visszaállításához több év, illetve évtized szükséges. Ezért a pillanatnyi helyzet és lehetőség mellett nem szabad szem elől téveszteni a közép- és a hosszú távú érdekeket sem.

Nem szabad azonban a ló másik oldalára esnünk. Hiszen hibás az az elképzelés is, hogy a nemzetbiztonsági politika irányítóinak mindig a legrosszabb eshetőséggel kell számolniuk. Két ok miatt szükségtelen e politikát alkalmazni. Először is az erőforrások korlátozottak, ezért egyik ország sem tud mindenre felkészülni. Az állam védelmi kiadásai és az állampolgár életbiztosítása között párhuzamot vonva megállapíthatjuk: „az ember, ki mindig a legrosszabbra gondol, túl sokat költ életbiztosításra, ugyanúgy, mint egy nemzet a védelmi kiadásokra”³. A másik ok, hogy a jelentősen megemelt védelmi kiadások a környező országokban is hasonló folyamatot indukálnak. Ezáltal felesleges feszültségek alakulhatnak ki az egyes államok között.

Árpolitikán marketing szemléletben a szervezet által értékesítésre kerülő áruk és szolgáltatások árának meghatározására és a gazdasági áreseményre való reagálásra vonatkozó elvek és módszerek összességét értjük.

Amíg azonban egy vállalatnál az árat a piac árelfogadó képessége, a termelés költsége, a versenytársak ára határozza meg, addig a védelem „árát” – mivel e speciális szolgáltatás sajátosságai miatt értékesítése monopolpiacon történik –, a rá fordítható összegeket a központi költségvetés *fiskális* szemléletében szabja meg. A gazdaság a haderő kiépítésének és működésének alapjaként mindig korlátozó jelleggel hat vissza. Más szóval a honvédelem számára az ár sokszor adottság és ebből kell megvalósítani az elvárt hadrafoghatósági szintet.

Megint vissza kell térni Magyar Honvédség alapvető problémájára: nincsenek szinkronban a hadsereg elé állított feladatok és az azok végrehajtására biztosított anyagi eszközök. Először tehát meg kellene határozni, hogy mit vár el a Parlament, mire legyen képes az ország hadereje. Ezzel egyidejűleg azonban meg kell jelentetni az egyes feladatok költségkihatásait.

Az Országgyűlést érdemi döntési helyzetbe kell hozni azáltal, hogy a lehetséges feladatokat és a honvédség meglévő képességeit összevetve, a nemzetbiztonsági kockázatot elemezve képesek legyünk a lehetséges alternatívákat a képviselők elé letenni. Ezt a célt szolgálja a honvédelem tervezési rendjének átalakítása, a program-költségvetési rendszer bevezetése. Ez a hadsereg érdekein túlmenően azért is

fontos, mert így a tevékenysége folyamán a civil kontroll is könnyebben érvényesíthető, illetve a NATO-csatlakozás meghirdetett szándéka szükségessé teszi a tervezési rendszerek közelítését.

Értékesítési és kommunikációs politika

Értékesítési politikán a marketingterminológia a termelőtől, a szolgáltatótól a termék vagy a szolgáltatás fogyasztóig eljutását biztosító szervezetek és az általuk ellátott funkciók összességét érti.

A honvédelem mint egyfajta szolgáltatás – hasonlóan a többi szolgáltatáshoz – általában nem testesül meg a hétköznapiak folyamán. Ezért létének anyagi terhét az adófizetők pénztárcája, fizikai megnyilvánulási formáit a hadköteles állampolgárok szolgálatuk letöltésekor „érzékelik” csupán. Ezért sok szakértő állítja, hogy: „addig a pillanatig, míg az ellenséges haderő az ország területére nem lép, a nemzetvédelem csupán absztrakció, elképzelés, szimbólum vagy érzés.”⁴

A katonai gazdálkodás által materiálisan biztosított fegyveres védelem elosztása nem kötődik adott helyhez, mint az egyes cégek kereskedelmi elosztóhálózata. Ennek oka egyrészt, hogy a fegyveres konfliktus esetén az alakulatok elhagyják békében elfoglalt körleteiket, másrészt „hatókörük” magas fokú mobilitásukból kifolyólag az egész országra kiterjed.

A *kommunikációs politika* a szolgáltató-termelő szervezet és a felhasználó, illetve a fogyasztó közötti információáramlás elveit és módszereit a szervezet oldaláról összefoglaló rendszer. A marketingkommunikáció célja tehát a szervezet célpiacán szereplő fogyasztók (hadsereg esetében az állampolgárok) informálása és meggyőzése. E célra az ún. kommunikációs mixet lehet alkalmazni amelynek elemei: reklám, személyes eladás, eladásösztönzés, PR (public relations = közönségkapcsolatok). A honvédség speciális helyzetéből adódóan csak a reklám és a PR alkalmazása jöhet reálisan szóba.

Reklámon olyan szélesebb körre ható, nem személyes befolyásolást értünk, amelyet egy meghatározott szervezet vagy személy fizet. Alkalmazását a szűkös anyagi lehetőségek korlátozzák.

Közönségkapcsolatokon (PR) a szervezetről alkotott kedvező kép kialakítását célzó magatartást, illetve az ezt céltudatosan segítő módszerek alkalmazását értjük. A PR tevékenységek célja tehát, hogy a közvéleményben kedvező kép alakuljon ki az adott szervezetről, annak tagjairól és tevékenységéről. A PR tágabb, mint a reklám, hiszen esetünkben a honvédség valamennyi megjelenési formájára kiterjed. Ide sorolható a hadsereg tárgyi, vizuális megjelenése (pl. épületek), az állomány megjelenése (öltözet, formaruha stb.), a nyilvánosság előtti közszereplés. Gyakran említik, hogy a PR nem egyirányú kommunikáció, hanem magába foglalja a környezetből érkező információkat, véleményeket is. A PR-rel kapcsolatban beszélhetünk külső szervezeti arcútról (az előzőekben erről volt szó), illetve belső PR-ről, amelyen a szervezet belső kommunikációját értjük. Ennek lényege a belső azonosulás, a szervezeti célokkal való egyetértés. A honvédség számára a belső PR legalább olyan fontos, mint a külső.

Az információáramlás biztosítása a környezet számára elengedhetetlen fontosságú a honvédség feletti civil kontroll megvalósításához. Ezért a kommunikációs politika napjainkban kiemelt fontosságú.

Katonai marketingkoncepció

Az előzőekben a marketing-mix elemeinek honvédségen belüli megnyilvánulásairól volt szó. Most vizsgáljuk meg: hogyan tükröződhet összességében a marketingkoncepció a katonai gazdaságban.

A marketingkoncepció a szervezet működtetését a fogyasztói igények kielégítése érdekében integrálja a minél nagyobb nyereség elérésére. A marketingkoncepcióban foglaljuk össze azokat a legfontosabb törekvéseket, amelyeket a marketingfunkció a szervezeti működés sikere érdekében összvállalati szinten is képviselni próbál.

A katonai marketingkoncepciót a honvédségi specialitásoknak megfelelően megfogalmazhatjuk úgy: a katonai szervezetek működését az Országgyűlés által megfogalmazott feladatok és igények kielégítése érdekében integrálja a rendelkezésre álló javak minél hatékonyabb felhasználásával.

E katonai marketingkoncepció három tartópillérre épül: a „vevői” orientációra, az integrált, koordinált marketingre és a hosszú távú gazdaságos működőképesség fenntartására. (Vevő esetünkben maga az állam, illetve tágabb értelmezésben a társadalom egésze.)

A vevőorientáció alatt olyan gondolkodásmódot és gazdálkodási gyakorlatot értek, amely a Magyar Honvédségen belül minden döntést (katonai, gazdasági, fejlesztési, pénzügyi stb.) az Országgyűlés által megfogalmazott követelményeknek rendel alá.

A katonai marketingkoncepció másik alappillére az integrált, koordinált marketing. Amíg a koordinációt rövid távú folyamatként, a marketing-mix elemei között értelmezzük elsősorban, az integrációra általában már egy hosszú távú, stratégiai cél jegyében kerül sor. A koordináció és az integráció biztosítja, hogy a gyakran ellentétes irányba mutató célok (pl. kisebb költségvetés mellett azonos vagy magasabb védelmi képesség) ellenére az együttes hatás legalábbis kedvezőbb legyen.

Ez lényegében a már előzőekben említett marketing-mix elemeinek (termék, ár, értékesítési, kommunikációs politika) kombinált alkalmazását jelenti. Amire már a bevezetőben utaltam: a katonai marketingkoncepció célja a fegyveres védelem mint szolgáltatás „eladása” a Parlamentnek és a társadalomnak. Mivel béke van, és nincs háborús veszély vagy össztársadalmi szinten érzékelhető fenyegetettségi érzés, ezért nagyon fontos, hogy hogyan tudja érvényesíteni érdekeit a hadsereg a költségvetési tervalku során. Nagy fontossággal bír ekkor a termékpolitika, melyben meghatározódnak a fegyveres védelemmel, a hadsereggel szembeni elvárások. De nem a katonák, hanem a politikusok döntenek el, hogy a honvédségnek milyen elvárásoknak kell megfelelnie. Sajnos, mint már említettem, jelenleg nincs részletesen tisztázva, mi is a pontos feladata Magyarország haderejének. Továbbá a meglévő anyagi keret hovatovább a működőképesség fenntartására sem elegendő, nemhogy a fejlesztésre. Remélhetőleg a közeljövőbeli esetleg NATO-csatlakozás mindkét gondot megoldja. De a termékpolitika keretében a lehetséges feladatokat katonai stratégiai elemzések formájában addig is az Országgyűlés elé kell tenni, s erre alapozva születethet meg a döntés arra vonatkozóan, hogy mire is legyen képes az ország hadserege. A stratégiai tervekkel egyidejűleg azonban – és ez már a védelemgazdasági, katonaközigazdászok feladata különböző költség-haszon-elemzések alkalmazásával – meg kell jeleníteni a feladatok költségkihatásait.

Az árpolitika, a honvédelemre fordítható összegek alakulása a már említett költségvetési alku eredménye. Itt a legfontosabb feladatot az egyes politikai lobbik

megnyerése jelentheti. Köztudott, hogy az államháztartás lehetőségei a leggazdagabb országokban sem elégségesek a különféle, jogos szakmai indokoltaságú szolgáltatások fejlesztésének teljes körű fedezésére. Ezért ennek a tevékenységnek – mely felölelné az egyes politikai érdekeltségű parlamenti lobbikat és a közvéleményt – talán nagyobb hatása lenne a felülről korlátos állami költségvetési támogatás elosztásakor létrejövő, a honvédség számára kedvezőbb tervalku kimenetelére.

Az értékesítési és kommunikációs politika jelentősége az állampolgárok és a politikusok felé irányuló kettős információs csatorna létrehozásában rejlik. Fontos, hogy a közvéleményben pozitív kép alakuljon ki a honvédségről, annak társadalmi szerepéről. Ne csak kényszerűségnek fogják fel létét, mely csupán elnyeli az adófizetők pénzét, hanem a saját és az ország biztonságát és szuverenitását biztosító erő egyik legfontosabb letéteményesét lássák benne. A pozitív kép kialakulását segíthetik a különböző közösségi rendezvények, nyílt napok, bemutatók.

A katonai marketingkonceptió harmadik pillérét a hosszú távú gazdaságos működés biztosítása jelenti. A már tárgyalt területektől való eltérés itt annyi, hogy a marketing hosszú távú orientációt sugall. Ennek alapját azonban a jelentősebb állami figyelem és szerepvállalás jelentheti a hadsereg hosszú távú fejlesztéséhez szükséges koncepciók kialakításában – és ami legfontosabb: finanszírozásának biztosításában. Ezt legjobban talán a programköltségvetés teljes körű bevezetése segíthetné. Ezáltal a civil kontroll is hatékonyabban megvalósulhatna, hiszen ezen eljárás segítségével előre látni lehet majd, hogy a hadsereg a jövőben mire költi el az adófizetők pénzét. A gazdaságosság esetünkben tehát a rendelkezésre bocsátott, az előzőekben már említett hosszabb távra tervezett – és realizált – erőforrások leghatékonyabb felhasználását jelentheti.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a katonai marketing feladata tehát a nemzetbiztonsági kockázat elemzése után az ország optimális védelmi igényeinek meghatározása, ezen igények megismertetése és elfogadtatása a társadalommal és legfőképpen a politikusokkal, az utóbbiakat döntési helyzetbe hozva pedig már a költségvetési alku során realizálni a Parlament által meghatározott konkrét feladatokra az anyagi fedezetet, az adott célok leggazdaságosabb elérése érdekében.

A marketing feltételez egyfajta vezetői filozófiát. Hogy ez érvényesülhessen, a katonai vezetésnek azonosulnia kell a marketinggondolattal, részben mert ő az, ki irányt mutat, részben pedig mert neki állnak rendelkezésére azon eszközök (szervezet, költségvetés, információ), melyekkel a katonai gazdálkodás folyamatai befolyásolhatóak.

JEGYZETEK és FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bauer–Berács: Marketing, 9. old.
2. Hadtudomány 1996/3., 57. old.
3. Power, Economics and Security, 31. old.
4. Power, Economics and Security, 35. old.
5. Bauer András–Berács József: Marketing; AULA, 1996
6. Chikán Attila: Vállalat-gazdaságtan; AULA, 1992
7. A védelemgazdaság makrofolyamatai; Budapest, 1996
8. Hadtudomány 1995/3., 1996/2., 1996/3. számai
9. A gazdaság és a védelem kapcsolata (a Hadtudomány melléklete 1995)

Nagy György

A határforgalom ellenőrzését meghatározó és befolyásoló főbb tényezők

Az államhatár átjárhatóságát, ellenőrzését, a határ őrzését számos, az adott országra jellemző tényező és körülmény befolyásolja. Többek között: az állam földrajzi helyzete, a határ jellege, a nemzetközi és a belső viszonyoktól meghatározott határforgalom nagysága, az állam biztonságpolitikai koncepciója stb. A szerző ezen tényezőket sorra véve – a határőrizetről és a Határőrségről hozott 1997. évi XXXII. törvény figyelembevételével – elemzi a határforgalom ellenőrzésének általános és speciális elveit és gyakorlati végrehajtását.

Az eltelt több mint fél évtized sorsfordító volt. A szovjet rendszer váratlanul összeomlott, s az összeomlással Kelet-Közép-Európa népeire, köztük az egész magyar társadalomra rászakadt a nyugati civilizáció az összes pozitív és negatív termékével. Az úgynevezett szovjet rendszer évtizedekig politikai-katonai eszközökkel elválasztotta a térséget szinte minden új, a világ fejlettebb részein kialakuló és tért nyelő ipari-technikai forradalom eredményeitől, az ezredvég új világtendenciájától. Most szembesülünk korunk világméretű kihívásaival. Nem térhetünk ki előlük, amikor jövőnkéről gondolkodunk. Nemcsak mint katonák, határőrök, hanem mint egyetemesen gondolkodó oktatók sem.

Közép-Európában az államok határai sohasem estek egybe a nemzetek szállásterületeivel, s 1991 óta a regionalitással szemben mégis a mikroállamok sora (Szlovákia, Csehország, Szlovénia, Horvátország) jött létre. Az integráció ellen szól a Szovjetunió és a KGST példája is. Vajon a regionálissá, sőt interkontinentálissá váló gazdasági környezet el bírja-e viselni a totális nemzetállamot a teljes szuverenitással, „lokális” katonai és közbiztonsággal? Hiszen napjaink eseményei e téren az ellenkezőjét bizonyítják.

Az már bebizonyosodott, hogy a kis – esetleg egymással is szemben álló – államocskák a térség versenyképességének világszínvonalúvá fejlesztését, számtalan vámterületükkel, az utazást kényelmetlenné tevő határellenőrzéseikkel akadályozzák, tehát a modernizációt fékezik. Az is bizonyos, hogy lépni kell. De hogy mennyit és milyen intenzitással, azt először a gazdaság, a biztonság „szakembereinek” kell bemutatni, az ő feladatuk megértetni a politikusokkal. Ha az egyértelműen megfogalmazott, a társadalommal elfogadtatott politikai akarattá válik, akkor már csak a következetes végrehajtáson van a sor.

Az új igényeknek és a történelmi adottságoknak is megfelelő rendészeti, rendvédelmi rendszer keretei megtalálásához az út többek között a határforgalmat, annak ellenőrzését meghatározó és befolyásoló tényezők elemzésén, értékelésén át vezet, mindezek pedig a törvényszerűségek, alapelvek, elvek rendszerének alapos vizsgálatával tárhatók fel. Azt követi a cél- és feladatrendszer meghatározása, s a követelmények megfogalmazása.

A határrendészeti szervek tevékenységét befolyásoló törvényszerűségek

A Határőrség, a határrendészetet ellátó szervek tevékenységében is érvényesülnek olyan törvényszerűségek, elvek – bár nem kizárólagosan, hanem kölcsönhatásukban, sajátos tartalommal –, amelyek meghatározzák vagy legalábbis jelentősen befolyásolják egészének struktúráját és működését.

Ilyen törvényszerűség például az állam földrajzi helyzete. A földrajzi adottságoktól objektíve meghatározottan alakultak ki az évezredek során azok az útvonalak, amelyeken a vízi, a közúti és a vasúti forgalom napjainkban lebonyolódik, illetve amelyek biztosítják a légi közlekedés fejlődésének a lehetőségeit.

Fontos törvényszerűségek alapja az államhatár kettős – vámhatár és politikai határ – jellege. E törvényszerűség érvényesülésében a sajátosság a vámhatárjelleg folyamatos fenntartása mellett a politikai jelleg jogi eszközei „intenzitásának” gyakori váltása. Példa erre az Osztrák–Magyar Monarchia ahol a vámunió ellenére is fenntartottak vámkorlátozásokat, ugyanakkor a Monarchián belüli utazáshoz útlevele nem volt szükség. Hasonló volt a helyzet az 1960-as években, amikor több országba személyi igazolványhoz csatolt útlevéllappal lehetett utazni, de jelentős vámkorlátozással. Napjainkban, az általános könnyítések időszakában is tetten érhető a differenciálás, mely mind a politikai, mind a vámhatárjellegét jól demonstrálja a határforgalom-ellenőrzés területén. Például az Európai Közösség megfigyelő misszió tagjai, az UNPROFOR, az SFOR, az IFOR, az ENSZ-erők rendkívüli átléptetése, a Kis-Jugoszlávia elleni ENSZ-embargó, a vámkorlátozások fenntartása mellett, egyre több országgal kötött nemzetközi egyezmény a személyi igazolvánnyal történő határátlépés kérdésében, a minimális valutamennyiség meghatározása, az engedélyhez nem kötött kivihető fizetőeszköz mértékének többszöri módosítása, csatlakozás a megváltozó GATT-hoz, az OECD-tagság, továbbá egyes térségekben a külön meghatározott országok állampolgáira vonatkozó kedvezmények alkalmazása.

A törvényszerűségek sorában kell említeni, hogy a határforgalmat, a nemzetközi (aktív és passzív) idegenforgalmat a mindenkori nemzetközi és belpolitikai viszonyok határozzák meg. Az általános európai gazdasági fejlődés egyik hatásaként a magyarországi kereskedelem gyorsan fejlődött. A nemzetközi kereskedelem természetesen „határforgalmat” eredményezett a földrajzi adottságoktól meghatározott útvonalakon.

Az idegenforgalom az európai általános fejlődés hullámvázának árnyékában vált egyre jelentősebbé hazánkban. Fontosságát az egyes régiókban kialakult válságok – mint például a ruandai háború, az albán rendszerváltás, a Szovjetunió szétbomlása, a román forradalom – nem csökkentették, de jelentősen befolyásolták, és bármely válság befolyásolja ma is, mint ahogy a jugoszláviai belső feszültségből belháborúba torkolló folyamat is érezte jelentős hatását.

Nyugat felé tekintve napjainkban a schengeni és a maastrichti egyezmény, továbbá az Európai Unió és Ausztria megtett és tervezett, az idegenforgalomhoz, a határforgalom ellenőrzéséhez kapcsolható lépéseinek várható hatásaitól sem lehet eltekinteni.

Az Európai Unió alapvető célja a térség globális integrációjának kialakítása. Ebből a folyamatból az egységes piac már megvalósulóban van. Az integrációs folyamat fontos része a szabad átjárás biztosítása a belső határokon. Magyarország csatlakozási szándéka egyértelmű. Az Európai Unió igényei teljesítésének lehetőségeit a kormány szakértők bevonásával megvizsgálta és a harmonizációt megoldhatónak találta. Támogatásra elsősorban a technikai eszközök fejlesztése, az információátadás, a nyelvvoktatás terén jelezte igényét.

A határforgalomban egyértelműen érvényesülő tendencia tartósan százmillió feletti átlépésszámot mutat. A fő meghatározó tényezők – melyek egy része nem számszerűsíthető – hosszú távon pozitívan alakulnak, s a jövőben is a magas szinten maradást támasztják alá. Az állam földrajzi helyzetéből következően a tranzit-lehetőségek elméletileg korlátlanok. A hivatásturizmus, a magyar állampolgárok egy részének rendszeres külföldre utazása ellensúlyozhatja a forgalomcsökkentő hatásokat. A vonzáskörzetben előbb-utóbb csökkenő politikai-katonai feszültségek is újból erősítik az idegenforgalmat.

Fontos kiinduláspont az állam politikai céljainak közvetlen hatása az államhatár rendszetét ellátó szervezet létrehozására, elhelyezésére, alkalmazására. A határforgalom-ellenőrzési tevékenység célja, a tevékenység maga, valamint a meghatározott valamennyi feladat függ a biztonságpolitikai koncepciótól. A fő hatalmat gyakorló szervezet alapvető érdekei egy részét a biztonságpolitikai koncepcióban fogalmazza meg. A biztonságpolitikai koncepció (elgondolás) határozza meg (többek között) közvetetten a határforgalom-ellenőrző szervezet helyét (alárendeltségét), szerepét az egész védelmi, biztonsági rendszerben. A feszült kül- és belpolitikai körülmények a biztonság katonai összetevőit, a nyugodt időszakok a biztonság rendszeti elemeit helyezik előtérbe.

A határforgalmat ellenőrző tevékenységben is *érvényesül az adott kor technikai színvonalára, az állam anyagi-pénzügyi lehetőségeire vonatkozó hatásrendszer.* Csak illesztésként, összehasonlításként utalok arra, hogy a ma egyik, igen jelentős forgalmú közúti határátkelőhelyünkön az ötvenes évek közepén kőolajlámpával világítottak. Ha olyan utas érkezett, akinek az úti okmányát technikai ellenőrzés alá kellett vetni, akkor az útlevélkezelő kerékpáron bekerekedett a városban lévő vasúti határállomásra, s ott hajtotta végre a szükséges ellenőrzést. Ma pedig számítógép, számítógéppel összekapcsolt gépjármű-ellenőrző berendezés is segíti az ellenőrzést. Igaz, a biztonságpolitika igényeit kielégítő fejlesztésre nincs kilátás.

A Határőrség tevékenységében érvényesülő alap-, általános és specifikus elvek a határőrzettel kapcsolatos törvényszerűségekből következnek.

A legfontosabbak: az alkotmányosság és a törvényesség.

Az alkotmányosság nem kíván különösebb magyarázatot, csak példaként néhány, a határforgalom-ellenőrzéshez is kapcsolódó kitétel:

„A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.” 7. § (1)

„A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége.” 8. § (1)

„...A Határőrség rendészeti feladatkörében ellátja az államhatár őrzését, a határforgalom ellenőrzését és a határrend fenntartását...” 40/A. (1)

„A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyes biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.” 55. § (1)

„Mindenkít, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén – törvényben meghatározott esetek kivételével –, megillet a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga, beleértve a lakóhely vagy az ország elhagyásához való jogot is.

A Magyarország területén törvényesen tartózkodó külföldit csak a törvénynek megfelelően hozott határozat alapján lehet kiutasítani...” 58. § (1), (2)

„Magyar állampolgár külföldről bármikor hazatérhet...” 60. § (2)

„A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.” 70/A. § (1)

A törvényesség az általánosan érvényesülő kötelezettségeken és korlátokon túl a határforgalom-ellenőrzés területén tevékenykedők esetében sajátos vonásokkal bővül. Ahhoz, hogy a legális határforgalom megvalósuljon, két- és többoldalú nemzetközi szerződések megkötése szükséges, amelyek belső jogszabályok kihirdetésével lépnek hatályba. E jogszabályok közül azok a meghatározók (törvények, rendeletek stb.), amelyek a határforgalom feltételeit szabályozzák. Ezek kiterjednek a határforgalom, a határforgalom-ellenőrzés szabályaira, az utaztatás-szállítás (lebonyolítás) szabályaira. E helyütt csak példaként kiemelve: a határforgalom szabályai például azoknak a szabályozóknak az összessége, amelyek meghatározzák a személyek átlépésének, a járművek közlekedésének és a szállítmányok továbbításának rendjét az államhatáron át.

E törvények egyike az 1997. évi XXXII. törvény a határőrizetről és a Határőrségről, amelyet az Országgyűlés a Magyar Köztársaság alkotmányának megfelelően, a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek teljesítése érdekében alkotott. Ezen túlmenően itt nem szükséges felsorolni azoknak a törvényeknek, rendeleteknek a sorát, melyek betartása feltétele a törvényességnek.

A határforgalom ellenőrzésében érvényesülő általános elvek

A mindenkori határhelyzetnek (határforgalmi helyzet) és az erő-eszköz alkalmazásának összhangban kell lennie. Ezen belül ki kell emelni az erő kifejtés összpontosításának elvét, amely az általános diszlokációs kérdéseken, valamint az állomány nagy forgalmú napokra és azon belül napszakra összpontosításán túl annak minőségi (felkészítettségi), technikai ellátottsági területeit is átöleli. Az időbeni és térbeli folyamatosság elve megvalósításakor felmerül a korlátozott nyitva tartású és a túloldali területen működő határátkelőhelyek esete. Az ilyen átkelőhelyeknél az idő-

beli „folyamatosságot” a nyitva tartás időszakain túl, tehát a zárva tartás idején, a határőrizeti kirendeltség biztosítja, a térbelit a működési terület (átkelőhely) elhelyezkedésének „átfedése”, a határőrizeti kirendeltség működési területére adja. A túloldali területen működő határátkelőhely esetében a folyamatos nyitva tartás, tehát az időbeli folyamatosság nem kétséges. A térbeli folyamatosság egyik megközelítése az, hogy ilyen esetekben a nemzetközi szerződésekből következő együttműködésre tekintettel, a két szomszédos ország határforgalom-ellenőrző szerveit egységes rendszernek fogjuk fel. Az abban való elhelyezkedéssel a térbeli folyamatosság biztosítva van.

Érvényesülnie kell a mély felépítés elvének is, amely többféle módon értelmezhető. Egyrészt a rendelkezésre álló erők többvonalas alkalmazásával, a kialakult határforgalmi helyzetnek megfelelően elő- és utószűréssel, például ellenőrző-átengedő pontok alkalmazásával. Ezt a közelmúltban is alkalmazták például az ENSZ-embargó alá eső árut szállító kamionok kiszűrésére. Értelmezhető ez az elv a kétvonalas ellenőrzési rendszer alkalmazásával a határátkelőhely területén. Határterület létesítésére az ország mélységében is sor kerülhet, például repülőterek, vasútállomások esetében. Értelmezhető továbbá az alkalmazott eljárások, a tevékenységek egymásra épülésével is.

Alkalmazható a meglepés, az aktivitás, a manőverezés elve is a határátkelőhelyeken. Erre az elhelyezés, a működési terület zártsága eredményeként a rendelkezésre álló személyi állomány, az elhelyezkedésből adódó, eltérő mennyiségű és minőségű technikai eszköztár differenciált alkalmazása, az ellenőrzési módszerek váltása a biztosíték. Ezen belül lehetséges az elsődleges ellenőrzés differenciált alkalmazása, a másodlagos ellenőrzés tartalmi változtatása, a határforgalmi akciók kombinálása. A biztosítási, őrzés-védelmi részfeladatok ellátásában a határvadász-századokból ideiglenesen kikülönített állomány hozzájárulhat ezen elvek megvalósításához.

A határforgalom-ellenőrző tevékenység módjai és eljárásai függenek a határforgalom mennyiségi és minőségi tulajdonságaitól. A határforgalom-ellenőrző szervezet tevékenységén, az alkalmazott eljáráson végigkövethetők a nemzetközi és a belpolitikai életben jelentkező feszült és enyhült időszakok változásai, a szomszédos és a vonzáskörzetben elhelyezkedő országokkal kialakult kapcsolatok. A bekövetkezett nemzetközi események, az ország biztonsági és gazdasági érdekei érvényesülésének eredményeként napjainkra az alapvető vagy szükséges biztonság – az esetenkénti szigorítás lehetőségét fenntartva –, a törvényesség és a kulturált, az indokolatlan várakoztatást megszüntető átléptetés garantálása vált a meghatározóvá.

Az általános elvek sorába tartozik még *a szilárd vezetés, a mindenoldalú biztosítás, a magas szintű készség és felkészültség.* Az állomány magas szintű erkölcsi-tudati és pszichés felkészítése sajátos vonásokat tartalmaz.

A határforgalom ellenőrzése terén ható specifikus elvek

Kiemelkedő jelentősége van annak az elvnek, hogy *a határforgalom ellenőrzési rendszerének hatékonysága függ a határforgalom ellenőrzésében és lebonyolításában részt vevő honi és külföldi szervek tevékenységének összehangoltságától.*

A határforgalom csak a két szomszéd ország – vagy legalább két ország – megállapodása esetén válhat valóságossá. Azt követően bármilyen körülményt terem-

tenek, bármilyen módszert alkalmaznak, ha nem hangolják össze tevékenységüket, nem szervezik meg az együttműködést, akkor a forgalom akadozik. Hiába vezetünk be például átlépést gyorsító intézkedéseket, ha az nincs a szomszéd összes figyelembe vehető szempontja szerinti fogadóképességével összhangban, akkor a gyorsításnak nincs értelme. Ezt bizonyítják a várakoztatások, amelyek csökkentésére kétoldalú megállapodásokat kötött a Határőrség. A nemzetközi együttműködés jelentősége számottevő, mert a határforgalom-ellenőrzési tevékenységnek tartalmaznia kell az idegenrendészeti, a menekültügyi, az egyéb rendészeti, a nemzetbiztonsági, a honvédelmi, az ökológiai stb. érdekeket is.

A határforgalom-ellenőrző szervezet és a határforgalom kapcsolatából következik, hogy *a határforgalom ellenőrzési feladatainak ellátása specializált szervezetet igényel.* Ezt támasztja alá a forgalom növekedése, egyre több ország állampolgárának részvétele a nemzetközi forgalomban és a határátkelőhelyeken át megkísérelt tiltott tevékenységek erősödése. Mindezek az egyre sokasodó nemzetközi szerződések és sok száz útiokmány-típus alapos ismeretét, a tiltott tevékenységek és módszerek felismerésében jártasságot, egyre nagyobb nyelvismeretet igényelnek, továbbá a törvényekből adódó eljárási cselekmények készségszintű ismeretét.

Ezeknek a követelményeknek csak az erre felkészített és megfelelő (többéves) gyakorlattal rendelkező személyi állomány képes eleget tenni, újra „profikra” van tehát szükség, mint ahogy ez a két világháború között fokozatosan megvalósult, s a hetvenes évek közepéig – ameddig csak hivatásos állományúak hajthatták végre az ellenőrzést – érvényesült. A specializáció magában hordozza a szükséges biztonság megvalósulásának lehetőségét, a kulturált ellenőrzést. A specializációnak a szakterület jellege miatt a döntéshozatal különböző szintjein is érvényesülnie kell. Így megkülönböztetett figyelmet érdemelnek az igazgatóságok szakosztályai, valamint a profivá képző tanintézetek is.

A határforgalom-ellenőrzés elvei tekintetében igen fontos, hogy az 1995-ben Budapesten megtartott nemzetközi határrendészeti konferencia chartája is – amelyet tizenhét (köztük a schengeni egyezményt is elfogadó) ország írt alá – a törvényességet, a biztonságot és a kulturáltságot helyezte előtérbe.

Jelentőségénél fogva a charta kiemelte:

- hogy a határok összekötnek és nem elválasztanak, nyitottak és mégis biztonságosak;
- azt az elhatározást, miszerint a határforgalom-ellenőrzés a lehető legkevésbé tartsa fel az utasforgalmat, de egyúttal akadályozza meg a jogellenes cselekményeket is;
- azt az eltökéltséget, hogy az intézkedések egységes mérce szerint, a nemzeti törvények és a nemzetközi jog figyelembevételének garanciája mellett történjenek;
- azt az igyekezetet, mely szerint más országok biztonságát is szavatoljuk;
- a határforgalmat az érvényes nemzeti jogszabályok, a két-, illetve a többoldalú államközi szerződések, valamint a nemzetközi jog figyelembevételével kell ellenőrizni;
- a személyek ellenőrzését és az ellenőrzést követő intézkedéseket az arányosság elve alapján kell végrehajtani;

- az ellenőrző személyek intézkedéseik során messzemenően figyelembe veszik a konkrét körülményeket;
- az ellenőrzést végző állomány állandó szakmai továbbképzések révén folyamatosan ismereteket szerez az érvényes rendelkezésekről, melyeket alkalmazni is képes;
- a határforgalom ellenőrzése és a zöldhatár őrzése egyaránt fontos feladat a nemzetközileg tevékenykedő bűnözők és szervezetek megfékezése, a bűnözői szervezetek felderítése és a bűncselekményt elkövetők őrizetbe vétele érdekében ugyanúgy, mint a veszélyes áruk illegális szállításának megakadályozása;
- a határrendészeti szervek a határokon minden utasnak garantálják a humánus bánásmódot, a nemzetközileg elfogadott jogi normák figyelembevételével;
- a határrendészeti szervek széles körben törekednek a közös határelőirőrzések megteremtésére.

Végül a charta aláhúzza: járuljon hozzá, hogy Európában is érvényesüljön a határok átjárhatósága anélkül, hogy a nemzetek biztonsága veszélyeztetve lenne.

A biztonságpolitika és a határforgalmat ellenőrző szervezet

A határforgalmat ellenőrző szervezetek változásai és konkrét feladatai elsősorban a biztonságpolitikai koncepcióból következnek, mert a határforgalmat ellenőrző szervezetnek kell ellátnia az idegenrendészeti, a menekültügyi, az egyéb rendészeti, a nemzetbiztonsági, a honvédelmi, az ökológiai stb. feladatok reá eső részét.

Ennek folyamánya, hogy feladatát – mely egy feladatkomplexum része – akkor képes a kívánt színvonalon ellátni, ha: azt a feladatkomplexum valamennyi végrehajtójával maximálisan összehangolja; a részfeladatok végrehajtói együttműködni nemcsak kötelezettek, hanem kölcsönösen érdekeltek is; biztosítva vannak a személyi, a tárgyi stb. feltételek. Így biztosítható az érdekellentétek elkerülése, melyek a feladatmegosztás, a hatáskör pontosításának hiánya miatt esetleg jelentkezhetnek és ronthatják a hatékonyságot.

A célt meghatározni, a jogszabályi környezetet s az általánosan szükséges feltételeket biztosítani a legfelső államhatalmi szerv joga és kötelessége. Ez egyben azt is jelenti, hogy határforgalmat ellenőrző szervezetet minden önálló főhatalommal, szuverén államterülettel rendelkező államnak fel kell állítania, tekintet nélkül politikai berendezkedésére. Ilyen szervezet szükségességével szemben kétség soha nem merült fel.

A határforgalom-ellenőrzési feladatok az állam nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolata szélesedésével egyre inkább specializálódó szervezetet igényelnek. A specializációt nemcsak a forgalom növekedése indokolja, hanem az is, hogy a nemzetközi forgalomban egyre több ország állampolgára vesz részt, továbbá hogy a határátkelőhelyeken át megkísérelt tiltott tevékenységet elkövetők kvalifikáltsága változott. Mindezekon túl a törvényesség mint alapvető követelmény az egyre sokasodó nemzetközi szerződések és sok száz útiokmány-típus alapos ismeretét feltételezi, a tiltott tevékenységek és módszerek felismerésében jártasságot, továbbá egyre nagyobb nyelvismertetet. Végül az államigazgatási eljárási jogkör alkalmazásának lehetősége és kötelezettsége mindenképpen kizárja a sorozott állományúak alkalmazását.

A határforgalom és az azt ellenőrző szervezet változásainak bemutatása ráirányítja a figyelmet arra, hogy a jövő a helsinki szellemében megtartott értekezleteken általánosan elfogadott értelmezése, mely szerint az európai biztonságnek sokféle összetevője van. Nem érdeke a parttalan könnyítés, kedvezmény nyújtása. A nemzeti érdekek felismerésére és előnyben részesítésére is szükség van. Erre építve célszerű törekedni a nemzetközi együttműködésre, amely preferálja az alapvető biztonsági érdekek kölcsönös elfogadását. Mindez rávilágít a biztonságpolitikai koncepció jelentőségére s arra, hogy az állam, ezen belül elsősorban az Országgyűlés, majd a kormány kötelessége és egyben felelőssége az európai biztonság fejlődésével összhangban a magyar biztonságpolitika kialakítása, időszakos felülvizsgálata és korrigálása. Ezt követően pedig mindent megtenni érvényesülésének biztosítása érdekében.

A határforgalom és a nemzetközi idegenforgalom

A turizmus – korunk egyik legjellemzőbb világjelensége –, politikai értelemben a „legbékésebb iparág”, melybe némi késéssel hazánk is bekapcsolódott. Tartós és erőteljes fejlődése egyre nagyobb befolyást gyakorol a társadalmi, gazdasági élet minden területére.

Az idegenforgalom messze túlnő a kereskedelmi ágazat keretein. Benne külpolitikai, külkereskedelmi, kultúrpolitikai és sok más funkcionális (pl. pénzügyi) és ágazati (pl. közlekedés), politikai célok és eszközök is jelen vannak. Eszközrendszerét nagymértékben befolyásolják az adminisztratív – nemzetbiztonsági, közbiztonsági, vámjogi stb. – rendszabályok.

A rendszerváltást követően azonnal felmerült a fenti koncepció aktualitásának kérdése. Ebben megfogalmazódott az a gondolat, mely szerint bár jelenleg növekszik a nyugati vendégek aránya, hosszabb távon a szomszédos országok szerepe – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – ismét meghatározó lesz. A határőrség *A határforgalom-ellenőrzés középtávú fejlesztése* (konceptió) kidolgozásával csatlakozott a feladatok kialakításához. A határőrség kezdeményezésére állt fel a pénzügyminisztériumi irányítású tárcaközi bizottság, amelynek az a feladata, hogy a határátkelőhelyek fejlesztésében érdekelt valamennyi tárca egyeztetett álláspontját terjessze a kormány elé jóváhagyásra. E bizottságban a határőrség is képviselteti magát. Az úgynevezett „négyoldalú válságkezelő jegyzőkönyvek” alapján létrejött négyoldalú bizottságok is jelentősen hozzájárulhatnak az utasváramoktatások és az esetleges kaotikus helyzetek megszüntetéséhez. E munkabizottságokat a magyar és a szomszédos országok határőr- és vámszerveiből hozták létre.

Legáltalánosabb értelemben a határforgalom nem más, mint az országhatáron át végbemenő forgalom, az országhatár bármely szakaszán, akárki által, bármilyen eszközzel, szállítmánnyal, akármilyen célból is történik. A Határőrség ennél szűkebb értelmezést vehet figyelembe: az országhatáron át a határforgalom számára megnyitott határátkelőhelyen vagy az arra kijelölt más helyen átlépés feltételeit meghatározó jogszabályoknak megfelelő személy-, jármű- és szállítmányforgalom.

E fogalom tartalmazza a nemzetközi idegenforgalmat, amely valamely országba máshonnan érkező turisták, látogatók, hivatalos utazáson részt vevők forgalma,

beleértve az aktív (belépő külföldi) és a passzív (kilépő honi személyek) forgalmát a szállítóeszközökkel együtt. A határforgalom és a nemzetközi idegenforgalom általánosan használva szinoním fogalmak. Azért csak általános értelemben, mert a határforgalom elemei például a szállítmányforgalom, a szolgálati személyek határátlépése, egyes értelmezés szerint a kihatárforgalom (az említettek a határforgalom elemei, egyes időszakokban lényeges elemei) nem nemzetközi idegenforgalom. A köznapi szóhasználatban ugyancsak megközelítően azonos értelmű a nemzetközi turizmussal.

A nemzetközi idegenforgalom főbb tényezői: a nemzetközi politikai viszonyok, a természetföldrajzi helyzet, a gazdasági, társadalmi adottságok. E tényezők önmagukban is összetettek. Közülük a nemzetközi politikai viszonyok a legfontosabbak, mert például az idegenforgalmi vonzást eredményező hazai és külföldi földrajzi tényezők, kulturális stb. hagyományok mindaddig csak kihasználatlan lehetőségek maradnak, amíg a nemzetközi politikai viszonyokban nem foglal el jelentős helyet a kapcsolatok szélesítésének, a népek közötti kölcsönös megértés, a társadalmi és kulturális együttműködés fejlesztésének szükségessége.

Az idegenforgalom fejlődését, összetételét helyi és időbeli koncentrációját, megoszlását a fogadó és a küldő ország között számtalan, egymással összefüggő, egymást is alakító egyéb tényező befolyásolja. Az útlevél- és vízumrendszer, a nem általánosan nyújtott kedvezmények, egyszerűsítések vagy szigorítások, a különböző pénzügyi szabályozások egyértelműen alkalmasak egyes viszonylatok, utaskategóriák és utazási módok fellendítéséhez vagy visszafogásához. Más tényezők – mint például idegenforgalmi létesítmények színvonalának emelése, új üdülőközpont építése – hosszabb időtartam alatt fejtik ki serkentő hatásukat.

A határforgalom ellenőrzése

A határforgalom ellenőrzése politikai és gazdasági célok elérését szolgálja, a biztonságpolitika része, sohasem öncélú. Minden állam jogosan és indokoltan ragaszkodik a jogszabályokban foglaltak betartásához. Minden állam biztonság- és gazdaságpolitikai érdekeinek megfelelően ellenőrzi – a sok évszázad során keletkezett tapasztalatait s a nemzetközi tapasztalatokat is felhasználva – az államhatáron átlépő külföldi és honi állampolgárságú személyeket, a szállítmányokat. Eltérés ebben a vonatkozásban az ellenőrzés konkrét célja, gyakorlata, módszere, szervezete és az alkalmazott technika színvonala között természetesen található.

A forgalom-ellenőrzést szabályozó jogforrások – mint a meghatározó tényezők alkotóelemei – együttesen hatnak a határforgalomra. A határforgalmat ellenőrző szervek e jogforrások meghatározta feladatokat hajtják végre. Önmagukban nem befolyásolják az idegenforgalmat abban az esetben, ha a politikai gyakorlat koordinált, s az általa meghatározott célok elérésének szükséges személyi-tárgyi-szervezeti feltételei biztosítva vannak. Mindezekből az következik, hogy a határforgalom-ellenőrzés általános feladata a határforgalom – határátlépés – szabályainak betartatása, s ennek keretében a jogszerű – szabályszerű – átléptetés végrehajtása, valamint a jogszerűtlen átlépés és kísérletének felderítése, megelőzése, illetve megakadályozása, megszakítása.

Ezt az 1997. évi XXXII. törvény 4. § (6) pontja a következőképpen fogalmazza meg: „A határforgalom-ellenőrzés a Határőrségnek – a határőrizetről és a Határőrségről alkotott – törvényben és más jogszabályok alapján a határforgalom számára megnyitott határátkelőhelyen vagy az ellenőrzésre kijelölt más helyen folytatott olyan szolgálati tevékenysége, amely személyek, járművek és szállítmányok ellenőrzésére – ide nem értve a vámjogról, a vámeljárásról, valamint a vámigazgatásról szóló 1995. évi C. törvényben meghatározott vámellenőrzést –, jogszerű átléptetésére, továbbá a határ jogellenes átlépésének és a hatáskörébe tartozó más jogsértő cselekmények megakadályozására irányul.”

A törvény betartásában és betartatásában igen fontos és megtisztelő feladatok hárulnak a Határőrségre, szem előtt tartva azt is, hogy a hazánk szempontjából oly fontos euroatlanti integráció megvalósulása az eddigienél is magasabb követelményeket támaszt velünk szemben.

A jövő útjáról, lehetőségeiről

A törvényszerűségek, elvek figyelembevételével végrehajtott hatásvizsgálatot követően levonhatjuk azt a következtetést, hogy – figyelembe véve azt a tényt is, miszerint feladataink lényegesen kézzelfoghatóbbak, mint a gazdaság, a politika területén működőké – vizsgálódásaink eredménye nem esik messze azoktól az igényektől, amelyeket a saját Európánk felépítéséhez szükséges eszközrendszer fontos elemeinek tartunk, de a hőn áhított Európa is követel tőlünk. Csak két várost kell megnevezni, amelyek Európa egyesülésének jelképévé váltak: Maastricht és Schengen.

Az itt született egyezmények aláírását az érintett országok egy sor kormányközi konferenciája követte. Az Európai Unió és a kelet-közép-európai államok kapcsolatrendszerének kibővítése és elmélyítése csak az Európai Unió jelenlegi intézményrendszerének átalakításával oldható meg.

A Magyar Köztársaság viszonylag korán, már a 80-as évek végén megkezdte belső jogrendszerének közelítését az EU-éhoz. A későbbiek folyamán pedig törvényi szinten döntöttek a kötelező harmonizációról. Az 1995. évi C. törvény (vámkodex) már mintegy 80%-ban integrálta az EU vámjogát. A határőrizetről és a Határőrségről 1997. április 29-én elfogadott XXXII. törvény is a csatlakozási szándék erősítése jegyében született.

Az európai egyezmények az államok vonatkozásában három csoportba sorolhatók:

- egyezmények, amelyek a teljes jogú tagságot célozzák meg és a legerőteljesebben fejezik ki a kelet-közép-európai országok politikai-gazdasági integrációs szándékát,
- együttműködési megállapodások, amelyek az EU és a partnerország közötti intézményesített kapcsolatrendszer első állomásai,
- kereskedelmi, gazdasági együttműködést célzó megállapodások, melyek elsősorban az EU külgazdasági kapcsolatait hivatottak rendezni..

A kelet-közép-európai államok csatlakozási szándékait több tényező is motiválta:

- az 1990-es évek elején az azonnali csatlakozás gondolata uralta a politikai életet, nem utolsósorban a végrehajtott politikai változások „megőrizhetősége” miatt,

- a rövid távú integrációs szándék, amely elsősorban a gazdasági stabilizációs folyamatokból következik,
- a hosszú távú motivációk a térség államainak modernizációra való törekvéséből fakadnak. A modernizáció ebben a megfogalmazásban a „nyugatizálódást” jelenti, értve alatta a fogyasztói és a civil társadalom megteremtésének igényét.

A csatlakozni kívánó országok többsége kinyilvánította a csatlakozási folyamat visszafordíthatatlanságát azért, hogy visszakerüljenek Európába, ahol mindig is voltak, amíg a szovjet befolyási övezetbe nem kerültek.

A határőrök számára talán legfontosabb területen, a „harmadik pilléres együttműködés”, tehát a bel- és az igazságügyi együttműködés terén is csak szerény eredmények születtek. A jelenlegi állapotot a kompromisszumkészség hiánya vagy nehézkessége jellemzi, amely többek között nem könnyíti meg a személyek szabad mozgását, tehát a határforgalmat.

Felmerült a reformok szükségessége, az alapvető probléma azonban a politikai elkötelezettség hiánya a megvalósításhoz.

A bel- és az igazságügyi együttműködésen belül, a határok kérdésében a kulcsszó Schengen, a schengeni egyezmény. Itt született meg a szerződés a belső határok ellenőrzésének végleges lebontásáról. Aki manapság Schengent mond, valószínűleg azt mondja, hogy szabad, határok és ellenőrzés nélküli forgalom, emberek, eszmék, áruk, szolgáltatások, tőkéik stb. korlátozástól és felügyelettől mentes áramlása, a kölcsönhatások szabad kibontakoztatása és így tovább.

A közös határokon való ellenőrzés fokozatos megszüntetéséről szóló schengeni egyezményt Franciaország, Németország, Belgium, Hollandia, Luxemburg 1985. június 14-én írta alá. Miután 1989-re egyértelművé vált, hogy az EGK tagállamai közötti konszenzus hiánya miatt nem lehet az egyezményt közösségi szintre emelni, ezért az időközben Olaszországgal, Görögországgal, Spanyolországgal, és Portugáliával kilencre nőtt részes államok 1990. június 19-én parafálták a schengeni egyezmény végrehajtásáról szóló schengeni (II) egyezményt. Az egyezmény 1995. március 26-án hét tagállamban életbe lépett. Görögországban és Olaszországban azonban nem. Ausztria 1995. márciusában csatlakozott az egyezményhez. Az északi Útlevél-unió tagállamai 1996. május 1-jétől megfigyelői státust kaptak, de teljes jogú taggá csak az EU-tagállam Dánia, Finnország és Svédország válhat.

A schengeni egyezmény előfutára az Európai Unió bel- és igazságügyi együttműködésének, tagjai csak EU-tagállamok lehetnek. Miután Ausztria 1997-ben a schengeni egyezmény teljes jogú tagjává vált, ezzel az osztrák-magyar határ a „schengeni térség” külső határa lett, ahol Ausztria az egyezménynek megfelelően szigorúbb határforgalom-ellenőrzést vezetett be.

Magyarországnak érdeke, hogy a tőke, az áru és a szolgáltatás szabad mozgása mellett a személyek szabad mozgása is biztosítva legyen, hiszen Magyarország geopolitikai helyzeténél fogva fontos tranzitország, továbbá évente a turisták milliói keresik fel. Magyarországnak tehát eminens érdeke a teljes jogú, a belső határok nélküli EU-tagság. Magyarország integrációs céljai közé tartozik, hogy ez megvalósuljon, vagyis a schengeni egyezményhez csatlakozás feltételei létrejőjenek.

A magyar állampolgárok utazási szabadságának biztosítása és az EU-országok

állampolgárai utazásainak megkönnyítése, valamint a jövőbeni schengeni tagság Magyarország érdeke, ezért a tagság ügyében nemcsak nyilatkozott, de a megfelelésre tett jogharmonizációs lépésekkel a tarsolyában az illetékes schengeni titkársággal a tárgyalásokat megkezdte. A szándék komolyságát bizonyítja hogy Magyarország Ausztriával még 1995-ben megállapodást kötött a magyar és az EU-országok állampolgárainak – köztük természetesen az osztrákoknak is – könnyített határátlépéséről.

A kontinens államai szoros belbiztonsági egymásrautaltsága következtében a belépő új tagállamok számára szükségszerűségként jelentkezik majd a schengeni egyezményhez csatlakozás. Ha az egyezmény előírásait a részes államok teljesítik, az hatásos eszköz lesz a belső határok megszüntetésével járó, az Európai Unió tagállamainak gazdaságát, belső biztonságát fenyegető olyan új típusú veszélyekkel és kihívásokkal szemben, mint az illegális migráció, a menekülthullám, a határon keresztüli nemzetközi szervezett bűnözés. Mindemellett jelentős hozzájárulás a személyek szabad mozgásához való jog érvényesüléséhez. Az egyezményhez való magyar csatlakozás szükségszerűségként fogalmazódik meg. De mindez csak az egyezmény szigorú követelményeknek megfelelő – az EU-tagságból is következő – külső határőrizeti rendszer, menekültügyi eljárás, vízumrendszer, rendőri és jogi együttműködés mellett valósulhat meg. Magyarország már az Európai Unióba való belépésekor szinte teljes mértékben teljesíti a feltételeket.

Bak Antal

A katonai objektumok geoinformatikai rendszere

A szerző arra a két sarkalatos tételre építi fel cikkét, hogy egyrészt a katonai objektumok az ország védelmi rendszerének alapvető bázisai – megteremtik a vezetés biztonságát, működőképességét, a mozgósítás (személyi, technikai, anyagi) „támaszpontjait”, a védelem aktív működését, a háborús feladatokra való rövid és hosszú távú felkészülést és felkészítést, a hadműveleti-harcászati feladatok végrehajtásának kiinduló feltételeit –, másrészt hogy a jövő háborúja információs hadviselés, vezetési háború lesz, de egy lokális fegyveres konfliktus esetén is döntő a vezetési információs rendszerek teljesítménye. Ugyanakkor az ország összes katonai objektumának a vezetés, az alkalmazás igényeinek megfelelő, gyors és pontos áttekintése csak számítógépes geoinformatikai rendszer keretei között valósítható meg. A katonai objektumok különböző rendeltetések, az általános alrendszer kiépítése mellett, igény merül fel egy adott objektum (pl. repülőtér vagy gyakorlótér) speciális funkcióit támogató alkalmazói információs rendszer létrehozására is. Repülőterek esetében az alkalmazói rendszer a konkrét üzemeltetést, a repüléstervezést, a harcászati feladatok tervezését, végrehajtásának követését és az ellenőrzést is képes hatékonyan segíteni. Ily módon az MH objektumainak geoinformatikai rendszere azt a célt szolgálja, hogy a többirányú alkalmazói igényeket egységes digitális alapokon, integrált rendszerben valósítsa meg, gyors és pontos információt szolgáltatva a vezető szerveknek.

A Hadtudomány 1996/3. számában áttekintést adtunk a Magyar Honvédség digitális, korszerű – számítógépes rendszerekben felhasználható – topográfiai térképének létrehozásáról, amely országos vonatkozásban is az első. Felvázoltuk, hogy az MK DTA-50 1.0 a sokoldalú katonai alkalmazás számára a szükséges alap, potenciális lehetőség a fejlesztés feladataihoz. A digitális térkép számos előnye csak az alkalmazás céljainak megfelelően kiépített technikai és számítógépes környezetben valósulhat meg. A megoldás lényegi kérdése azonban nem a technikai összetevőben, hanem az alkalmazás céljainak megfelelő „műveleti modell” létrehozásában van.

A katonai vezetési információs rendszerek szerepe

Amennyiben a katonai alkalmazásnak a tervezett célokhoz elvezető eljárásai egységes „műveleti modellben” meghatározhatók, akkor az ezt megvalósító technikai és számítógépes környezet mindig létre is hozható.

A rendszer teljesítménye függ a technikai, számítógépes környezet műszaki színvonalától és kiépítettségének komplexitásától, de mindez együtt csak a szükséges feltétel. A rendszer „lelke” a műveleti modell – az, hogy milyen módon modelleztük a valóságot, az objektumokat, a folyamatokat, hogy milyen műve-

leteket tud megoldani, milyen adatállomány, adatstruktúra felhasználásával és az sem mellékes, hogy mennyi idő alatt.

A katonai – hadműveleti-harcászati – vezetési információs rendszerek (sok más egyéb mellett) döntően abban is különböznek a polgári célú „hasznoló” vezetési információs rendszerektől, hogy az időtényező az információ feldolgozásában, az elemzések elvégzésében kritikus jelentőséggel bír. Azt értjük ez alatt, hogy a döntések előkészítését szolgáló műveleteket, számításokat, elemzéseket – az esetek döntő részében – meghatározott idő alatt, illetve még inkább meghatározott időpontig el kell végezni. Amennyiben ez nem történik meg, két eset lehetséges: nincs, aki meghozza és/vagy nincs, aki végrehajtsa a döntéseket.

A modell általános leírása során ki kell emelnünk, hogy a katonai vezetési (hadműveleti-harcászati) információs rendszerek¹ *elkerülhetetlenül digitális geoinformatikai alapúak*² (*digitális térkép, légi fénykép, ortofototérkép, műholdfelvétel*) lehetnek. A katonai tevékenység, a helyzetértékelés csak meghatározott földrajzi környezetben értelmezhető, tervezhető és hajtható végre.

A korábbi időkben a hadműveleti-harcászati vezetés számára a térképek alapvető szükségletet jelentettek, alkalmazásuk eredményessége a felhasználó felkészültségétől függött.

Azt a követelményt, hogy *a számítógépes környezetben megvalósuló vezetési információs rendszerek esetében digitális térképre van szükség*, külön hangsúlyoznunk kell, azért, mert az ilyen rendszerek – amelyek térbeli folyamatokat vezérelnek, vezetnek – számára a hagyományos térkép már alkalmatlan információs vonatkozási alap a terepi környezet, a földrajzi térség modellezésére.

A (műveleti) modell legáltalánosabb sajátosságait emeltük csupán ki annak érdekében, hogy megfogalmazhassuk: a katonai vezetési információs rendszerműveleti modelljét³, amely dinamikus (időfüggő), folyamatorientált és geoinformatikai alrendszerre épülő lehet.

Egy információs rendszer⁴ önmagában még nem jelenti a számítógép kötelező alkalmazását, de az egyre bonyolultabb és nagy számosságú adatállományok, valamint az elvárt műveleti igények és a gyorsaság – együttesen, hagyományos feltételek mellett ma már aligha teljesíthető feladványt jelentenek.

A számítógép csak a matematikai (logikai) egzaktossággal megfogalmazott, kialakított modellt fogadja el. Nem csupán saját feltevésünk, hanem a nyugati hadseregek alkalmazási tapasztalatai is arra mutatnak, hogy a katonai (hadműveleti, harcászati, fegyvernemi) feladatok, eljárások jórészt megfogalmazhatók egzakt modellekkel, műveletekkel a geoinformatikai (al)rendszer bázisán.

A katonai alkalmazás – hadműveleti-harcászati – rendkívül differenciált igényeket támaszt a rendszermodell létrehozásával szemben. Az igények, követelmények sokféleségét nem csupán az egymáshoz kapcsolódó vezetési szintek (szervezetek) határozzák meg, hanem a haderőnemi, a fegyvernemi és a szakcsapatok sajátosságai is. Ezért amikor úgy gondoljuk, hogy a katonai feladatok jó része egzakt modellben megfogalmazható, akkor rögtön hangsúlyozni kell, hogy ezt a differenciált követelménysort egyetlen egzakt modellbe nem lehet belekényszeríteni.

Az egymáshoz kapcsolódó, különböző funkciójú (és szintű) modellek számára kulcskérdés az együttműködés hatékony megvalósítása, ennek egzakt térképi vonatkozási rendszere a digitális

térkép és az ehhez kapcsolódó különféle tematikus adatbázisok.

A modellspecifikációnak tartalmaznia kell a modell elemeinek, szerkezetének, jellemzőinek és relációinak, az elemek mozgásának, időbeli és tartalmi változásainak pontos meghatározását. Így a differenciált igények, műveletek a nekik megfelelő modellspecifikációt kívánják meg az információs rendszerek tervezésénél és létrehozásánál.

Jelen cikkben a geoinformatikai rendszernek egy speciális, a katonai objektumok terén történő alkalmazását és annak további felhasználói fejlesztését szeretnénk bemutatni.

A katonai objektumok jelentősége a hadviselésben és a vezetésben

A katonai objektumok az ország védelmi rendszerének alapvető bázisát képezik. Megteremtik a vezetés biztonságát, működőképességét, a mozgósítás (személyi, technikai, anyagi) „támaszpontjait”, a védelem aktív működését, a háborús feladatokra való rövid és hosszú távú felkészülést és felkészítést, a hadműveleti-harcászati feladatok végrehajtásának kiinduló feltételeit.

A Magyar Honvédség objektumai a Magyar Köztársaság földrajzi környezetébe vannak beágyazva. A szűkebb és tágabb környezet az objektumok működését, alkalmazását, funkciójuk megvalósítását különböző módon befolyásolja.

Ezek az objektumok (laktanyáktól a raktárakig) az I. világháborút megelőző évektől a közelmúltig, úgyszólván történelmi időtávban épültek. Ez a körülmény, az építés „minősége”, technológiája, valamint az elmúlt évtizedek fenntartási, rekonstrukciós tevékenysége miatt a katonai objektumok műszaki állapota, használhatósága jelentős eltérést mutat.

Az objektumok „állaga” gyengébben-erősebben befolyásolja az ott települt szervezetek működését, feladataik (funkcióik) teljesítését.

A földrajzi környezet, az objektum kiépítettsége és állapota együttesen, mintegy „állandó” feltételeit jelentik a katonai alkalmazásnak, amelyeket meghatározott körű adatokkal, jellemzőkkel reprezentálhatunk.

Az állandó tényezők mellett a védelmi feladatok tervezéséhez ismerni kell az objektumokban levő erők, szervezetek, haditechnikai eszközök és anyagok pontos adatait is.

Az eddigiek alapján is megállapíthatjuk, hogy az ország összes katonai objektumának pontos, a vezetés, az alkalmazás igényeinek megfelelő részletességű áttekintése (együttesen, csoportosítva vagy egyedileg), az objektumok aktuális műszaki-fizikai állapota, földrajzi környezete és az azokban levő erők és eszközök jellemzői alapján csak jelentős mennyiségű és sokrétű adatállomány alapján érhető el. Ha ehhez még egy további fontos követelményt kapcsolunk, mégpedig az időt – vagyis minél rövidebb idő alatt kell elérni, megkapni az információkat – akkor ehhez aligha képzelhető el más mint számítógépes információs rendszer.

A 20. század információs társadalmának hatásai nemcsak a hadviselés eszközeinek fejlettségében, „intelligenciájában” nyilvánulnak meg, hanem annak módszereiben is. A jövő háborújának megvívásában – bár ez bizonyos fokig már az Öböl-háború idején is így volt – az információs hadviselés, a vezetési háború (lesz) az uralkodó.

Ez a sajátosság azonban nemcsak a jövő háborúja szélesebb keretei között valósulhat meg, de – talán még kiélezettebb módon – egy lokális fegyveres konfliktus eredményes megvívásának is

kulcskérdése az információs, vezetési hadviselés. Egy viszonylag hosszabban tartó háborúban még mód lehet(?) a rossz, hamis, késedelmes információk következményeinek elhárítására. Ugyanez egy rövid lefutású fegyveres konfliktus esetén elképzelhetetlen: amelyik fél itt veszít, az a vesztes, a hibás lépéseinek következményein nincs ideje javítani.

A katonai objektumok geoinformatikai rendszerének alapjai

Az MH (katonai) objektumai geoinformatikai rendszerének (továbbiakban: KOGIR) létrehozásával az volt a követelmény, hogy a többcélú alkalmazói követelményeket egységes digitális térképi alapokon, integrált rendszerben valósítson meg, vagyis pontos és részletes adatokat, jellemzőket tartson nyilván:

- az objektumok elhelyezkedéséről, műszaki vonatkozásairól (kapacitás, állapot, kiépítettség stb.);
- az ott települt katonai szervezetekről (élőerő, haditechnika, raktári készletek stb.);
- az objektum földrajzi környezetéről (közlekedési, energiahálózat, települések, vízhálózat stb.);
- legyen képes a vázolt adatállomány körében differenciált adatszolgáltatásra a különböző vezetési szintek számára.

A KOGIR az első hazai fejlesztésű digitális térképekre támaszkodó katonai alkalmazói rendszer, amely egyben a többfunkciós felhasználás irányába is utat nyitott.

A rendszer a katonai földrajzi információs rendszer körébe tartozik (lásd: Hadtudományi Lexikon – 1995 – *katonai földrajzi információrendszer* címszó alatt). Lényegi jellemzője: térbeli alapját digitális térkép(ek) képezi(k), az elemek vonatkozási helyeihez különböző leíró és számszerű adatok, jellemzők kapcsolód-

nak, a felhasználás céljainak megfelelően felépített számítógépes környezet és alkalmazói szoftverek bázisán működik.

A fejlesztőmunka során igazolódott korábbi feltevésünk, hogy a katonai célú geoinformatikai alkalmazói rendszerek tervezésénél, megvalósításánál a lehető „legközelebb kell menni a felhasználóhoz”. Meg kell ismerni teljes részletességgel a gyakorlat igényeit, követelményeit, meg kell határozni az adatbázisok legjobb felépítését, kapcsolatát, a folyamatokat, azok összefüggéseit, a változások természetét és adatait, az elvégzendő műveleteket. Talán evidenciának tűnnek e követelmények, mégis fontosnak tartjuk, mert a hagyományos (papír)térkép felhasználásánál nem volt szükség a felhasználóval ilyenfajta „közelségre”.

A KOGIR-nak – mint információs rendszernek – a tervezésénél a következő kérdésekre kellett választ adni:

1. Mi a rendszer feladata, milyen célt szolgál, mit kell megvalósítania?
2. Milyen módszereket használ a rendszer, hogyan működik?
3. Ki (kik) és milyen feltételekkel használják a rendszert?

A rendszerfejlesztés döntő feladatait úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a MIT? a HOGYAN? és a KIVEL? kérdésekre kell összehangolt, „rendszerbe foglalt” választ keresni, adni.

A fejlesztőtevékenységet a rendszerelemzés, -tervezés és -kivitelezés fázisokban végezték. A fejlesztésben szerzett tapasztalatok alapján levonható az a következtetés, hogy bár a számítástechnikai világpiacon a katonai alkalmazók számára is számos szoftvert kínálnak, de a hazai, speciálisan katonai alkalmazás igényeinek és jellegének megfelelő szoftver csak valamilyen standard⁶ szoftver platformján megvalósított fejlesztés lehet.

A rendszerfejlesztés elsődleges célja volt, hogy az objektumok teljes (épített és természetes) struktúráját nagy részletességgel és meghatározott metrikus pontossággal ($\pm 0,5\text{--}1,0$ m) többszintű digitális térképek reprezentálják, ahol is az egyes rétegekhez, elemekhez leíró és numerikus adatok (adatbázisok) kapcsolódnak. Ennek révén olyan komplex digitális adatállomány jön létre, amely egyrészt pontos áttekintést ad az ország katonai objektumairól, másrészt lehetőséget teremt az erre épülő további specifikus katonai alkalmazásra is.

Nem kívánunk a fejlesztés részleteibe bocsátkozni, csak röviden vázoljuk fel a folyamat főbb módszertani jellemzőit, állomásait.

1. Rendszerelemzés:

- a cél(ok) meghatározása;
- a rendszermodell meghatározása;
- a felhasználói, alkalmazói igények elemzése, meghatározása;
- az információrendszer elemzése;
- a megvalósíthatóság vizsgálata.

2. Rendszertervezés:

- az információrendszer (műveleti) modelljének megtervezése, az alkalmazóval együtt végzett közös tevékenység;
- a számítástechnikai rendszerterv elkészítése;
- a rendszer hardver-szoftver terve.

3. A rendszer kivitelezése:

- az alapadatok, térképek, alaprajzok stb. digitális feldolgozása;
- adatbázisok létrehozása;
- szoftverek tervezése, adaptálása, tesztelés;
- a rendszer műszaki és kezelői leírásainak elkészítése;
- a felhasználók oktatása;
- a rendszer próbaüzeme, átadása.

A fejlesztés első ütemében néhány katonai objektum (laktanya, tanintézet, repülőtér)

geoinformatikai rendszere készült el, a második ütemben ezekre épülve két repülőtér alkalmazói rendszerét valósítottuk meg, amelyekhez már az MK DTA-50-et és DDM-100-at is felhasználtuk, amelyek az ország topográfiai információit tartalmazzák, egyelőre adatbázisok nélkül. A fejlesztési munkát és a rendszerek kivitelezését az AGM Rt. (Budapest, VIII., Köztársaság tér 20.) fejlesztőmérnökei és szakemberei végezték 1992–96 között.

A KOGIR felépítése és funkciói

I. A KOGIR elemi összetevője (másként fogalmazva információs alrendszer) az objektumalrendszer; „térbeli” alapját digitális térképek képezik, amelyhez kapcsolódnak az objektumra vonatkozó különböző adatsoporkból képzett adatbázisok.

A digitális térképek ún. vektoros formátumában és külön-külön rétegekben hozzáférhetően tartalmazzák az objektum minden épített és természetes elemét. (A vektoros mellett raszteres formátumban is lehet tárolni képi információt, amely háttér lehet egyéb térbeli adat értelmezéséhez, elhelyezéséhez.)

Térképi, grafikus alapok

A rendszer alapját a következő térképek képezhetik (a kiépítés horizontális és vertikális mértéke szerint):

- országos (általános és teljes) áttekintést nyújtó 1:50 000 ma. digitális vázterkép, DTA-50,
- áttekintő helyszínrajzok (1:500 vagy 1:1000 ma., EOV vetületi rendszerben),
- kataszteri helyszínrajzok (EOV vetületi rendszerben),

- közműtérképek (1:500 ma. EOY vetületi rendszerben),
- 1:50 és/vagy 1:100 ma. épületi alaprajzok.

Lehetőség van a továbbiakban a felhasználó igénye szerint az objektummal kapcsolatos dokumentumok – pl. a tulajdoni lapok, fényképek, videóképek – tárolására is.

A rendszer adatbázisa(i)

Az objektumhoz és építményeihez kapcsolódó numerikus és leíró adatokat az MH-FEFI központi nyilvántartása szolgáltatja. A bevitt adatok köre és részletessége lehetővé teszi mind a műszaki, mind az analitikus kezelést a kapacitásadatok vonatkozásában.

Az adatállomány összetevői:

1. fő adatok,
2. helyszín és geodéziai adatok,
3. épület-, építményadatok,
4. utak, terek, közlekedési létesítmények adatai,
5. víz-, tűzvíz-, szennyvízberendezések adatai,
6. elektromos és hírközlő berendezések adatai,
7. energia- és üzemanyag-ellátó berendezések adatai,
8. földalatti és őrzésvédelmi létesítmények adatai.

Ezekben belül további részletezések vannak:

- azonosító adatok,
- kapacitásadatok,
- építés, rekonstrukció időpontja,
- értékadatok,
- műszaki, korszerűségi állapotot rögzítő adatok,
- részletes épület-, építményadatok,
- épületgépészeti ellátottsági adatok,
- környezetvédelmi adatok.

Az objektumalrendszer egyes objektumaihoz a fenti adatállomány mellett az ott elhelyezett szervezetre vonatkozó információk is bevitelre kerülnek, a kívánt tartalommal és részletességgel.

A katonai alkalmazás feltételeit az egyes objektumok tekintetében a szűkebb-tágabb földrajzi környezet is befolyásolja. Ezért a DTA-50 és ha a terep magassági viszonyai is fontosak a DDM-10 (50, 100) adatállománya egy lokális földrajzi környezetre kiterjedően beépíthető az alrendszerbe.

Amennyiben az objektumban települt szervezet alkalmazási funkciói ezt indokoltá teszik, a szükséges mértékben beépíthető az ún. katonaföldrajzi adatbázis is. (Lásd: 1. számú ábra)

II. A katonai objektumok geoinformatikai rendszere (mint központi országos szint) az objektumalrendszerek teljes adatállományát – digitális objektumhelyszínrajzok és adatbázisok – tartalmazza, lényegében egy integráló rendszer.

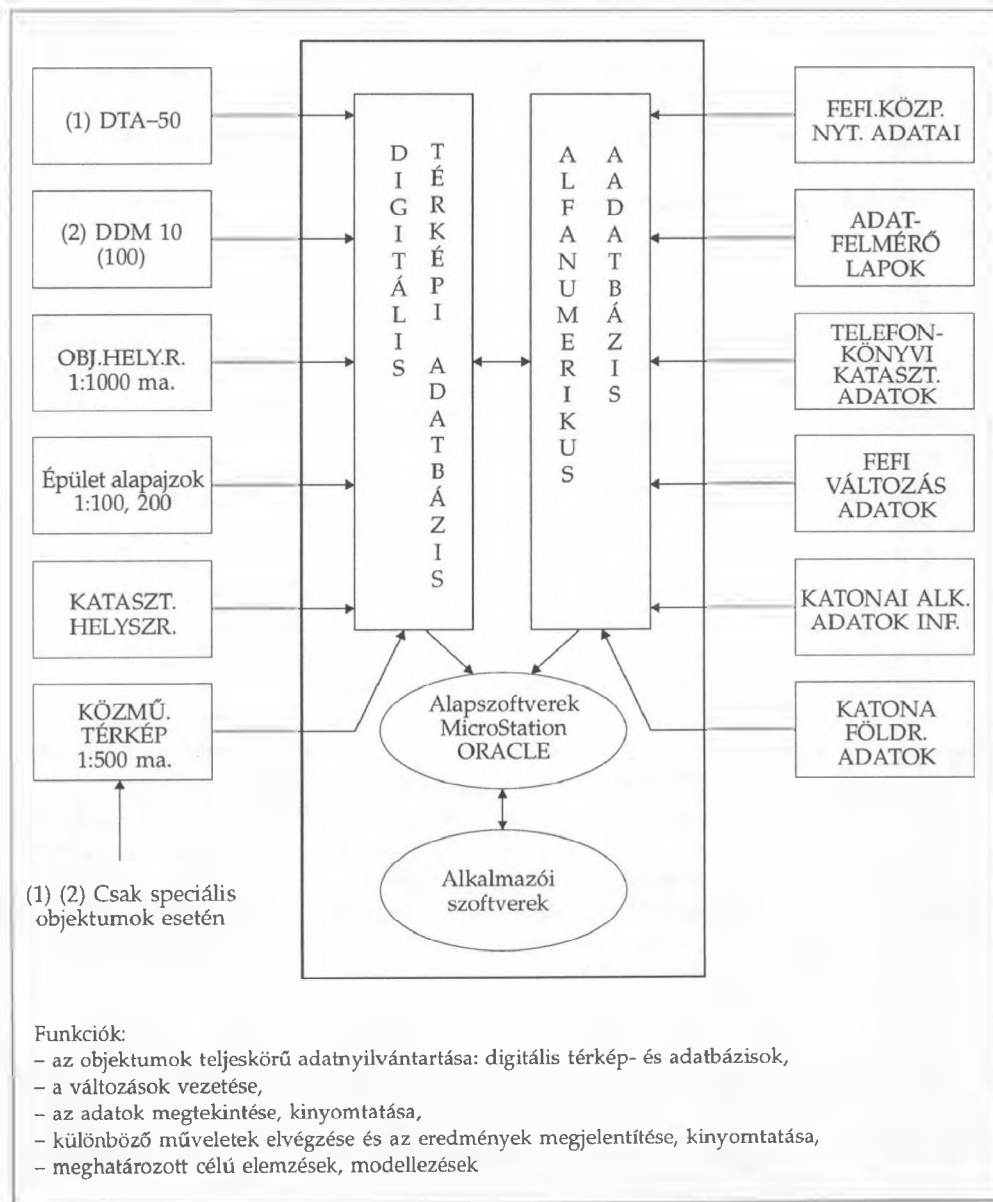
Térképi áttekintő alapja az ország teljes objektumrendszer nyilvántartásához, elemzéséhez a DTA-50 1.0 [igények szerint DDM-10 (50,100) is lehet].

A digitális térkép által modellezett földrajzi környezetben vizsgálhatók az egyes objektumok – meghatározott célműveletek szerint.

Az objektumokhoz – a digitális térkép meghatározott helyéhez rendelve – az alkalmazói igényeknek megfelelő tartalmú adatállomány kapcsolható (hadműveleti – harcászati, diszlokációs is).

A digitális térkép és az adatbázisok, valamint az alkalmazói igényeknek megfelelően kifejlesztett szoftverek együttesen hatékony – gyors és pontos – támogatást nyújtanak a katonai vezetés számára a döntés-előkészítéséhez és az

Az objektumrendszer felépítési vázlata

egyes objektumokhoz kapcsolt feladatok, tevékenységek végrehajtásához.

[Röviden meg kell említenünk, hogy mind az objektumrendszer,

mind pedig a KOGIR esetében meg kell határozni az adatállományhoz való hozzáférés szintjeit, vagyis, hogy ki(k) milyen információkat ismerhet(nek) meg.]

A katonai objektumok speciális funkcióit támogató alkalmazói rendszerek

A KOGIR, illetve az objektumalrendszerek minden lényeges információt tartalmazhatnak az adott objektumról és az abban települt szervezetről, ennyiben alapját képezhetik a döntés-előkészítésnek, illetve a napi üzemeltetésnek, fenntartásnak.

A katonai objektumok különböző rendeltetésűek lehetnek, így az egységes általános alaprendszer kiépítésén túl felmerülhet az igény az információs rendszer olyan irányú fejlesztésére, amely az adott objektum speciális funkcióit támogatja.

Két objektumfajtát – a katonai repülőtereket és a gyakorlótereket, lőtereket – szeretnénk kiemelni, amelyek esetében az alaprendszer továbbfejlesztése az alkalmazói igényeknek megfelelően, példáulértékűen megvalósítható.

A repülőterek esetében az alkalmazói rendszer már a harcászati feladatok tervezését, végrehajtásának követését, ellenőrzését is magába foglalhatja.

Gyakorlótereknél a rendszer – megfelelő számítógépes kiépítés mellett (ez természetesen a repülőterekre is vonatkozik) – korszerű, hatékony feltételeket teremt a gyakorlatok tervezésére, a végrehajtás követésére, ellenőrzésére, harcászati-hadműveleti helyzetek modellezésére, a digitális térkép hadműveleti-harcászati vezetésnél való alkalmazására, illetve a gyakorlótér üzemeltetésére, fenntartásra.

A két objektumfajta között több olyan is van, amelyek esetében a speciális alkalmazói rendszer kiépítése – az objektumalrendszer bázisán – indokolt lehet, erre azonban most nem térünk ki.

Részletesebben szeretnénk viszont bemutatni a katonai repülőterek geoin-

formatikai (KOGIR) rendszerét, mint már megvalósuló rendszert.

Elöljáróban meg kell említenünk, hogy a rendszer tervezése előtt kikértük az érintett HM szervek és MH főnökségek véleményét és állásfoglalását. A konzultációs előkészítés eredményeként létrejött az a követelményrendszer, amelyre támaszkodva a fejlesztést meg lehetett kezdeni.

A fejlesztés tématerületei

1. Hadműveleti-harcászati feladatok
2. Hajózó-, repüléstervezés
3. Híradó szolgálat
4. Mérnök-műszaki szolgálat
5. Haditechnikai anyagraktár
6. Anyaggazdálkodás
7. Fegyverzettechnikai szolgálat
8. Gépjármű-technikai szolgálat
9. Üzemanyag-szolgálat
10. Hadtápszolgálat
11. Elhelyezési szolgálat

A fejlesztés két ütemben történik. Az első részben (1996. december 31-re elkészült) megvalósultak:

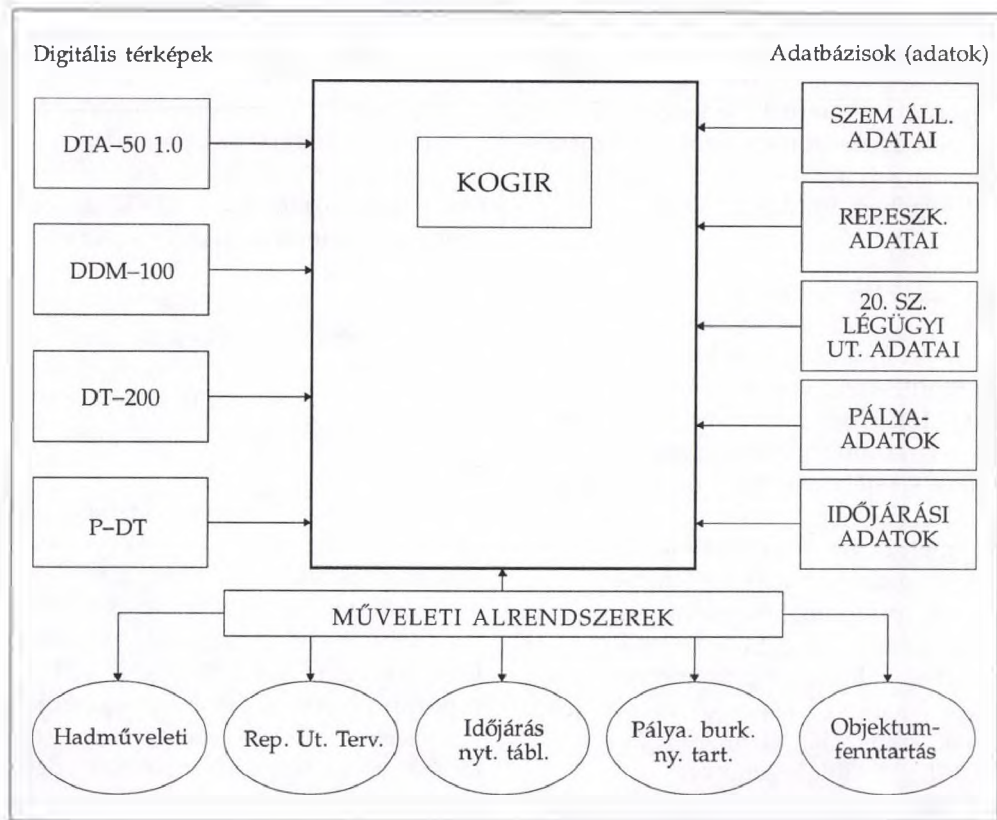
- a hadműveleti, valamint a repüléstervezéssel kapcsolatos feladatok egy részének,
- a műszaki, valamint
- az elhelyezési szolgálat feladatainak számítógépes rendszermoduljai.

A kiválasztott (és feldolgozott) repülőterre telepítettünk számítógépes rendszert (hardvert és az alapszoftvereket), és felkészítettük a kezelőszemélyzetet. A rendszert működőképesen átadtuk a felhasználónak.

A következőkben részletesebben a katonai repülőterek geoinformatikai alkalmazói rendszeréről és a már megvalósult elemeiről adunk áttekintést.

Az alkalmazói rendszer, a repülőtér objektumalrendszerére épül, amely annak

A katonai repülőterek geoinformatikai rendszerének felépítése (KRGIR)

részletes digitális térképi és alfanumerikus adatait tartalmazza. (Lásd: 2. számú ábra)

Ebből következően az egyrészt lokális geoinformatikai rendszer néhány funkcióját tekintve országos, de alkalmas nemzetközi adatkapcsolatok felvételére is.

Moduláris felépítésű, funkcióit tekintve az egyes modulok önállóan is működhetnek, de megvalósítható más modulokkal való kapcsolat is (adatbázis szerver).

A modulrendszerű felépítés abból a szempontból is előnyös, hogy alkalmazása rugalmasan illeszthető bármilyen szervezeti átrendezéshez.

A rendszer földrajzi környezete – amelyre nézve funkciói kiterjednek – a repülőtér és közvetlen környezete, ill. az egész ország területe.

A rendszer az alábbi digitális térképeket tartalmazza:

- DTA-50. 1.0 (digitális katonai topográfiai térkép 1:50 000 ma.),
- DDM-100. (digitális domborzati modell 100x100 m rácsadatokkal),
- DT-200. (digitális katonai top. térkép 1:200 000 ma.),
- P-DT (a leszállópálya digitális térképe),
- az objektum alrendszerből adódó digitális térképek a repülőtérrel.

A digitális térképek állománya nagy ru-

galmasságot és többféle műveleti lehetőséget biztosít a feladatok megoldásához nemcsak a már elkészült műveleti modulok esetében, de a rendszer további fejlesztéséhez is, térben és funkciókban egyaránt. (A térbeli kifejezést itt nem csupán és elsősorban nem is kiterjedésben, hanem a valós háromdimenziós lehetőségében értjük.)

Hadműveleti modulok és alrendszerek

1. *A hadműveleti alrendszer (személyi és repüléstechnikai nyilvántartás) táblázatos formában napra készen tartalmazza a (repülőgépezető) személyi állomány (19-féle jellemző) és a repülőeszközök (13-féle jellemző) mindazon adatait, amelyek révén az alkalmazási feladathoz megfelelő kiválasztás lehetséges.*

A program, megadott egy vagy több ismérv alapján válogatásra, sorrendbe válogatásra, kiemelésre alkalmas. Ezenkívül képes összesített jelentések, statisztikai elemzések és szemléltető-diagramok készítésére.

[A fejlesztés II. ütemének eredményeként az alrendszer az alábbi információkat is megjelenítheti – adatszerűen és a digitális térképen – (válságkezelés, védelmi hadműveletek időszakában):

- a harcfeladatot végrehajtó repülőeszközök számát és típusát a harcfeladatok jellege szerint és mindösszesen,
- a repülőtér biztosítására (esetlegesen) rendelt légvédelmi eszközök elhelyezkedését, a megsemmisítés vízszintes és függőleges zónáit.]

Az alrendszer (megfelelő kiépítés esetén) csatlakoztatható a HVK harckészültségi, jelentésgyűjtő és értékelő rendszeréhez.

Ebben az alrendszerben kapott helyet az időjárás-nyilvántartó táblázat, amely a napi időjárási helyzetkép (időkép, légnyomás, szél, hőmérséklet stb.) adatainak tárolására és megjelenítésére szolgál.

2. *A repülőtér objektumalrendszer az egyes repülőterekhez kapcsolódó leíró adatokat jeleníti meg, illetve annak létrehozását, módosítását, törlését végzi.*

A műveleteket meghatározott adatféleségre egyre és/v. többre is el lehet végezni, lehetőség van bizonyos ismérvek szerinti szűrésre, válogatásra. Lehetőséget nyújt repülőtér részletes adatai megjelenítésére is (így pl. a fel- és leszállópálya adatai). (Lásd: 3. számú ábra)

Fontos műveleti lehetőség a repüléstervezés szempontjából az akadályok adatainak és helyeinek megjelenítése.

3. számú ábra

A repülőterek részletes adatai a következő párbeszédablakokban tekinthetjük meg

Lehetőség van új adatok felvételére, a meglévő adatok módosítására.

3. A repülési útvonaltervező alrendszer a korábban leírt digitális geoinformatikai adatokra (digitális térképekre) támaszkodva biztosítja a követelményrendszer által az I. ütemre meghatározott (elemi) műveletek elvégzését.

Az alrendszer tartalmazza továbbá – a digitális térképen (grafikus formában) – a Magyar Köztársaság különböző minősítésű légtereit, a nemzetközi légi folyósókat, a repülőterek elhelyezkedését, az irányadókat stb. (a KHVM légügyi főigazgató és az MH repülőszemlélő 20. sz. együttes légügyi előírásának számítógépes feldolgozását).

A digitális légiforgalmi térképhez (DT-200.) kapcsolva a repülőterek és irányadók leíró adatait adatbázisba szervezték.

4. A számítások programmodul a repülési útvonalak tervezését támogató műveleteket, számításokat hajtja végre.

Ezek a következők:

- bármely kiválasztott (térképi) pont koordinátáinak meghatározása (x , y és abszolút magasság) a DT elemei EOV koordinátaival vannak tárolva, a program lehetőséget nyújt a pontok földrajzi (p , λ), ill. Gauss–Krüger koordinátáinak meghatározására is;
- távolság és irányszámítás keretében két (térképi) pont által kijelölt irány azimutját és távolságát határozza meg. Lehetőség van több pont által meghatározott útvonal adatai számítására is;
- koordináta-transzformáció művelettel a program (EOV, földrajzi, Gauss–Krüger) áttérést tesz lehetővé bármely koordinátarendszer alkalmazására;
- magassági metszet készítését a program két vagy több térképi pont vona-

lán végzi el, meghatározott magassági skála szerint állítja elő a terep magassági profilját.

5. A pályaburkolat-nyilvántartó alrendszer (grafikus és kapcsolt adatbázis) a repülőtéri fel- és leszállópálya, valamint a kapcsolódó gurulóutak, zónák burkolatállapotának nyilvántartására, az egyes pályaszakaszok adatai kezelésére, a burkolati hibák tárolására (jellege szerint), azok különböző feltételek szerinti megjelenítésére, statisztikai elemzésekre ad lehetőséget.

Programmoduljai:

- burkolat,
- víztelenítés,
- teherbírás, szilárdság,
- pályaszakasz-megjelenítő,
- réteg,
- hibafeldolgozás.

Befejezésül a fejlesztés II. üteméből emelünk ki néhány fontosabb feladatot, egyrészt azért, hogy szemléltethessük: tervezett koncepciójában a rendszer a repülőtér teljes működési körét átfogja, másrészt hogy ráirányítsuk a figyelmet a rendszer befejezésének fontosságára:

- a légi löterek és megközelítési útvonalak digitális raszteres ortofototérképének elkészítése,
- megadott tájékoztatósi pontok és repülési paraméterek alapján automatikus útvonaltervezés,
- útvonalrepüléshez CD képek bejuttatási lehetőségei,
- repülési harc kiképzési program tervezése és a végrehajtás nyilvántartása,
- a mérnök-műszaki tevékenység számítógépes támogatása: üzemidő, üzemképességi állapot, szervizfolyamatok, alkatrész-nyilvántartás stb.

A katonai repülőtér geoinformatikai rendszere a már megvalósult moduljai révén, korszerű és sokrétű támogatást

jelent a repülőtér napi tevékenységéhez és bizonyos feladatok tervezéséhez mind a repülőtér környezetében, mind országos kiterjedésben is, egyben felkészültséget is a hadműveleti információs rendszerbe való bekapcsolódásra.

A rendszer az MH első – digitális térképekre támaszkodó – *harcászati alkalmazói számítógépes rendszere*, amely teljes kiépítésében a repülőtér úgyszólván minden működési területét átfogja, teljesítménye, pontossága és gyorsasága révén hatékonyan támogatja a légierő alkal-

mazását, amelynek éppen a pontosság és gyorsaság az alapvető követelménye.

A rendszer nyitott. Alkalmas további fejlesztésekre, benne egzakt módon definiált: az MK légtere és topográfiai környezete, a kapcsolódó különböző adatbázisok; egyrészt képes széles körű adatszolgáltatásra, másrészt nyugati (polgári és/v. katonai) informatikai rendszerekhez való csatlakozásra, azokkal való együttműködésre. Jelentőségét alig lehet túlbecsülni, ha a NATO-ba való belépés előkészítő feladatait tekintjük a légierő területén.

JEGYZETEK

1. Már ma is, holnap pedig már csak számítógépes vezetési rendszerek lehet elképzelni a hadseregek alkalmazási körében.
2. A geoinformatika kifejezést abban az értelemben használjuk, hogy itt a digitális térképhez (annak elemeihez) kapcsolt leíró és számszerű adatok, adatbázisok is megjelennek, olyanok, amelyek a katonai alkalmazás számára szükségesek. A szóösszetételben a geo- előtagot abból a megfontolásból választottuk a tér- előtaggal szemben, hogy utaljunk az információs rendszer azon sajátosságára, miszerint az a föld(terep) fizikai pontjaihoz kötött.
3. A korszerű katonai vezetési információs rendszerek számára nem csupán a hagyományos térkép nem felel meg, hanem az e körben értelmezhető hagyományos metódika sem.
4. A nemzetközi irodalomban számos helyen található meghatározások közül egyet emelünk ki: az információs rendszer (IR) meghatározására: „a IR a szervezetek reprezentációja, mely tájékoztatja a döntéshozót a szervezetek állapotáról, a változásokról, annak mértékéről, a szervezet működésére ható tényezőkről...” (C. H. P. Brooks)

5. Az ország védelmi rendszerének a katonai objektumokon kívül vannak egyéb, hasonló fontosságú létesítményei is, amelyeket leíró információk nem nélkülözhetők a védelem tervezésénél, megvalósításánál, de ezek egyelőre nem épülnek be a katonai objektumok geoinformatikai rendszerébe.
6. A KOGIR alkalmazói fejlesztése: MicroStation, ORACLE, Excel szoftverek platformjain történt.

IRODALOM

1. Katonai objektumok geoinformatikai rendszere (Műszaki leírás, AGM Rt., 1996)
2. Katonai repülőterek geoinformatikai rendszere (Műszaki leírás és programdokumentáció AGM Rt. 1996)
3. Vámosi Zoltán–Várhegyi István: A jövő század hadseregének képe a társadalmi-gazdasági fejlődés tükrében; Hadtudomány 1996. 1.
4. Bak Antal: A Magyar Köztársaság digitális topográfiai térképe; Hadtudomány 1996. 3.
5. Raffai Mária: Információs rendszerek tervezése; 1996. NOVODAT BT.

Váncsa Julianna–Vágó Ferenc

A katonai informatikai rendszerek matematikai védelme

Sok évszázados katonai tapasztalat, hogy a magunkról és ellenfelinkről szóló információk – és persze helyes értékelésük – a győzelem zálogai. Ez természetesen nemcsak ránk, hanem ellenfelinkre is érvényes. Ha a magunk oldalára akarjuk fordítani a hadiszerencse kerekét, akkor – némi fondorlattal élve – a rólunk szóló információkat lehetőleg titkolnunk kell. Az információk titokban tartásának, rejtésének egyik lehetséges módja a rejtjelzés. A rejtjelzés tudománya, a kriptológia több évezredes múltira tekint vissza és története szorosan összekapcsolódik a háborúk történetével. Az ókortól napjainkig számos módszert dolgoztak ki az információk rejtésére, elfedésére. Az alkalmazott módszerek mindig az adott kor tudományos és technikai színvonalát tükrözik. Széles a skála a kezdeti, egyszerű kódhelyettesítési módszerektől kezdve az elvileg fejthetetlen Vernam rejtjelzésig és a nagy bonyolultságú, gyakorlatilag kipróbálhatatlan méretű kulcstérrel rendelkező algoritmusokig. E tudományág szorosan kötődik a matematikához. A cikk célja röviden áttekinteni az elméleti hátteret, néhány tájékoztatósi pontot mutatni a jelen rendszerekhez és felvillantani a közeli jövő azon elemeit, amelyek már csak karnyújtásnyira állnak tőlünk.

Korunk nagy kihívása, a számítógép alkalmazása robbanásszerű változást eredményez valamennyi nagy rendszer működésében, így a Magyar Honvédségben is. A NATO-ban használatos C³ szemléletnek megfelelően a csapatok és szervek vezetésének minden folyamata az informatika eszközrendszerének bázisán zajlik, tömören szólva számítógép segítségével. Míg a számítógépet a közelmúltig – a szakmabelieken kívül – elsősorban azok használták, akik affinitást éreztek az ilyesfajta tevékenységhez, addig hasznosságát, sőt elkerülhetetlenségét ma már látja mindenki, aki a 21. század küszöbét korszerű ismeretek birtokában akarja átlépni. A mai számítógép a felhasználó szemével azonban alig emlékeztet a húsz évvel ezelőttire. A hard-

ver és a szoftver rohanó tempójú fejlődése lehetővé tette, hogy a gép használata nagyon kevés üzemeltetési feladattól eltekintve – hasonlóan például a személygépkocsinhoz – kényelmes legyen, és ne kívánjon túl sok tudást magáról a számítógépről, hanem szinte észrevétlenül juthasson el a felhasználó azokig az alkalmazásokig, programokig, amelyek feladatát közvetlenül támogatják.

A számítógép az információfeldolgozás valamennyi folyamatának, különösen a vezetésnek s a folyamatok minden fázisának hatékony támogatására képes, ezért az informatika, eszközeivel, a számítógépekkel minden munkahelyre eljut. Ennek a fejlődésnek nyilvánvaló előnyei mellett komoly veszélyei is vannak, különösen ha arra gondolunk,

hogy a katonai vezetés során olyan adatok keletkeznek, illetve áramlanak az informatikai rendszerben, amelyek megismerése, esetleg illetéktelen módosítása célja lehet a rendszer támadásának feladatával megbízott – természetesen nem barátságos – erőknél. Ezen túlmenően még az is elmondható, hogy a potenciális támadó valószínűleg kiválóan felkészült számítógépes szakember, a katonai vezető pedig, miként az informatikai rendszer felhasználóinak többsége – feladatából adódóan – csak informatikaalkalmazói szintű tudás birtokosa. *Ilyen körülmények között a vezetési folyamat védelmében a következő alternatívák előtt állunk. Az adatok biztonsága érdekében lemondunk az informatika vívmányainak alkalmazásáról, vagy az elvárható legjobb szinten megvédjük a rendszereinket.*

Az első út nem járható, az informatikai eszközök nyújtotta előnyökről lemondani nem lehet! Ez nagyjából olyan magatartás volna, mintha azt mondanánk, hogy a személyi állományt ne lássuk el fegyverekkel, mert az veszélyes, egyrészt saját célokra is lehet vele hatékonyan tüzelni, másrészt a szemben álló fél megszerezheti, és ekkor a zsákmányolt eszközzel is minket fog pusztítani. De ezzel a mentalitással közelítve az informatikához hamar kudarcba fulladna a NATO-hoz való csatlakozási tervünk is, hiszen az interoperabilitás és a kompatibilitás megteremtése csapataink, eszközeink, személyi állományunk tekintetében egyaránt fontos követelmény, s ennek megteremtéséhez az informatikai alkalmazások magas szintje elengedhetetlen.

Az egyetlen megoldás, hogy az informatikai rendszereknek a kor színvonalán történő újjászervezése mellett, ezek védelme érdekében olyan eljárásokat, szabályokat, módszereket dolgozzunk ki és foganatosítunk, amelyek az

informatikai rendszer elleni támadások sikerét lehetetlenné vagy legalábbis nagyon nehézé teszik.

Az informatikai védelem sokrétű feladat, megvalósítása még az informatikán belül is több tudományterület legújabb ismereteit feltételezi.

Mi az informatikai védelem, melyek legfontosabb kérdései, területei?

Ha körül akarjuk járni az informatikai védelem fogalmát, meg kell határoznunk a védelem tárgyát, módszerét, valamint a veszélyforrásokat.

Az informatikai védelem mindazon elvek, rendszabályok és módszerek összessége, amelyek feladata az informatikai rendszerek és az általuk kezelt adatok megóvása a szándékos vagy véletlen veszélyeztetés ellen.

A definíció alapján elindulva határozzuk meg, hogy mit, mi ellen és hogyan védelmezzünk.

Védendő objektumoknak tekintjük az informatikai rendszer elemeit. Ilyenek az eszközrendszer, mely fogalom alatt a fizikai eszközök összességét értjük, a rendszert működtető személyek, a működési környezet, például épületek, helyiségek, kiegészítőberendezések stb. Külön kiemelten kezeljük az informatikai rendszerben tárolt, áramoltatott, feldolgozott adatokat.

A veszélyforrásokat két nagy csoportba sorolhatjuk.

– Az egyik csoport a fizikai veszélyforrások csoportja, melyben fellelhetők az informatikai rendszer részleges vagy teljes megsemmisülését okozó természeti katasztrófáktól kezdve a kisebb hardvermeghibásodásból bekövetkező adatvesztésig egy sor kedvezőtlen környezeti hatás.

– A másik csoport a humán-veszélyforrások csoportja, mely tovább osztható véletlen, illetve szándékos veszé-

lyeztetésre. A véletlen veszélyeztetés általában programozói, illetve kezelői hibákat takar. A szándékos veszélyeztetés tudatos tevékenység, mely az informatikai rendszer integritásának megbontására irányul.

Ha megvizsgáljuk, milyen károkat okozhatnak a fenti veszélyforrások az informatikai rendszerekben, azt tapasztaljuk, hogy általánosan három fő *kártípus* különböztethetünk meg.

- Az *első* az informatikai rendszer egészének, részeinek, illetve adatainak megsemmisülése.
- A *második* típus az informatikai rendszer működési jellemzőinek, illetve adatainak módosulása.
- A *harmadik* az adatokhoz, szolgáltatásokhoz történő jogosulatlan hozzáférés. Kiindulópontunk legfontosabb összetevője a *védelem* maga, mely elvek, rendszabályok és módszerek összessége. Ha ezeket vizsgáljuk, célszerűnek látszik a következő csoportosítás.
- Első a veszélyforrások hatásának elkerülésére, megelőzésre irányuló tevékenységek csoportja. Ezek feladata a kockázati tényezők számának és bekövetkezésük valószínűségének csökkentése. Ide sorolhatók: a speciális elhelyezés, a rendszer elemeihez való hozzáférés szabályozása, a rendszer földrajzi megosztása, a feladatok megosztása, a visszahívás, a titkosítás stb.
- Második a veszélyforrások hatásának elviselésére irányuló tevékenységek csoportja. Ezek feladata a rendszerek és adataik ellenálló képességének növelése. Ide tartoznak: a tápfeszültség-védelem, az adathordozó-védelem, a hibajavító kódok alkalmazása, az adatátviteli vonalak redundancianövelése stb.
- A harmadik a keletkezett károk csökkentésére, a működőképesség helyreállítására irányuló tevékenységek cso-

portja. Ide tartoznak: a riasztó-, a diagnosztikai és az ellenőrző rendszerek alkalmazása, a minden területet lefedő tartalékképzés, az ellenőrző összegek, a hitelesítés, az aláírás stb.

- Negyedik, jelentőségét tekintve igen komoly probléma az adatok tárolása, továbbítása során az illetéktelen adat-elérés, illetve adatmódosítás megelőzése céljából titkosítás vagy szakszóval élve: rejtjelzés alkalmazása.

Matematikai titkosítás alkalmazása

A matematikai algoritmuson alapuló rejtjelzés hagyományos alkalmazási területe olyan üzenetek megbízható titkosítása, amelyeket egy, nem feltétlenül megbízható csatornán továbbít a feladó egy címzetthez. Ennek során fennáll annak a lehetősége, hogy az üzenet illetéktelenek kezébe kerül. Elvárás, hogy ezek az illetéktelenek ne tudják megállapítani, mi van az üzenetben, és ne tudják módosítani azt.

A kódoláshoz egy matematikai eljárást, más szóval algoritmust használunk, amelynek fontos összetevője, hogy egy célszerűen kiválasztott számot, ún. kulcsot használ. Ezután a kódolt üzenetet továbbítjuk a címzetthez. Ahhoz, hogy a címzett az üzenetet eredeti formájában olvasni tudja, a rejtjelzett formát dekódolnia kell, amihez ugyancsak kulcsra van szükség. Így működik az adatok matematikai védelme, a rejtjelzés.

A rejtjelzés feladata a vezetési folyamat támogatásában: matematikai eszközökkel biztosítani azt, hogy stratégiai fontosságú információk csak az azok felhasználására kijelölt körben legyenek elérhetők, ne juthassanak illetéktelenek birtokába. Maga az adatrejtjelzés egyfajta védekezési eszköz, amely komoly védelmet jelent, de önmagában meglehető-

sen sérülékeny, ha nem párosul egyéb kiegészítő védelmi elemekkel is.

Egy teljes rejtjelző rendszer három komponensből épül fel:

– *Algoritmikus rendszer*

Az algoritmikus rendszer a rejtjelzés, hitelesítés, partnerazonosítás és egyéb rejtjelzési szolgáltatások matematikai algoritmusait tartalmazza.

– *Kulcsrendszer*

A kulcs a matematikai algoritmus sajátos és rendkívül fontos bemenőparamétere, általában az algoritmus jellegétől függő szám. A központi kulcsellátás (a rendszer, hálózat) induló kulcsainak képzése, betöltése a rendszer elemeibe (állomásaiba), valamint ezek időszakos (féléves, éves) cseréje. A kulcsialakítási konvenciók összessége biztosítja, hogy a rejtjelző és a megoldó oldalak is ugyanazzal a kulcshalmazzal dolgozzanak

– *Védelmi rendszer*

A védelmi rendszer a teljes rejtjelzési rendszer önvédelmét, a támadások vagy hibázások elleni felkészítettségét, a kulcselosztás folyamatait stb. jelenti. A védelmi rendszer szoftver- és hardverelemeket egyaránt tartalmaz, mellettük természetesen a titkos ügyiratkezelési szabályokat is be kell tartani.

Az integrált rejtjelzési rendszert a három komponens együttese alkotja.

Az egyes komponensek helyenként egymásba olvadnak, egymással bonyolult összefüggésben vannak, elhatárolásuk gyakran ki sem mutatható. Egy rejtjelzési adatvédelmi eszköz vagy rendszer komponenseiben nem minősíthető, a minősítés csak az integrált védelmi rendszer teljességének áttekintése alapján lehetséges.

A rejtjelzési rendszerek tervezése együtt jár bizonyos kockázatelemzéssel. Meghatározandó a védendő információ

fontossága, értéke, és ennek alapján lehet dönteni a rejtjelzésen túlmenően arról a védelmi szintről, amely arányos a védendő értékkel. Ennek érdekében számba kell venni a rendszer ellen feltételezhető támadásokat, amelyek külső vagy belső eredetűek lehetnek, esetleg kombinált formában, konspiratív támadásként jelentkeznek. A belső támadások ellen jóformán csak az ún. rendszernaplók alkalmasak a védelem erősítésére. A jól felépített rejtjelzési rendszer valamennyi – az üzemeltetéssel kapcsolatos – eseményről naplót vezet. A napló nem törölhető, tartalma nem manipulálható, csak az arra felhatalmazott kezelő számára érhető el. A naplóból olvashatók ki az üzemeltetés normális folyamatai, de a rendszer elleni támadások is felderíthetők. A tárolt adatok – dokumentációk, levelezések, adatbázisok stb. – esetében az illetéktelen hozzáférésen kívül az adatok meghamisítása, kivonása, idegen adatok bevitele jelenti a fő veszélyforrásokat. Az esetek többségében a hálózati felhasználók felhasználói neve és jelszava, az ún. hozzáférés-védelem nem nyújt kellő biztonságot, ezért olyan módszereket is kell alkalmazni, mint a tárolt adatok rejtjelzése vagy a hitelesítés, amelyekkel az adatállomány manipulálhatatlansága biztosítható vagy azok sértetlensége ellenőrizhető.

A telekommunikációs adatforgalmi közegben maga az átviteli csatorna is jelent védelmi gondot. Két jellegzetes támadási forma van: a lehallgatás és a megszemélyesítés.

A lehallgatás szituációban a támadó illetéktelenül rákapcsolódik az átviteli vonalra, az ott folyó adat- és kulcsforgalmat figyeli. Az üzenetek gyűjtésével, különleges szituációk észlelésével az egész vezetési rendszer ellen támadhat.

A megszemélyesítés esetén a támadó

beépül a kommunikációs összeköttetésbe, az üzeneteket elnyeli, és az ellenállomások helyett válaszol mindkét irányba. Ha egy rendszerbe a védendő adatok már a keletkezésükkor rejtjelzetten kerülnek be, tárolásuk, kommunikációs továbbításuk is ebben a formában történik, a hiba-lehetőségek kellő eséllyel kiküszöbölhetők. Igazán erős védelmi rendszerekben a titkosítási feladat hardver-erőforrást is követel. A csak szoftverúton megvalósított rendszerek védelmi képessége általában gyenge, támadásukhoz maga az az eszköz is elég, melyben működnek.

A klasszikus rejtjelzési rendszerek titkos kulcsokkal működtek. Az elektronikus adatátvitel során nyílt rendszerek létrehozása vált szükségessé, így keletkeztek a nyilvános kulcsú rejtjeles rendszerek. Az elektronikus adatátvitel és adatnyilvántartás további igényei olyan feladatokat teremtettek, amelyek a rejtjelezésnek egy harmadik fő alkalmazási területét teremtették meg. Az alábbiakban kissé részletesebben szólnunk ezekről a területekről.

- Zárt rendszerek, amelyekben a legális felhasználók valamennyien ismertek a rendszert ellenőrző központ (vagy rendszergazda) számára. Lényeges ismérv, hogy új felhasználó csak a központ engedélyével, annak utasítása szerint csatlakozhat. Az ilyen rendszereket a nemzetközi irodalom titkos kulcsú rendszereknek nevezi. Hagyományos terület a diplomáciai levelezés és a katonai üzenetváltás.
- Nyílt rendszerek, amelyeknek a felhasználóival elvben a nyílt csatornán bárki bármikor olyan titkosított üzenetet válthat, amelyet rajta és a címzetten kívül más nem ért. A potenciális felhasználókat központi nyilvántartásban regisztrálják, ott egy telefonszámhoz hasonló információt he-

lyeznek el. Ezt az információt nyilvános kulcsnak nevezik, innen ered az ilyen rendszerek nemzetközi elnevezése: nyilvános kulcsú (public key) rendszerek.

- Vannak olyan speciális feladatok, amelyeket a gyakorlati feladatok határoznak meg.

Okmányok, fontos közlemények továbbítása során szükség lehet arra, hogy a feladó, például valamely katonai szervezet vezetője, digitális aláírással lássa el az üzenetet, ezt az aláírást a címzett, minden kétséget kizáróan ellenőrizni tudja.

Bizonyos esetekben egy támadó kicserélheti az üzenetet egy másikra anélkül, hogy a címzett ezt észrevenné. Ilyen esetek kivédésére alkalmazott eljárások gyűjtőneve üzenethitelesítés.

Rejtjelzés

Rejtjelző algoritmusokon olyan matematikai apparátust kell érteni, amely egy tetszőleges, nyílt adathalmazból úgy állít elő egy transzformált, kódolt adathalmazt, hogy abból az eredeti nyílt adathalmaz visszanyerhető legyen.

A rejtjelző algoritmusok követelményrendszere többé-kevésbé tisztázott. Általánosnak mondható alapkövetelmény az, hogy a rejtjelzés változtassa meg az adathalmaz statisztikai szerkezetét – a rejtjelzett anyag gyakorlatilag véletlen statisztikai szerkezetet mutasson.

A rejtjelzett anyag egy bitjének megváltozása az egész üzenetet is tönkretelheti – vagy a rombolás csak az üzenet meghatározott szakaszára (néhány Byte) terjed ki. Önmagában az algoritmikus védelem kevésnek bizonyul. Igaz ugyan, hogy az algoritmikus védelem a rejtjelzés alapvető eszköze, de az informatikai rendszer védelmét úgy kell kialakítani, hogy a külső vagy a belső tá-

madás a rejtjelző algoritmus ismeretében se veszélyeztesse a rejtjelzett adatokat, azok az algoritmus ismeretében is megfejthetetlenek legyenek.

Titkos kulcsú rejtjelzés

A titkos kulcsú rejtjelzési módszerek azon a feltételezésen alapulnak, hogy a feladó és a címzett ismer valamilyen titkos információt, amelyet a lehallgató nem ismer. Ennek a titkos információnak a birtokában a feladó generálni tudja a titkos üzenetet, a címzett pedig dekódolni tudja azt. Eközben a lehallgató, a titkos információ hiányában sem megérteni nem tudja a rejtjelzett üzenetet, sem pedig rejtjelezni nem tud hamis üzenetet. Emiatt a címzett biztos lehet benne, hogy az üzenetet a feladó küldte. A titkos információ általában a rejtjelzéshez használt algoritmus egyik paramétere, a kódoló/dekódoló kulcs. A dekódoló algoritmus általában nagyon hasonlít a kódoló algoritmushoz.

A titkos kulcsú rejtjelzésre vannak jó módszerek (pl.: DES, RC4). A problémát az jelenti, hogy a titkos kulcsban meg kell a címzettnek és a feladónak állapodni. Ez valamilyen kommunikációs folyamat révén valósul meg. A titkos kulcsot olyan módon kell a feladónak és a címzettnek egymással egyeztetni, hogy ezen kommunikáció közben a lehallgató ne tudja megszerezni a titkos kulcsot. Ehhez olyan kommunikációs csatorna kell, amely biztonságos, nem lehallgatható. Ennek a csatornának a használata drága, ellenkező esetben ugyanis nem kellene rejtjelzést használni, hanem ezen a csatornán lehetne az üzenetet küldeni.

Nyilvános kulcsú rejtjelzés

A nyilvános kulcsú rejtjelzési módszerek a legmodernebb rejtjelzési módszerek,

amelyek a korábbi, titkos kulcsú módszerek legtöbb hátrányát kiküszöbölik. Alapötlete, hogy a kódolás, a titkosítás folyamatát elválasztja a dekódolástól, és olyan algoritmust használ, ahol a kódoláshoz használt kulcs nem azonos a dekódoláshoz használttal és a kódoláshoz használt kulcsból nem határozható meg a dekódoláshoz szükséges kulcs.

Egy ilyen algoritmussal, ha a felhasználó egyik kulcsa, amit nyilvános kulcsnak nevezünk, bárki számára elérhető, titkosított üzenetet kaphat bárkitől, és azt titkos kulcsával dekódolhatja, és viszont, bárki dekódolhatja a tőle kapott üzenetet, ha az titkos kulcsával lett kódolva.

Ezt a módszert használva létre lehet hozni egy kódkönyvet, amiben mindenkinek szerepel a nyilvános kódja, és így a kódkönyvben szereplők bármelyike tud bárki másnak levelet küldeni anélkül, hogy előtte valamilyen specifikus titkos kulcsban megállapodtak volna. Természetesen a kódkönyvnek megbízhatónak kell lennie.

A nyilvános kulcsos rejtjelzésben mindenki két, egymással szorosan összefüggő kulccsal rendelkezik. Az egyik kulcs nyilvános, míg a másikat szigorúan titokban kell tartani. Mindkét kulcsot a másik által kódolt üzenetek dekódolására lehet felhasználni. A nyilvános kulcs nem nyújt lehetőséget a titkos kulcs kitalálásához. Ezért a nyilvános kulcsot fenntartások nélkül, széles körben el lehet terjeszteni a kommunikációs hálózatokon. Ez az eljárás mindennemű biztonságos csatorna nélkül képes szavatolni a titkosságot.

Egy ember nyilvános kulcsával bárki – más felhasználó is – kódolhat üzeneteket. Ezeket a fogadó a saját titkos kulcsával tudja kibontani. Csak ő, mivel a titkos kulccsal senki más nem rendelkezik. A kódolt üzenetet még a feladó

sem tudja dekódolni enélkül. Meg van oldva az üzenetek biztonságos sértetlenség- és eredetigazolása (autenticitása) is. A küldő saját titkos kulcsával aláírja az üzenetet. Az aláírás eredetiségét bárki ellenőrizheti az illető nyilvános kulcsának felhasználásával. A fogadó a dekódolás után biztos lehet a küldő személyében, és abban is, hogy az üzenet tartalma nem változhatott meg.

Rendszertechnika

Programozási technikák

Az elméleti ismeretek megszerzése még nem elegendő ahhoz, hogy valaki hatékony programot írjon. Sok olyan kisebb-nagyobb módszer van, amelyik az alapvetően lassú matematikai algoritmusok alapján működő programok futtatási sebességét a felhasználó által elfogadható sebességig gyorsítja.

Komplex rendszerek adatvédelmére alkalmazható az elosztott biztonsági rendszer (Distributed Secure System – DSS). Az elosztott rendszerek biztonsági kérdéseivel az Egyesült Királyság Védelmi Kutató ügynöksége (Defence Research Agency – DRA) foglalkozott évek óta. Ennek eredményeként továbbfejlesztették az OSI biztonsági rendszereket, ami egy, a szabványokon és a biztonsági technológián alapuló többretegű biztonságos elosztott rendszer kiépítését teszi lehetővé.

A kommunikációs hálózat és a végpontok (szerverek és munkaállomások) közé megbízható hálózati interfészegységeket iktattak be, amelyeket a hozzáférés-ellenőrző központ felügyel. A felhasználókat ez hitelesíti, mielőtt hozzáférhetnének a kommunikációs hálózathoz vagy bármilyen adathoz. A hitelesítés során a felhasználó egy futamjogosítványt kap, amely olyan mutatóktól

függ, mint a végrendszer teljesítménye, a felhasználónak engedélyezett biztonsági osztályok, a felhasználó által kért osztályok. A rendszer feladata, hogy címkézze és rejtjelezze a hálózat felé menő teljes adatfolyamot, és biztosítsa, hogy az adatok csak az azonos biztonsági osztályba tartozó végberendezések között áramoljanak.

Tárolt adatok rejtjelzéssel történő védelme

Bizonyos programok (programrendszerek) rejtjelzési szempontból a számítógépes architektúrákkal analóg problémákat vetnek fel.

- Archiváló rendszerekben, ahol fájlbeviteli, editálási és fájlkiviteli munkafolyamatok jelentkeznek, a hozzáférési és hitelesítési problémák kerülnek előtérbe. A hozzáféréssel kapcsolatban jelentős szerephez jutnak a rezsimutasítások.
- Elektronikus levelező rendszerekben (email) rejtjelzési szempontból a hierarchikus kulcsokon kívül levelezőkulcs kialakítása válik szükségessé, amely a viszonylati kulcsot a hálózat végpontjain belül különböző felhasználók között is megvalósítja. A különböző végpontokon a felhasználók közötti hierarchiakiosztás (témánként, felhasználónként, felhasználói csoportonként stb.) a rendszer konkrét tervezésekor jelentős feladat. A kézhez vett (bontott) leveleket nemcsak a tárolókapacitás kímélése miatt, hanem a rejtjelzési védelmi rendszer erősítése érdekében is célszerű törölni.
- Adatbázisrendszerekben a hierarchikus kulcsok felhasználásával akár mezőszintű (mezőnként különböző) rejtjelzés kialakítása is megengedett. A mezőszintű rejtjelzésre a konkrét adatbázisprogram megírásakor kell rejtjelzésileg felkészülni.

A rejtjelzés buktatói

A nyilvános kulcsú szisztémában a nyilvános kulcsokat nem kell attól féltetni, hogy eljutnak valakihez. Sőt, azt használjuk ki, hogy ismertek. Viszont meg kell óvni a kulcsot az esetleges módosítástól. A kulcs fogadójának meg kell bizonyosodnia arról, hogy a kulcs valóban ahhoz a személyhez tartozik, akit mi gondolunk. Ez a nyilvános kulcsos titkosítási rendszer legsebezhetőbb pontja. Először is tekintsünk át egy potenciális katasztrófát, utána tárgyaljuk, hogy hogyan előzhető ez meg.

Tegyük fel, hogy üzenetet akarunk küldeni *A*-nak. Lekérjük *A* nyilvános kulcsát a rendelkezésre álló kulcsfájlból. Kódoljuk az üzenetet *A* kulcsával és elküldjük.

Ugyanakkor, anélkül hogy az üzenetet küldő vagy *A* tudna róla, *B* generált egy kulcsot, felruházta *A* felhasználói azonosítójával, és ezt juttatta be a nyilvános kulcsokat tartalmazó gyűjteménybe, felülírva ott *A* eredeti kulcsát. Miközben minden jónak látszik, az üzenetet *A* helyett *B* tudja kibontani, hiszen nála van a megfelelő titkos kulcs. Sőt, a kibontás után megteheti, hogy az üzenetet kódolja *A* eredeti kulcsával, és továbbküldi *A*-nak. Ilyenkor senki nem sejt semmit, *B* olvassa az üzeneteket, de alá is írhat *A* nevében, hiszen mindenki a hamisított nyilvános kulcsot használja az ellenőrzéshez.

A probléma megelőzéséhez meg kell akadályozni a kulcsok módosítását. Ha *A* személyesen adja át a nyilvános kulcsát, akkor persze nem áll elő ez a probléma, de ez nem mindig lehetséges. Ebben az esetben az egyik lehetséges megoldás, hogy egy általunk hitelesnek és megbízhatónak tartható személy, *C* saját (titkos kulcsával) aláírásával iga-

zolja a kulcs eredetét és eredetiségét. Ez az aláírás egyrészt jelzi, hogy *C* hitelesnek állítja *A* kulcsát, másrészt megakadályozza annak módosítását. Az ellenőrzéshez persze rendelkezni kell *C* megbízható nyilvános kulcsával.

A kulcsmanager megteheti, hogy mindenkiel kapcsolatban áll, és aláírva a nyilvános kulcsokat, hitelesíti és módosítástól megvédi azokat. Ilyenkor az összes résztvevőnek egyetlen kulcsot kell megbízhatóan beszerezni: *C*-jét, vagyis a kulcsmanagerét, amivel az aláírását ellenőrizhetik.

Nagy rendszerekben a kulcsmanagerek hierarchiáját kell kiépíteni.

Minden biztonsági rendszerbe be lehet hatolni. A nyilvános kulcsú rejtjelzést is számos úton ki lehet játszani. Az erre szolgáló módszerek, melyeket ki kell védeni: pl. a titkos kulcs és jelszavának megszerzése, a nyilvános kulcs módosítása, hamisítása, a számítógépen vagy a lemezen rosszul (helyreállíthatóan) letörölt eredeti fájlok, számítógépes vírusok, közvetlen behatolás, az elektromágneses emisszió monitorozása, lehallgatás a rendszerben a kódolás előtt vagy a dekódolás után, adatforgalom-vizsgálatok, esetleg még direkt rejtjel-fejtés is.

Az informatikai rendszerek védelme

A Magyar Honvédségben a vezetési információk védelme érdekében számos helyen alkalmaznak rejtjelzést, titkosítást. Egyik közismert rejtjelző eszköz egy titkosító táblázat, mely alapját egy szótármátrix képezi a hozzá tartozó cserélhető titkos kulccsal. A rejtjelzés menete kétlépcsős. Az első lépcsőben a nyílt szöveget olyan „véletlen hosszúságú” elemekre bontják, melyek megtalálhatók a szótárban. A védelem növelése érdekében a szótárban a gyakrabban előfor-

duló egész szavaktól a szótöredékeken, ragokon, toldalékokon át az ábécé egyes betűiig találhatók nyelvi elemek. A „véletlen”-t ebben a szakaszban a rejtjelzést végző személy eseti döntései képezik, melyekkel kiválasztja a szótárból a használni kívánt elemeket. Ezután a szótári elem mátrixindexeit a cserélhető kulccsal konvertálva jutunk a rejtjelzett kódig. Ez kerül továbbításra a nyílt csatornán. Normális esetben a küldő és a fogadó között több nyílt vezetékes hírcsatorna van. Ezek véletlenszerű kiválasztása tovább növeli az átvitel biztonságát. A dekódolás folyamata értelemszerűen fordított sorrendben történik. A rejtjelzett szöveg a szótár és a titkos kulcs ismerete nélküli megfejtése hosszadalmas. Az algoritmus elég jól kiiktatja a nyelvi redundanciákon alapuló fejtési kísérleteket is. Gyengítheti a védelmet a rejtjelzést végző személy kiképzetlensége, lustasága stb. (Például egy, a nyílt szövegben többször előforduló szót csak egyféleképpen kódol és ezt használja minden előfordulásnál.)

Mindezekkel együtt az elért védelem elégséges lehet, tekintettel a rejtjelzendő szöveg fontosságára, hosszára, a használat esetlegességére. Ez a módszer az adatok kriptográfiai védelmét szolgálja, és titkos információk nyílt csatornán történő továbbításakor kerül alkalmazásra. Más módszereket és eszközöket igényel az adatátviteli csatornák védelme. A fenti feladatok megoldására többféle vonali titkosító berendezést használnak, melyek egy része analóg, más része digitális technológiára támaszkodva általában titkos kulcsú rejtjelzést valósít meg. A fenti eszközök egy része lehetővé teszi a számítógépes adattovábbítást is. Az információvédelem hatékonysága nagyban növelhető az OSI szabványnak megfelelő rétegek-

ben elhelyezett, további (esetleg más elven működő) rejtjelző berendezés, illetve szoftver segítségével. Megjegyzendő itt, hogy a katonai vezetési rendszerekben az információ rejtettségének megőrzési idejével szemben támasztott követelmény lehet rendkívül alacsony is, hiszen a harc megvívása során keletkezett információk döntő hányada igen rövid idő alatt elveszti jelentőségét. Ami a titkos információk másik kategóriáját, az államtitkokat illeti, az ezek rejtjelzésével szembeni követelményeket és rendszabályokat törvény szabályozza és felügyeletét egy országos hatáskörű szervezetre, az Országos Rejtjelfelügyeletre ruházza. A konkrét eszközök és algoritmusok felsorolására itt nem térünk ki.

A jelenlegi helyzethez hozzá tartozik a NATO-csatlakozás kérdése is. A fejlesztési utat nagyban meghatározza a szövetségi rendszerhez tartozás. A jövő útja az információk digitális csatornákon történő továbbítása, a számítástechnika egyre szélesebb körben való alkalmazása mellett. A Defense News 1997. június 8-i számában megjelent egyik cikk arról tudósít, hogy az USA hadserege úgynevezett „harcászati Internet”-et fejleszt a „harcmező digitalizálás” jegyében (ez az Army Enterprise Strategy project egyik eleme). Ennek keretében a csapatok vezetéséhez szükséges információáramlást a hagyományos híradó rendszerekről egy Internet-technológiát használó hálózatra terelik át. Az itt áramló információk titkosítása elengedhetetlen feladat. Ha mindezek mellett figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a speciálisan katonai informatikai alkalmazások fejlesztése elenyésző mértékűre apadt, és a hadseregek alapvetően a kereskedelmi rendszerek alkalmazásba vétele felé fordultak, előrevetíthetjük a civil szférában is alkalmazott eljárások

bekerülését az informatika katonai alkalmazásába. A fentiek ugyan jellemzően az USA hadseregének tervei, de vitathatalan tény, hogy a NATO-terveket ezek jelentősen befolyásolják, ha ugyan nem határozzák meg egészében.

Feladatok – követelmények

A fontos adatok matematikai védelme kapcsán gyakorlati problémák is felvetődnek, a hamis biztonság csapdájának elkerülése céljából. Előfordulhat, hogy a rejtjelző program készítői jó programozó szakemberek, de nem kellően járatosak a rejtjelzésben, és maguk is megvannak győződve arról, hogy jó titkosítót tudnak készíteni. A feladat nem tűnik olyan nehéznek, és a program látszólag jól is működik, lehet vele kódolni és dekódolni. Brian Snow, az NSA (az USA biztonsági szolgálata) egyik szakembere azt mondja: csak olyan algoritmusban lehet megbízni, amelyet olyan ember, illetve cég készített, aki/amely előzőleg már komoly tapasztalatokat szerzett a *rejtjelfejtés (és nem a rejtjelzés vagy programírás)* területén. Az ilyen tapasztalat nagyon sokat ér. Ha a titkosításra szakosodott cégeknél ilyen tapasztalt embert látni, akkor annak munkájában meg lehet bízni.

Alapvető megállapítás, hogy egy megbízható titkosító *algoritmust* nem kell titokként őrizni, a nyilvánosságra hozatal semmiben nem jelent támpontot a megfejtéshez. Csak a titkosító *kulcsokat* kell titokban tartani. Egy komplex információs rendszer éppen a komplexitás miatt változatos számítógépes erőforrásokat használ. A tárolt adatok – adatbázisok, levelezések, dokumentumok – védelme éppoly jelentőségű, mint a védett kommunikációs adatátvitel, ami hagyományos modemes átvitelt,

csomagkapcsolt hálózatokat, rádió-telekommunikációt egyaránt felölel. A rendszernek különlegessége az is, hogy a rendszerbe kapcsolt számítógépek lokális hálózatban vagy egymással összekapcsolt lokális hálózatokban működnek.

A matematikai bonyolultságelmélet a téma által megkövetelt analízisben nagy szerepet játszik. Szemléltetésként megemlítjük, hogy egy rakétaindító rendszerben már pár perces megfejtési idő is megbízható lehet, míg pénzügyi (banki) rendszerekben ezt az időt években célszerű mérni. Nem rejtjeltechnikai feladat, de a rendszertervező alapvető feladata a hatékonyságvizsgálat, azaz annak vizsgálata, hogy a biztonság különböző fokozatainak megvalósítása miibe kerül, és mekkora kockázattal jár, illetve az ellenfélnek mennyibe kerül az illetéktelen megfejtés.

A rejtjelző rendszerrel szemben állítható követelményeket úgy összegezhethetjük, hogy az tegye lehetővé: az azonosítást és hitelesítést; a kötelező hozzáférés-ellenőrzést; a zárt felhasználói csoportok kialakítását; a naplózást; a tárolt, illetve a továbbított adatok rejtjelzéssel történő titkosítását megbízható matematikai algoritmussal.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Babai László: Prímszámok és titkosírás; Természet világa, 1981, 7. sz.
2. Nemetz Tibor–Vajda István: Algoritmikus adatvédelem; Akadémiai Kiadó, 1991
3. Dr. Munk Sándor: Informatikai rendszerek biztonsága; ZMKA, 1994
4. Seffers, B. Tigner: A gyors adatátvitel a jövő hadműveletének kulcsa; Defense News, 1997. június 8.
5. Computerworld, 1997/17. sz.
6. Computerworld, 1997/28. sz.

Nyelvében él a nemzet!

Sajnos nyelvünket az évszázadok során igen gyakran érte idegen behatás, és éri még ma is.

Nem akarom felsorolni, hogy az évszázadok során milyen idegen szavak kerültek nyelvünkbe. Ezek egy része beépült és a mai napig is használjuk némileg megmagyarítva. Csakhogy az utóbbi két-háromszáz évben a nyelvújítók is dolgoztak és a mai napig is próbálnak ellenállni a rengeteg idegen és idegen hangzású szavaknak. Közéjük tartozik az e században élő Grétsy–Deme páros, valamint a néhai Lőrincze professzor és Kodály Zoltán, a világhírű zenetudós is.

A sajtó, az elektronikus sajtó, a világ-hírhálózat (Internet) – lám, máris két idegen szó – és egyes „írói vénával megáldott” magyar állampolgárok azonban tesznek róla, hogy most már az anglo-mánia, az anglicizmus terjengjen nyelvünkben – kiszorítva jó magyar szavakat. Nem beszélve az évszázados germanizmusról, amivel a mai napig küszködünk; valamint az úgynevezett alvilági nyelvről, amit durvaságaival együtt terjesztenek a tollforgatók, s a nagyközönséghez szólók. A rendőrhűség például ZSARU MAGAZIN címmel jelenik meg, hiszen a „közönséghez szól”. Ezenkívül van a katonai, a rendvédelmi terminológia – lám, megint egy idegen szó, milyen egyszerű lenne helyette azt mondani, hogy katonai kifejezések, szakszavak!?

Sajnos a ránk telepedett erőszak következményeként évszázadok óta jelen

van az idegen hatás, hiszen ezer év óta nem volt lehetőségünk önálló, kifejezetten nemzeti magyar hadsereg létrehozására. Most itt az alkalom! Rövid cikkemmel szeretnék csatlakozni Pataky Iván nyá. ezredes úrnak a Hadtudomány 1997. évi 2. számában közölt, A magyar katonai nyelv védelméért című cikkében foglaltakhoz azzal, hogy javaslatát a nyelvvédő és megújító kör létrehozására szerény munkámmal is támogatom. Remélem, nem pusztába kiáltott szó lesz.

E rövid, néhány soros írásommal elkötelezem magam a magyar nyelv védelmében, mivel én is egy nemzetközi nyelv, az eszperantó terjesztésével foglalkozom és egy katonai szótár elkészítését vállaltam el. Elkötelezettségem mögött azonban elsősorban az van, hogy magyar vagyok, ezért az anyanyelv védelméért megpróbálok mindent megtenni. Mi, eszperantisták is azon vagyunk, hogy könnyen érthető, mindenki számára könnyen megtanulható közvetítő nyelvet alkalmazzunk a nemzetek közötti érintkezés megkönnyítésére, ez vonatkozik a katonai kapcsolatokra is. Elsősorban azonban magyarok vagyunk, a magyar katonai szaknyelvből igyekeznünk tehát kiirtani a szükségtelen, idegen eredetű kifejezéseket.

Bizonyára vannak megfelelő magyar szavaink ezekre is.

Kozma Péter

katonai referens,

Magyarországi Eszperantó Szövetség

Nagy Miklós

Reális jövőnk könyve

A mai magyar politikai publicisztikában divatos téma lett régiókról, a fejlett Nyugathoz való csatlakozásról, európai integrációról, NATO-tagságról beszélni. A nap mint nap olvasható, látható, hallható tudósítások, – gyakorta egyéni véleményként beállított, ám valójában pusztán jól körülhatárolható politikai körök szándékait tükröző – hozzászólások legtöbbször nélkülözik a megalapozott, tárgyi ismeretet, szakmai tudást. Az elmélyült tudományos munka eredményei meg sem jelennek a nyilatkozatháborúban, amely így – a valós érvek tudatos ütköztetése helyett – személyes indulatoktól sem mentes politikai vagdalkozássá válik. E jelenség lehetett annak oka, hogy a neves geográfus, *Enyedi György: Regionális folyamatok Magyarországon* (Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1996, ISBN 963 076 6) című művét mind a geográfus és szociológus szakma, mind pedig a politikai publicisztika igen nagy érdeklődéssel és – a tudományos célokat maguk elé tűző művek esetében – szokatlanul nagy visszhanggal fogadta. Enyedi György új kötete ugyanis a mai magyar társadalom térbeli szerveződésével kapcsolatos kutatások eredményeit rögzíti, és a földrajzi térben lejátszódó társadalmi folyamatokból von le következtetéseket, alkot meg a jövőre forgatókönyveket: vagyis nem tesz mást, mint rögzíti a mai

magyar társadalom térbeli elrendeződésének főbb jellemzőit és ezáltal tudományosan is megfogalmazott, ám közérthető módon írja le azokat a jelenségeket, amelyeket a magyar társadalom és polgár naponta saját bőrén érez.

Bár Enyedi György könyve pusztán földrajzi kötet, ám megállapításai, a jövő ebben rögzített lehetséges forgatókönyvei mindenképpen felhívják rá a hadtudományi kutatók figyelmét is. Egyszerűen arról van szó, hogy egy ország honvédelme minden jelenségével, minden történéssel szervesen kapcsolódik az azt létrehozó társadalomhoz és annak földrajzi környezetéhez. Ezért az adott társadalom elrendeződése a földrajzi térben és a közöttük lévő viszonyrendszer – esetleg ennek változása – determinálja az ország fegyveres erőinek térbeli tevékenységét is. Így az a kötet, amely a társadalom térbeli szerveződését tárgyalja, méltán tarthat igényt katonai szakemberek érdeklődésére.

Enyedi György – a mai magyar geográfia egyik legjelentősebb alakja – évtizedek óta foglalkozik a társadalom és földrajzi környezete közötti kapcsolatrendszerrel. A nem geográfus szakemberek előtt talán *Földrajz és társadalom* címmel a Magvető Könyvkiadónál 1983-ban megjelent tanulmánykötete a legismertebb, amelyben a magyarországi településhálózat problémáit taglaló tanul-

mányokat *A társadalom és földrajzi környezete*, valamint *A társadalom természeti környezete* című írásai vezetik be, alapozzák meg. Enyedi György már e tanulmánykötetben rögzítette azt a megállapítást, amelyet a mai Magyarországra vonatkozóan mostani könyvében bővített ki: „...A történelmi folyamatok, amelyek a társadalmi fejlődés irányát fejezik ki, sajátosan tükrözik a földrajzi környezetüket...” (Enyedi: Földrajz és társadalom 18. oldal). E gondolat vezérli Enyedi György: *Regionális folyamatok Magyarországon* című művét, amelynek egyik legfontosabb általános megállapítása így hangzik: „...A regionális folyamatok a társadalmi-gazdasági változások térbeli lenyomatai. Következésképpen a társadalmi-gazdasági fejlődés fordulópontjai új regionális folyamatokat is indukálnak. A társadalom térbeli rendje nem módosul könnyen – köti a településrendszer és az infrastruktúra-hálózat...” (8. oldal). E törvényszerűség az, amely *A regionális folyamatok Magyarországon* című kötetet a gyakorló katonai szakemberek számára is érdekessé teszi: az ország honvédelmi prioritásainak meghatározásakor, a Magyar Honvédség egészét érintő – immár egy évtizede folyamatosan tartó – át(le)szervezés hatásainak vizsgálatakor ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni. Hiszen e nélkül nem érthetőek meg olyan jelenségek, mint a hivatásos állomány tömeges kiáramlása a hadseregből, az átszervezésekkel járó helyőrségváltások hatására, hazánk társadalmi-gazdasági kettészakadása és ennek kihatása honvédelmünkre vagy a magyar kül- és honvédelmi politikát az elmúlt évtizedben alapvetően meghatározó európai és NATO-integráció sikere. Enyedi György könyve az e kérdések hátterében meghúzódó társadalomföldrajzi folyamatokat vizsgálja és közben tesz több olyan

megállapítást is, amelyek minden bizonyonnyal hosszú időre éreztetik majd hatásukat a magyar szociálgeográfiai és katonaföldrajzi szakirodalmon.

Enyedi György geográfus és ez határozza meg szemléletmódját: számára a társadalmi jelenségek térbeli elrendeződése fontos és az időbeliség csak annyiban játszik szerepet, amennyiben jellemzi a chorologikus jelenségeket. Ennek megfelelően a kötet fő kérdései között – Enyedi György nyolc ilyen fogalmazott meg – ott találjuk a településrendszer, a területi folyamatok, a magyar gazdasági tér, az integráció és dezintegráció, a környezet megóvása, a regionális fejlődést befolyásoló döntéshozatal problémáit. Ez utóbbi, az államigazgatás szempontjából sem érdektelen kérdéskör teszi Enyedi György könyvét a gyakorlati szakemberek számára fontossá. E téren pedig egyet kell értenünk A. Gergely Andrásnak a Magyar Tudomány 1997. évi 5. számában Enyedi György könyvével kapcsolatban tett megállapításával: „...Azon túl, hogy témája a regionalizmus néhány jellegadó vonása, a kutatott témakörben félreérthetetlenül jelen van a szerző legalapvetőbb referenciapontja: a kormányzati munka és annak hatékonysága az egyes korszakok településmenedzselésében és fejlesztési programcéljaiban. Enyedi mint a hazai területfejlesztési kutatások egyik fontos anyaintézményének, a pécsi regionális kutatóközpont új profiljának kialakítója, a szocializmusvégi rendszerváltás időszakában egyre kritikusabban fogalmaz a kormányzati színterről, annak működéséről, hiányosságairól, szemléleti hibáiról, mulasztásairól...” (626. oldal.)

Tegyük hozzá, nem ok nélkül; a kormányzati, államigazgatási szférának előbb-utóbb meg kell tanulnia Magyarországon is, hogy a társadalmi folyamatok térbeli elrendeződését megváltozta-

tó gazdasági, politikai, társadalmi lépéseket kellő tudományos – geográfiai – vizsgálatok nélkül nem lehet büntetlenül megtenni. Ez óhatatlanul torzulásokhoz, csak hosszú évtizedek kitaró – és főleg tudatos – munkájával megszüntethető területi egyenlőtlenségekhez vezet. Jól láthatjuk ezt Magyarország nyugati és keleti területeinek végzetes távolodásában egymástól, de ugyanezt tükrözik hazánkban a rendszerváltás után egyik napról a másikra csődbe jutott egykori nagy iparvidékeink is.

A katonai szakemberek számára talán éppen ez lenne Enyedi György kötetének legfontosabb tanulsága. Napjainkban, amikor a Magyar Honvédség átalakítása laktanyák, helyőrségek megszüntetésével, áthelyezésével jár együtt, nem hagyhatók figyelmen kívül ennek térbeli hatásai sem. A katonai szakmának is meg kell barátkoznia a gondolattal: nem lehet eredményes az a hadsereg-átalakítás – nevezzük azt akár reformnak, akár leépítésnek –, amely nem veszi figyelembe a társadalmi folyamatok térbeli törvényszerűségeit. A geográfiában persze egyáltalán nem új e felismerés. Enyedi György mellett – hogy csak az utóbbi másfél évtizedből hozzunk példát – mindenképpen meg kell említeni Rétvári László elméleti kutatásait, amelyek eredményeit *A természeti erőforrások értelmezése és értékelése* című művében összegezte (Akadémiai Kiadó, 1989.), vagy Berényi István összefoglaló jellegű kötetét, amely *Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései* címmel került kiadásra (Akadémiai Kiadó, 1992.), de e sorból nem hiányozhat Zoltán Zoltán: *A dinamikus gazdaságföldrajz elmélete* (Tankönyvkiadó, 1984) című, egyetemi segédkönyve sem. Bármelyik kötetet is nézzük, közös vonásuk: a társadalmi folyamatok és a földrajzi tér vi-

szonyrendszerét kölcsönös kapcsolat-ként fogják fel, bármilyen – társadalmi, gazdasági, politikai – jelenségről is legyen szó. A társadalmi folyamatokat, jelenségeket meghatározza az azokat magába fogadó földrajzi tér, de közben e folyamatok visszahatnak arra, alakítják, formálják azt. Természetesen igaz ez a hadügy jelenségeire is. Attól függetlenül, hogy hazánkban ilyen jellegű kutatások ma még nem folynak, határainkon túl geográfusok kutatják a katonai tevékenységek tájformáló hatását. Közel tíz évvel ezelőtt Hans Becker *Geo-graphische Forschungen über Militärprobleme* címmel a Bundeswehr müncheni társadalomtudományi intézetében egy előadás keretében összegezte e kutatásokat és ebben felhívta a figyelmet arra, miszerint a katonai tevékenységek – a béke időszakában is – jelentősen befolyásolják az azokat körülvevő természeti és társadalmi közeget. A hazánkban ma folyó hadseregreform szempontjából ez utóbbi a lényeges. Laktanyáink, katonai lakótelepeink, amelyekre az elmúlt negyven évben a civil társadalomtól való tudatos elzárkózás, elrekesztés volt jellemző, ennek ellenére jól-rosszul betagozódtak a helyi társadalom életébe és település-földrajzi tényezőként kis település esetében igen jelentős szerepet játszottak. Kis falvak köszönhették a hetvenes, nyolcvanas években kiemelt városi rangjukat az ott lévő laktanyáknak, honvédségi létesítményeknek. Rétság, Lenti, Nagyatád várossá nyilvánításában, az oda települt iparban, a városias jellegű városrészek kialakításában, az infrastruktúra fejlesztésében bizony fontos szerep hárult az egykori Magyar Néphadseregre, a mai Magyar Honvédségre. Hazánkban tehát úgy alakult, hogy a fegyveres erők laktanyái minden elzárkózás ellenére jelentős részt vállal-

tak abban, hogy a földrajzi tér szociál-geo-gráfiai szegmense mai képét mutassa. Ez mutatkozik meg a helyőrségek megőrzését követelő parlamenti interpellációkban is, amelyek a laktanyák megtartásán keresztül a munkahelyek, a helyi vásárlópiac, a fejlettebb infrastruktúra megővására irányulnak. De ez jelenik meg az alakulatok áthelyezésekor a hivatásos állomány tömeges leszerelésében is, amely előtt a magyar katonai szakma az elmúlt tíz évben nemegyszer értetlenül állt. Enyedi György könyve – bár katonai kérdésekkel nem foglalkozik – áttételesen mindenképpen választ ad e problémára: az egyén kötődik lakóhelyéhez, szűk földrajzi környezetéhez még akkor is, ha egy, a külvilágtól évtizedeken át mesterségesen elrekesztett közösségben él. Vagyis a kötet legfontosabb tanulsága az, hogy az az államigazgatás – és ebbe a honvédelem is beleértendő –, amely nem veszi tudomásul az általa irányított társadalom földrajzi térhez kötöttségét, tevékenységében a hályogkovács biztonságával operál. Véletlenszerűen érhet el sikereket, de okozhat mérhetetlen, vissza nem fordítható károkat is, amelyben az egyének életének tönkretétele csak a kisebb tételek közé tartozik.

A katonai szakma szempontjából igen fontosak azok, az Enyedi György által megfogalmazott – és a politikai publicisztika által egyből fel is kapott – forgatókönyvek, amelyek három lehetséges változatban írják le Magyarország jövőbeli fejlődését. A politikai állásfoglalások, a médiumok hatására a mai magyar állampolgárban gyakorta az a kép alakul ki, hogy az Európai Unióhoz, a NATO-hoz való csatlakozás után hazánk egyből a jólét állapotába kerül, megszűnnek kül- és belpolitikai gondjai, gazdasági problémái és az általános jólét eredményeként csökkennek belső, társa-

dalmi feszültségei. Enyedi György forgatókönyveit olvasva – amelyek tudományos megalapozottságához kétség nem férhet – rádöbbenünk: az előttünk álló évtizedek még a legjobb esetben sem lesznek könnyebbek, mint a rendszerváltás óta eltelt utóbbi. Enyedi György a térbeli folyamatokat vizsgálva a fejlődés három lehetséges változatáról beszél: a polarizált, a közepesen koncentrált és a dekoncentrált regionális fejlődésről. E lehetséges változatokról maga Enyedi György írja: „...*Mindhárom megfelel a »realistán optimista« minősítésnek. Realista, mert nem tervez gazdasági csodát, felzárkózást Nyugat-Európához, tisztában van vele, hogy egy ország gazdaságának átalakításához 10 év milyen rövid idő. Optimista abban az értelemben, hogy nem tervez katasztrófát háborús konfliktust, hosszú ideig elhúzódó mély válságot...*” (58. oldal.)

Tudomásul kell vennünk, hogy a rendszerváltásból eredő gazdasági átmenet hosszú, évtizedekig is eltartó folyamat, amelynek ma a kezdetén tartunk. Ez mutatkozik meg a magyar társadalom térbeli szerveződésén, és ezt tükrözik Rechnitzer János szociálgeo-gráfiai kutatásai is, amelyek Enyedi György kötetének alapjait képezték. Az átalakulás végét egyértelműen ma még nem látjuk, és Enyedi György sem láthatja. Ő is csak alternatívákat állít fel, amelyek együttes megjelenésére számít. Fejlődési csomópontok, erővonalak ma is léteznek, amelyeket Enyedi György igen korrekten meg is határoz. Így kötetének 117. oldalán szerepel az az ábra, amely Közép-Európa regionális nagy-szerkezete címmel jól tükrözi azokat a jelenségeket, amelyeket a politikai publicisztika nap mint nap ismétel, és amelyet hazánk honvédelmének tervezésekor mindenképpen figyelembe kell vennünk. A térség kialakulóban lévő új gaz-

dasági központja, a Bécs–Pozsony–Győr-régió és az ezzel egy zónában fekvő Prága, Wrocław és Gdansk Közép-Európa nyugathoz való integrálódásának legfontosabb földrajzi területe. Ezzel szemben viszont létezik egy keleti periféria, amely Lengyelország, Szlovákia és Magyarország keleti, határ menti területeit foglalja magába, és amelynek egyre nagyobb gazdasági lemaradása a nyugati régiótól szinte gátat vet a nyugati integrációnak. Vagyis Enyedi György soraival élve: *„...Alaposabban elemezve a regionális folyamatokat, azt állíthatjuk, hogy a dezintegrációs és integrációs folyamatok egyidejűleg vannak jelen. Kelet- és Közép-Európában most alakul ki az a regionális szerkezet, mellyel Nyugat-Európához kapcsolódhat...”* (105. oldal, Enyedi György kiemelése)

A magyar hadügy számára ezért fontos e könyv: hazánknak, amely gazdasági, társadalmi, katonai biztonságát a nyugati integráció révén szándékozik szavatolni, mindenképpen figyelembe kell vennie az integráció irányába és az az ellen ható erőket. Ez érvényes természetesen a katonai szakmára is, mert hazánk NATO-hoz való csatlakozása csak akkor lehet két egyenlő fél gyümölcsöző szerződésévé, ha ezeket a geográfiai erőket figyelembe vesszük, számolnak és élnek velük. Tehát ismerni kell szűkebb és tágabb környezetünk térbeli folyamatait. Ehhez nyújt segítséget Enyedi György Regionális folyamatok Magyarországon című kötete, amelyet csak ajánlani tudunk mind a téma iránt érdeklődőknek, mind a katonai szakembereknek.

Pataky Iván: A vonakodó szövetséges című könyvéről

Az év elején látott napvilágot Pataky Iván: A vonakodó szövetséges (Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996) című könyve. A mű a magyar történetírás „régí adósságát” törleszti: összefoglalja és monografikusan feldolgozza a Varsói Szerződés 1968-as csehszlovákiai bevonulását. Persze a „régí adósság” nem véletlenül foglaltatott idézőjelbe: mind történészi, mind honvédségi körökben tudják, hogy a téma 1989-ig szigorúan tabunak számított, sem kutatni, sem publikálni nem volt szabad. E könyvismertető szerzőjét is fenytéssel „honorálták”, amikor 1984-ben a zalaegerszegi 33. gépesített lövészezred történetébe belefoglalta az egység részvételét az akcióban, noha a

csapattörténeti munkák akkoriban „Titkos” minősítést kaptak.

Dr. Pataky Iván nyugállományú, ezredes a téma levéltári anyagának „felszabadulása” óta kutatja az 1968-as beavatkozás politika- és hadtörténetét, s az érdeklődő olvasók különböző folyóiratokban több publikációt is olvashattak tollából az elmúlt években. Akik olvasták Pataky Iván kutatási részeredményei alapján született tanulmányait, azok „hozzászoktak” az igényes, alapos, adatgazdag írásokhoz, s akik ezen olvasók közül most kézbe vesszük a szerző könyvét, „csak azt kapják, mit megszoktak”: a recenzionált könyv alapos kutatások alapján, tudományos igényvel és

mégis olvasmányosan megírt, jól felépített, jól tagolt, jól szerkesztett munka.

A könyv összefoglalja az 1968-as csehszlovákiai beavatkozás politikai előzményeit, az 1967-es csehszlovákiai belpolitikai válságot, annak történelmi gyökereit – különös tekintettel annak szlovák vonatkozásaira –, a már Alexander Dubcek vezette csehszlovák pártvezetés és kormány által felülről vezényelt reformokat, ez utóbbiak hatását a csehszlovák politikai életre, társadalomra és gazdaságra, illetve hatásukat a Varsói Szerződés tagállamainak politikai vezetésére, elsősorban is a szovjet és a magyar politikai és pártvezetésre. Elemzi azokat a folyamatokat, amelyek először a reformok visszafogására, visszafordítására, majd a beavatkozás eldöntésére vezettek. Külön elemzi azokat a politikai játszmákat, amelyek az először a részvételtől húzódozó Magyarország bevonását eredményezték.

A szerző – csak dicsérhetően – nem egyedi eseményként vizsgálja az 1968-as csehszlovákiai eseményeket, hanem törekszik annak beillesztésére a világpolitikai folyamatokba, a Varsói Szerződésen, pontosabban az akkor ún. szocialista közösségen belül zajló trendekbe. Igyekszik továbbá azt Magyarország vonatkozásában a hazai politikai fejlődés összetevői szempontjából is vizsgálni. Ezt az 1956-os forradalomtól és szabadságharctól indítja s jut el az 1960-as évek második felének reformista „kádárizmusáig”. Elemzi: miért és miként vált a dubceki csehszlovák vezetés a kádári magyar vezetés természetes szövetségesevé, s hogyan próbálta meg a szocialista közösség csúcsvezetői fórumain Kádár János – lehetőségeinek végső határáig elmenve – támogatni Dubceket, ezzel a csehszlovák reformfolyamatot.

Érdekes és szükséges annak megvilágítása, hogy a brezsnyevi vezetés mi-

ként igyekszik Kádár János személyét, illetve általában a magyar vezetést megnyerni terveinek. Pataky jól érzékelteti: hogyan marad magára a szocialista közösségen belül a csehszlovákiai reformfolyamat melletti kiállásával a kádári vezetés, s hogy mégis miért bízik meg Brezsnyev Kádárban ahelyett, hogy kísérletet tenne Kádár felváltására más, az ő szempontjából „vonalasabb” vezetővel a magyar pártvezetés élén. Ezen fejtegetéseiben érdekes helyet foglal el annak a csalódásnak az elemzése, amit a lengyel pártvezető, az addig haladó gondolkodásúnak megismert Wladyslaw Gomulka keltett Kádár Jánosban azzal, hogy kezdettől a „dubceki irányvonal” ellen fordult.

Különösen megnyerte a szerző a recenzort Alexander Dubcek és Gustáv Husák személyiségének árnyalt ábrázolásával. Történeti munkát nem lehet anélkül megírni, hogy ne rajzolnánk meg a kulcspozíciókat betöltő személyek jellemrajzát, hiszen cselekedeteiket, adott helyzetben történt reagálásait csak jellembéli tulajdonságaik ismeretében lehet igazán megérteni. Az olvasó képet nyerhet a bevonulás katonai előkészítéséről. A szerző elemzi Csehszlovákia geostratégiai jelentőségét a Varsói Szerződés szempontjából, aminek felvázolása nélkül a beavatkozásra vonatkozó döntés nem volna érthető. Nem feledhető, hogy a vizsgált időszakban Csehszlovákia volt a Varsói Szerződés egyetlen olyan tagállama, amely határos volt egy NATO-tagállammal, ahogyan a szerző fogalmaz: „...a NATO európai főcsoportosításának helyet adó Német Szövetségi Köztársasággal, és amelyben mégsem állomásoztak szovjet csapatok”.

Ezen összefüggésben nem meglepő Pataky következtetése, hogy a szovjet (bocsnat, varsói szerződésbeli) hadá-

szati tervek szempontjából elsődleges jelentőségű volt a nyugati szláv ország. Az a következtetése viszont meglepő – de nem vitatható –, hogy a szovjet katonai vezetés kételkedett a csehszlovák hadsereg megbízhatóságában, s hogy harcértékben nem tartotta egyenértékűnek a szovjet hadsereggel.

Meglepő. Hiszen a II. világháború idején a Ludvik Svoboda vezette csehszlovák hadsereg vállalva harcolt a szovjet hadsereggel a Szlovákia, majd a Cseh–Morva Protektorátus területén a német–szlovák haderő ellen vívott hadműveletekben, s harci teljesítményével többször is kivívta a hadműveleteket irányító szovjet front- és hadseregpáncsnokok (például Grecsko marsall és Petrov hadseregtábornok) elismerését. Grecsko nevét nem véletlenül emeli ki a recenzens, hiszen éppen ő volt az, akinek kezében – katonailag – a legfelső szinten „összefutottak a szálak”.

S meglepő, hiszen a csehszlovák hadipar első vonalbeli szovjet harci-technikai eszközöket (például T–72 harckocsi, BMP gyalogsági harcjármű) gyártott licenccben, s további korszerű harceszközöket (például Dana önjáró löveg) gyártott önerőből. A recenzens, aki csapattiszt, „előéletében” maga is használt csehszlovák gyártmányú harci technikát, még azt is meg meri kockáztatni, hogy ezek a harci-technikai eszközök jobban kivitelezettek, megbízhatóbbak voltak szovjet eredetiyeiknél.

A katonai előkészületek bemutatásánál a szerző jól érzékelteti azt a kettősséget, hogy miközben a szovjet vezetés egészen 1968. augusztus elejéig kereste a – számára megfelelő – politikai megoldást, már március vége óta folyt az intervenció előkészítése. Ezt a kettősséget, pontosabban azt, hogy a hadműveleti tervezést már március 20-ától megkez-

ték, Pataky két dologból vezeti le. Egyrészt – s ezzel a recenzens is egyetért – a szovjet katonai vezetésben élénken élt még az 1941. június 22-i trauma élménye, másrészt a szovjet marsallok a szovjet csapatok Csehszlovákiába küldésével (ahol addig azok nem voltak jelen) kívánták a birodalom pozícióit megerősíteni Közép-Európában, s ehhez a lépéshez a csehszlovákiai folyamatok jó ürügyet szolgáltathattak. S hogy ez utóbbi nem Pataky következtetése, bizonyítja az általa is idézett Grecsko marsall, aki a megszállás után több ízben is szinte kérkedően jelentette ki: a lépés következményeként a Varsói Szerződés határozott erőfölényre tett szert a térségben a NATO-val szemben.

A szerző bemutatja az 1968. június második felében csehszlovák területen tartott, többfokozatú koalíciós törzsvezetési hadgyakorlatot, amit a szovjet katonai vezetés már az intervenció főpróbájának tekintett, illetve amit a szovjet politikai vezetés egyfajta „utolsó figyelmeztetésnek” szánt a csehszlovák párt- és állami vezetésnek. Elemzi annak anomáliáit is, például azt, hogy a gyakorlatot a szokásostól eltérően nem az adott ország területéről irányították, hogy a gyakorlat vezetője, a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnoka, Jakubovszkij marsall eléggé leplezetlenül érezte bizalmatlanságát a csehszlovák politikai és katonai vezetőkkel, s hogy nem tekintette igazán partnerének a szövetséges főparancsnok-helyetteseket sem, így Oláh István vezérőrnagyot sem. A szerző érzékelteti, hogy a szövetséges tábornoki és tisztikarban ezen gyakorlat során alakult ki első ízben valamiféle, akkor számukra komplexitásában még nem megfogható kép a csehszlovák vezetéssel és hadsereggel szembeni szovjet bizalmatlanság-

ról. Sőt: a gyakorlaton jelen lévő magyar katonai vezetőkben még az a gondolat is felmerült, hogy a szovjet magatartás – bár ez elsődlegesen nyilván a csehszlovák vezetésnek szólt – áttételesen a magyar vezetésnek címzett figyelmeztetés is, egyben nyomást gyakorló eszköz.

Az olvasó megismerheti azt a hazavonát, ami a magyar politikai, de főként a magyar katonai vezetés legfelső körében zajlott. Megtudhatja, hogy a legmagasabb beosztású magyar katonai vezetők sem voltak a szovjet részről (ismét bocsánat: a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnokságáról) érkező parancsok mechanikus végrehajtói. Érzékelték az intervencióban való részvételre történt felkérés magyar társadalomra és magyar politikára vonatkoztatható következményeit, beleértve ebbe a hazai reformfolyamatok esetleges megszakadását, az elért eredmények visszavetését (s utólag tudjuk ez valóban be is következett). Érzékelték továbbá azt az óhatatlanul bekövetkező negatív hatást, amit a magyar részvételnek kellett keltenie az 1968 első felében igen jónak minősíthető magyar–csehszlovák politikai és társadalmi kapcsolatokban.

A szerző bemutatja a beavatkozás hadműveleti tervezését, s elemzi a tervek hibáit: az előírások nem engedtek teret a beosztott parancsnokok önálló döntéseinek, „túltervezték” a napi menetteljesítményeiket, pontatlanok voltak a csehszlovák fegyveres erőkre és testületekre megadott adatok. Ez utóbbi igen kellemetlen következményeket vonhatott volna maga után esetleges csehszlovák ellenállás esetén, esetenként tragikusakat is, például a lévai harcok szívesred laktanyájának helytelen meghatározása adott esetben ahhoz vezethetett volna, hogy a kiváltandó tűzérési tűzcspás egy lakótelepet ér...

Elemzést olvashatunk az intervencióban való részvételre kijelölt 8. gépkocsizó lövészadosztály hadrendjéről, harcértékéről, feladatairól, kijelölt működési körzeteinek leírásáról, az ottani viszonyokról, a csapatok harckészültségbe helyezéséről, felvonulásáról a várakozási és a megindulási körletekbe, s az ott folytatott háromhetes felkészítő tevékenységről. Képet nyerünk arról az intézkedéssorozatról, amely – elsősorban takarékosági okból – kivont szervezetszerű kötelékeket a 8. hadosztályból, s helyettük más csapattestekbe tartozó alakulatokat osztott be a kivonuló kontingensbe. Megtudhatjuk, hogy a háromhetes várakozás idején szinte tökéletesen sikerült a részvételre kijelölt alakulatok elszigetelése a környezettől.

Igen érdekes – szerencsére csak epizódnak bizonyuló – eseményekről is olvashatunk a könyvben. Ilyen például az 1968. augusztus 21-i csehszlovákiai bevonulást követő román és jugoszláv mozgósítás, illetve felvonulás a magyar határra, továbbá az ezzel szemben fogantatosított, megelőző védelmi jellegű magyar katonai intézkedések bemutatása.

A munka külön érdeme, hogy – az ilyen jellegű (had)történeti munkáktól eltérően – kitér a repülőalakulatok mozgósítására, harcértékére, tevékenységére is. Persze ez csak annak az olvasónak meglepő, aki nem járatos a katonai repüléstörténeti szakirodalomban. A Tanár-díjas Pataky Iván ugyanis hosszabb ideje kutatja ezt a témát, több könyv és tanulmány látott már napvilágot tollából a magyar katonai repüléstörténetre vonatkozóan, például társzerzője az alpmunkának minősíthető Légiháború Magyarországon felett című kétkötetes könyvnek.

A szerző leírja az intervenció végrehajtását, s lépésről lépésre bemutatja a

magyar csapatok tevékenységét, a hadosztály-parancsnokságtól egészen alegységszintig, illetve rohamcsoporthozig lemenően, a megszállás hétköznapijait, majd végzetül a magyar csapatok kivonását Csehszlovákiából. Leírása pontos, tudományos alapossggal megfogalmazott, ezzel együtt is olvasmányos szöveg. Olyannyira részletes, hogy a recenzens nem vállalkozhat visszaadására, csupán egyet tehet: javasolja minden érdeklődőnek a könyv elolvasását. Egyben kifejezi meggyőződését: aki kézbe veszi Pataky Iván munkáját, nem fog abban csalódní.

Nincs recenzió kritikai észrevétel nélkül. Szemléletes és alapinformációkat szolgáltató táblázat a 22. oldalon a szovjet Dél hadseregcsoport harcértékét bemutató összeállítás. Kissé zavaró azonban a fejlécben megadott „fő” mint mértekegység, mivel azt a nem szakavatott olvasó vonatkoztathatja sok mindenre. S hasznos lett volna, ha a szerző megadja ugyanezt az Észak hadseregcsoport harcértékére is, netán még össze veti a Csehszlovák Néphadsereg harcértékével. Annak ellenére, hogy ez utóbbi nem tanúsított fegyveres ellenállást a bevonuló szövetséges csapatokkal szemben.

Csupán az 1945 utáni német történelemben járatos olvasót zavarhatja, hogy a szerző Német Néphadseregről ír, így, két nagybetűvel kezdve a két szót. A kelet-német hadsereg hivatalos megnevezése ugyanis a Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Néphadserege volt.

A szerző a Dél hadseregcsoport fő feladatául a két főváros, Pozsony és Brünn elfoglalását jelöli meg. Ez így hadműveleti szempontból nyilván helytálló, hiszen könyvét imponálóan széles elsődleges forrásbázis alapján írta meg. Nem ártott volna azonban értelmeznie ezen megállapítását, az akkori Csehszlovákiában ugyanis lehet két fővá-

rosról beszélni, de akkor Prága a szövetségi főváros, egyben Csehország (Cseh és Morvaország) fővárosa, s Pozsony Szlovákia fővárosa. Azt valószínűleg kevesen ismerik, hogy Brünn hozzávetőleg úgy fővárosa Morvaországnak, mint Kolozsvár Erdélynek a 19–20. században, ám nem egy hivatalosan kodifikált főváros.

A recenzens a maga részéről csak helyeselheti, hogy a szerző a helységneveket illetően azok magyar változatát (eredetijét) használja. Igaz ez még olyan helységnevekre, amelyek az utóbbi fél évezredben nem tartoztak Magyarországra területébe, mint például Boroszló (Wrocław, Breslau). Az viszont pontosabbá tette volna a helységnevek használatát, ha a szerző ellenőrizteti kéziratát egy történeti-földrajzos szakemberrel is, így elkerülte volna az olyan tévedéseket, mint például a 80. oldalon, ahol Modry Kament Kismodróval azonosítja. Az egykori Hont vármegyébe tartozó Modry Kamen magyar neve Kékkő, a Nyitra vármegyei Kismodró szlovák neve pedig Modrovka.

Helyes és a leírtakat jól megerősíti, hogy a szerző gyakorta idéz felelős tényezőket. Az viszont kissé szokatlan, hogy van idézet, amely kétszer is szerepel a könyvben. Ilyen például Grecsko marsall, szovjet védelmi miniszter kijelentése a csehszlovákiai bevonulás nyomán Közép-Európában kialakított erőfőlényről a NATO erőivel szemben (20. és 118. oldal).

Végezetül engedtessek meg a recenzensnek, hogy rezignáltan megállapítsa: „nagyítóval sem talált” Pataky Iván nagyszerűen sikerült könyvében igazi bakit, jelentős hibát, s így kénytelen volt bagatell apróságokat keresni, mint kákán a csomót, hogy tollát egyáltalán a tinta mellett vitriolba is márhassa.

Dr. Ravasz István

Domokos György–Hausner Gábor–Veszprémy László: Hadtudományi nyomtatványok régi könyvjegyzékeinkben

Magyar Könyvszemle 1997/1. (33–57. o.)

A szerzők közös vállalkozása, a címben megadott feladat elriasztaná az erre mégoly alkalmas, szorgalmas és képzett kutató történést is, de a szükség felismerése, miszerint a terület alapos ismeretével nem rendelkező könyvtáros vagy levéltáros csak száraz listát adhatna ki kezéből, arra készítette a jeles (kor)szakértői hármast, hogy – megkönnyítendő a hadtudomány művelőinek eligazodását – kiadassa ezt az igen értékes összesítést. A könyvtárósszakma jeles képviselőinek segítsége ennek ellenére mégis nélkülözhetetlen volt az adatszolgáltatással, illetve a korábban összeállított leltárak rendelkezésre bocsátásával.

Sok példa nem akad ugyan, de aki erre adja a fejét, az őt követő kutató generációk hálájára bizton számíthat. Szubjektív megítéléssel a legjelentősebb legújabb kori ilyen vállalkozásnak, Kurucz Györgynek a nagy-britanniai magyar vonatkozású forrásanyagra irányuló feltárásait tekintem. (*Guide to Documents and Manuscripts in Great Britain Relating to the Kingdom of Hungary from the Earliest Times to 1800*). A „Hic Rhodus, hic salta!” felszólítás az említett triásznak címezve nem hangzott ugyan el, de utalásukból ítélve úgy tűnik, teljes munkájuk elkészültével (figyelembe véve annak célkitűzéseit) összemérhetőek lesznek.

Erre utal a szerzőhármás nevei alatt megjelent rövid tanulmány az Iskola-kultúra 1997/5. számában (40–47. o.) *Eruditio militaris – Katonai olvasmány-kultúra* címmel, amely a recenzens vizs-

gálatainak tárgyát képező írás sommás bemutatásán túl bővebb tájékoztatást ad a Veszprémy indíttatásával, szellemi védnöksége, valamint irányítása alatt szárbba szökött vállalkozás háttéréről, céljairól, s várható eredményeiről is. E két tanulmányt együtt olvasva kapunk igazán teljes képet a korabeli katonai olvasmánykultúra művelőiről, lehetőségeiről és jelentős szerepéről.

A jelen értékelés tárgyát képező munka bevezetése tájékoztat arról, mekkora forrásbázis állt rendelkezésre az összeállítás felvételéhez, s ezt statisztikai módszerekkel vizsgálva az is kiderül, milyen megoszlásban foglalkoztak a vizsgált könyvjegyzékekben felsorolt tételek a hadtudomány egyes ágaival. Ez az összegzés három fő témakörben – tetten érhető szándékkal – igen hasznos tudnivalókat közöl a 16–17. század hadtudományának fejlettségéről. Ezek közül legnagyobb fontossággal az erődítéstan, az ostromtechnikával és a tűzérési ismeretekkel foglalkozó munkák bírtak, de a hadtudomány elméleti kérdéseivel foglalkozó írások s a hadijogot és szabályzatokat tárgyaló alkotások sem voltak elhanyagolhatóak a kor megítélése szerint. Bár a tanulmány három szerző neve alatt jelent meg, e dióhéjba foglalt élvezetes, szakszerű tájékoztató a korszak hadi diszciplinának állásáról sejtethetően Domokosnak köszönhető.

A számba vett jegyzékekben felsorolt, többnyire sikerrel azonosított hadtudományi munkák elemzése, kikerülve a száraz adatközlés buktatóit, az annotá-

ciós módszer legszebb példáját adja. Ennél mégis igyekszik többet nyújtani, a törzsszöveg mellett, lábjegyzetek képeiben párhuzamosan futó, igen értékes kiegészítések ugyanis a leplezett „triumvirátus” eddigi tapasztalatainak átadását, elemzéseit rejtik. A kezdetben főként olasz várépítők, nyomdokaikban a németalföldi, a német és a francia mesterek erősítészeti és ezzel összefüggő ostromtechnikai munkásságának elemzése után a tanulmány a főleg német, majd a francia tüzérségi iskola méltatását adja, ezután a szakmunkák körében kitér az elméleti és az általános jellegű katonai kérdésekkel foglalkozó opusokra. Eközben magyarázatot kapunk arra is, hogy a hazai „magánszakkönyvtárak” történelemből többnyire ismert fenntartói az európai tendenciáktól némileg eltérve, a magyar viszonyok figyelembevételével állították össze gyűjteményeiket.

Ez leginkább a korabeli munkák második jelentős csoportját alkotó, a kiképzéssel, a harcászattal és a fegyverzettel foglalkozó kiadványokban érhető tetten.

A harmadik fő csoportot a szerzők kategorizálása szerint a jogi művek és a szabályzatok alkotják, amelyek ígéretük

szerint további kutatások célpontjai lesznek.

A közlemény második része sorra veszi az említett hadtudományi kiadványok legjelentősebb magyarországi tulajdonosait, a munkamegosztás szerint vélhetően Hausner szakterületén kalandozva. Először a könyvbirtokosok – kiemelkedő személyiség Zrínyi, mint a fegyverforgató arisztokrácia két fűsarjadzás között hadi műveltségét fejlesztő képviselője – társadalmi-statisztikai vizsgálatának köszönhetően „történeti-szociológiai” elemzést kapunk. Megismerkedhetünk a feltörekvő polgárság immár inkább passzióvá váló könyvtárgyarapító tevékenységével, amely a korszak végére, a Rákóczi-szabadságharc bukását követően vált mérvadóvá. A hadtudomány iránti praktikus érdeklődésnek a korszakváltásból adódó csökkenésével paradox módon egyenes út vezetett az ezzel kapcsolatos művek közkinccsé válásához a 18. század második felének előbb szakképző- és egyéb intézményi könyvtárainak felállításával, még később a nyilvános bibliotékák megszületésével.

Lenkefi Ferenc

Védelemgazdasági konferencia

Társaságunk – a védelemgazdasági szakosztály és az illetékes belügyi szervek részvételével – a nyár folyamán sikeres konferenciát szervezett a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségével együttműködésben. A konferencia témája – a költségvetési szervezetek feladatfinanszírozási és költség-gazdálkodási kérdései – széles körű érdeklődést keltett. A konferencia több mint száz részvevője között megjelentek és aktívan közreműködtek a HM és a BM gazdasági ügyekkel foglalkozó helyettes államtitkárai, a tárgyalta témában már kezdeti tapasztalatokkal rendelkező népjóléti és a művelődési tárca illetékes főosztályvezetői, a Pénzügyminisztérium szakemberei, valamint – magas szintű képviselőként – a fegyveres erők és testületek gazdasági szakértői. A konferencia teljes anyagát közzétettük. A kiadványt a két társaság tagjaihoz és a témában érintett szakosztályainkhoz, valamint a HM és a HVK illetékes szervezeteihez eljuttattuk.

További érdeklődők részére – korlátozott számban – az MHTT titkárságán a kiadvány megkapható.

T. J.

A hadművészeti szakosztály tevékenységéről és feladatairól

A hadművészeti szakosztály többéves válsághelyzetét túlélve, eredményesen konszolidálta helyzetét 1997-ben. Megújította tisztségviselőit, új működési szabályzatot fogadott el és reális programot alkotott. Mindezzel szilárd alapokra helyezte, rendszeressé és eredményessé tette működését. A tagságnak a szakosztályért érzett felelőssége és tevékenysége biztosította a szakosztály tudományos szakmai tevékenységének, szervezeti életének felfelé ívelő pályára állítását.

A szakosztály *tudományos tevékenysége* során fő figyelmet: a magyar nemzeti katonai stratégia és a védelmi doktrinális modernizáció elvi és gyakorlati kérdéseinek kutatására és megoldási változatainak kimunkálására; a Magyar Köztársaságot érhető katonai biztonsági kihívások és rendkívüli helyzetek elemzésére és meghatározására; valamint a felső szintű katonai vezetés kérdéseinek vizsgálatára fordította. Ily módon tudományos tevékenysége hozzájárult a honvédelem stratégiai kérdéseinek vizsgálatához,

vitatott és hosszabb távra szóló kérdéskörei megoldási módjainak kimunkálásához.

A szakosztály olyan fontos témákat kutatott és dolgozott fel, mint:

- a védelmi doktrinális modernizáció a Magyar Köztársaságban;
- a magyar nemzeti katonai stratégia elvi és gyakorlati kérdései;
- a Magyar Köztársaság katonai biztonsági kihívásai, kockázatai és lehetséges katonai válsághelyzetei;
- az önvezetés képessége a vezetői kreativitás, a vezetői képesség feltétele... (stb.).

A szakosztály *rendezvényeire* a tudományos megalapozottság, az alkotó vita és a nyitottság volt a jellemző. Vitafórumai közül külön is kiemelendő *A magyar nemzeti katonai stratégia alapkérdései* és *A Magyar Honvédség és csapatai irányításának és vezetésének korszerűsítése* témák feldolgozása. Mindkét téma a tagság és más szakosztályok jelentős számú és aktív részvételével, problémák felvetésével került megvitatásra.

A szakosztály *szervezeti élete*, működése ez évben már megfelelt az MHTT és a szakosztály új működési szabályzatában meghatározottaknak. Úgy gondoljuk, hogy a szakosztály vidéki tagjait jobban be kell vonni a szakosztály életébe, a működést biztosító feladatok kialakításába.

A hadművészeti szakosztály az 1998. évi *tevékenységének fő erőfőjtését* a nemzeti katonai stratégiaalkotás, a haderőreform és -építés tudományos alapozására és a katonai vezetés elvi és gyakorlati kérdéseinek kutatására összpontosítja. A tervezett *főbb rendezvények témái*:

a) A Magyar Köztársaság katonai védelmének lehetséges stratégiája és feladatrendszere az új katonai biztonsági környezetben;

b) A haderőreform és -fejlesztés alapkérdései a korszerű nemzeti katonai stratégia tükrében;

c) A katonai vezetés fejlesztésének kérdései a nemzeti katonai stratégia függvényében;

d) A honvédelem aktuális kérdései.

A szakosztály tudományos tanácsa készen áll tanulmányok, tervek, disszertációk stb. megvitatására és minősítésére, sőt más szakosztályokkal – „találkozó témákban” – közös rendezvények szervezésére is. A tervezett rendezvényeit rugalmasan kezeli, a beérkező javaslatok alapján a rendezvények témái módosíthatók, illetve bővíthetők.

Dr. Pekó József,
a szakosztály elnöke

A társaság pályázatairól

A Magyar Hadtudományi Társaság minden évben pályázatot hirdet olyan témák kutatására és megírására, amelyek hasznosan szolgálják a katonai elmélet fejlesztését, a tudományos alapokra épülő gyakorlatot; aktuálisak, a honvédség előtt álló feladatok megoldását, tudományos megalapozását segítik elő.

A *pályázatok célja*: a társaság tagjainak bevonása a kutatómunkába, ösztönzése arra, hogy elméleti ismereteiket és gyakorlati tapasztalataikat felhasználva segítsék elő a pályázati felhívásokban kiírt témák tudományos igényű feldolgozását; olyan háttéranyaggal, javaslatokkal, ajánlásokkal szolgáljanak, amelyek segítik az állami feladatok megoldását.

A *pályázatok formájukat tekintve változatosak lehetnek: központiak* (az elnökség írja ki, támogatja és intézi az adminisztrációt stb.), szakosztályiak, ez esetben a témák kiírása, az ügyintézés stb. a szakosztályok feladata. Az előbbi változatban – a központiban – a pályázás történhet jelíggel és nyílt szerződéses alapon. Az elnökség eddig minden változatot alkalmazott, tapasztalata az, hogy a tartalmat, a minőséget illetően nem meghatározóak a választott formák. Ehelyett a formákon belül inkább a témák, problémák, kérdések, az igények pontos meghatározása a fontos, vagyis annak vázolása, hogy *mit várunk el, mit kérünk a pályázóktól*.

A társaság 1992-től – tehát 6 éve – min-

den évben ír ki pályázatot. Eddig több mint száz pályamunka érkezett be, amelyeknek több mint 50%-a díjazva lett. Évente a társaság – a növekvő infláció arányában – 400–500 ezer, az utóbbi három évben már egymilliót közelítő és azt elérő összeget fordított a pályázatokra. Az ilyen nagyszámú, nem kis összeggel támogatott rendszer termékeit a jövőben szervezetten kellene felhasználni: gondolunk itt a pályázatok központi nyilvántartására, a könyvtárakba történő elhelyezésükre, a tanulmányok adatainak betáplálására (a tájékoztatás, a keresés elősegítése és a szolgáltatás miatt) a szakirodalmi információs rendszerbe, nem utolsósorban közlésükre és a közvetlen felhasználókhoz való eljuttatásukra.

Folyóiratunk a jövőben vállalja a díjazott, közérdeklődésre számot tartó tanulmányok közlését vagy rövid (1–2 oldalas) tartalmi bemutatásukat, ha ezt a szerzők külön előkészítik.

Úgy gondoljuk, hogy az ilyen tudományos munkáknak – különösen, ha azok elismertek – ki kell állniuk a nyilvánosság kritikáját, nem árt, ha ezeket nemcsak a közeli bírálók ismerik, hanem a páncélszekrényekből, a zsúfolt polcokról kikerülve, a tudományos közvélemény és a nagyközönség is megismeri.

H. I.

Aus dem Inhalt

Die beiden einleitenden Artikel berichten über die militärwissenschaftlichen Festveranstaltungen anlässlich des Tages der Ungarischen Wissenschaft, sowie über die Konferenz "Nationale militärische Strategie und Integration".

Weitere bemerkenswerte Artikel:

- Richtlinien für die Entwicklung des Aufgaben — und mittelsystems der Luftstreitkräfte;
- Erfahrungen der Organisierung und des Einsatzes der Sonderstreitkräfte aufgrund der lokalen Kriege;
- Entwicklung des Inhaltes der Strategie als Begriff;
- Fähigkeit zur Selbstführung und Kreativität;
- Marketingkonzept in der Landesverteidigung;
- Grundsätze und angewandte Methoden der Grenzverkehrkontrolle;
- das geoinformatische System der militärischen Objekte, sowie der Schutz von Informatiksystemen.

Kurze Artikel informieren über Fachbücher und bringen informative Materialien.

From the contents

The first two articles inform about ceremonies on occasion of the Hungarian Science day as well as about the conference on national military strategy and integration.

Other important articles: directions development of the and resource systems of Air Force: organization and demployment of special forces in the local conflicts: development of the meaning of the term "tactics": the ability of self commandment and creativity: the concept of marketing in the national defence: the theory of border traffic checking and methods of its application: the geoinformatic system of military objects and protection of information centers.

The review and the article on society life deal with special books and with articles of public interest.

Содержание номера

В начале номера помещены 2 статьи, рассказывающие о праздниках, посвящённых дню Венгерской Науки, а также о конференции на тему "Национальная военная стратегия и интеграция".

В номере помещены следующие заслуживающие внимания работы: "Задачи воздушных сил и направления усовершенствования технической системы; организация и применение особых сил ведения боевых действий на опыте локальных войн; развитие понятия "Стратегия"; способность самоорганизации и креативности; концепция маркетинга в вооруженных силах; Принципы и применяемые способы контроля пограничного передвижения; система геонформатики военных объектов и защита систем информатики.

Раздел обозрение и общественная жизнь даёт краткую информацию о специальных языках и различные сообщения о текущих событиях.

Öné minden energiánk

Az energiaszolgáltatás több mint üzlet. Valódi hivatás, szolgálat. Jól tudjuk ezt a Primagáznál, hiszen rajtunk múlhat a vasárnapi ebéd, az otthon melege, üzemek, kisgazdaságok működőképessége.

A Primagáz országszerte megtalálható 3500 cserelepipével, számos új szolgáltatásával egyetlen cél felé törekszik: a legmagasabb színvonalon **kiszolgáltatni** 6000 tartályos és több százezer palackos fogyasztóját, mint az ország legmegbízhatóbb PB-gáz szolgáltatója.

További információért kérjük, hívja a Primagáz vevőszolgálatát a **23 430-644**, vagy a **23 430-552** telefonszámon!

 PRIMAGÁZ
PRIMAGÁZ ENERGIA ®

